T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN-I KERİM'DE BABA-OĞUL İLİŞKİLERİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Necdet ÜNAL

Muhammed Said ÖNAL
1198253153

EDİRNE- 2023

Tezin Adı: Kur ‘an-ı Kerimde Baba-Oğul İlişkileri
Hazırlayanlar: Muhammed Said ÖNAL

ÖZET

Kur’an-ı Kerim yeryüzünde insanlara hidayet rehberi olarak gönderilmiş son kitaptır. İçerisinde, yaşadığımız dünya hayatını ilgilendiren meseleler olduğu gibi ahiret hayatını ilgilendiren hüküm ve kurallar da bulunmaktadır. İnsanoğlunun varlık âleminde kendini göstermesi, Allah’ın bir erkek ve bir kadını yaratmasıyla başlamış, onlar da aile kurumunu oluşturarak yeryüzünde ilk toplumun oluşmasını sağlamışlardır. Yaratıcı, yeryüzünde üreyip çoğalan insanoğluna nasıl inanması ve hareket etmesi gerektiğini ise bulundukları toplumların içerisinden seçtiği peygamberler vasıtasıyla bildirmiştir. Seçilen bu peygamberler, ilahi kaynaklı dinlerde ve dini metinlerde her yönleriyle örnek olmuş ve örnek olarak gösterilmiştir. Bildiğimiz ve bilmediğimiz her peygamberin bir aile içerisinde yetiştiği ve sonrasında kendi ailesini kurduğu bir insanlık süreci olarak görülmelidir. Kur’an-ı Kerim’de isimleri zikredilen peygamberler, tebliğ ettikleri ve öğrettikleri hakikatler ile örnek ve önder oldukları gibi aile hayatları, sosyal yaşamları bakımından da insanlara örneklik teşkil etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de baba-oğul ilişkileri, Kur’an-ı Kerim’de isimleri zikredilen ve aralarında baba-oğul bağı bulunan kişiler ve bu kişilerin arasında yaşanmış olay ve mesajlar bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kur’an-ı Kerim, Peygamber, baba-oğul, insan, aile, toplum

Name of the Theis: Father-son relationship in the Qur'an

Prepared by: Muhammed Said ÖNAL

ABSTRACT

The Qur'an ist the last book tahat was sent to people on earth as a guide. As there are issues concerning in the life we live in, there are also provisions and rules concerning the hereafter. Man's manifestetion in the realm of existence; It stardet with Allah's creation of a man and a woman, and by forming the family institution, they ensured the formation of the first society on earth. The Creator revealed how the human being, who reproducet and multiplied on earth, should believe and act, through the prophets he chosefrom the society in which they lived. These chosen Prophets have shown examples in all aspects of divine origin religions and religious texts. It is seen as a human process in which every prophet we know and do not know grows up in a family and then establishes his own family. The prophets whose names are mentioned in the Qur'an not only set an example and leader with the truths they conveyed and taught, but also set an example for people in terms of heir family and social lives**. Father-son relationship in the Qur'an,** the people whose names are mentioned in the Qur'an and who have a father-son connection between them and the events and messages between these people are düscussed.

Key Words: Holy Qur'an, prophet, father-son, human, family, society.

ÖN SÖZ

Geçmişten günümüze dünyada yaşamış ve yaşayan her toplum için aile en temel ve en önemli kurumdur. Hz. Âdem ve Hz. Havva ile başlayan insanlık serüveninin ilk adımı olarak bilinen ve cennette kurularak dünyaya taşınan ilk ve tek müessese ailedir. Kur'an-ı Kerim'de toplumsal bir kurum olan aileye geniş bir çerçeveden yer verilmiştir. İnsan, dünyaya geldiğinde ve sosyal çevresini kurduğunda aslında ilk toplumu da oluşturmuştur.

İnsan, bir birey olarak başladığı dünya hayatını bir toplum içerisinde devam ettirmekte ve doğal olarak toplumun inanç, kültür ve yaşam koşullarından etkilenmektedir. İnsanoğlunun yeryüzünde var olduğu ilk günden bu günümüze kadar düşünceleri, aile yapıları, toplum modelleri ve tanımları değişse de aileyi oluşturan üyeler (anne-baba-çocuk) değişiklik göstermemektedir.

Anne-baba ikilisini bir araya getiren kurum ise ailedir. Gerek insan neslinin gerekse toplumların devamlılığı bu kurumun ve bu kurumu oluşturan bireylerin varlığına bağlıdır.

Toplumların temel yapı taşı aile, ailenin temel yapı taşı ise insandır. Bu nedenle en temeldeki (insan) varlığı konu alan Kur'an-ı Kerim, insanı ve aile kurumunu merkeze alarak bir takım tavsiye, kural ve örnekler sunmuştur. Kur'an-ı Kerim'de geçen Peygamber kıssalarının bir gayesi de Peygamberlerin bireysel ve toplumsal problemlerde takip ettikleri metot ve yöntemleri insanlara örnek alabilecekleri şekilde aktarmaktır.

Peygamberlerin hayatlarından aktarılan bireysel olaylar arasında aile bireyleri ile yaşadıkları olumlu ya da olumsuz meseleleri ve bu meseleler üzerinden verilmeye çalışılan mesajları okumak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de özellikle babalar ve çocukların durumları farklı boyutlarıyla anlatılmakta zihinsel, toplumsal ve sosyal olarak babanın bir çocuk için ne kadar önemli olduğu ifade edilmektedir. Babanın ve annenin bu kadar önemli olduğu aile kurumunda, bir nevi anne-babanın yeryüzündeki devamı olan çocuklar da büyük önem taşımaktadır.

Kur'an- Kerim'de insan neslinin devamını sağlamakla sorumlu olan aile kurumunda aslında her bir üyenin önemli olduğu, bazen müstakil bir ayet ile bazen de ebeveyn-çocuk arasında geçen bir olay ile hem dünyevi hem de uhrevi boyutlarıyla

anlatılmaktadır. Aile bireyleri arasında baba-oğul ikilisini ele aldığımız ve aralarında geçen imtihan ve mesajları aktarmaya çalıştığımız bu çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Girişte çalışmanın konusu, amacı ve önemi ele alınmıştır. Birinci bölümde aile ve önemi, ikinci bölümde Kur'an-ı Kerimde baba-oğul ilişkileri, devamında ise baba-oğul üzerinden verilen evrensel mesajlar ele alınmış ve sonuç çalışması yapılarak sonlandırılmıştır.

Çalışmamız içerisinde geçen ayetlerin mealleri, farklı meallerden yararlanılarak tarafımızca verilmiştir.

Çalışmamızda Kitab-ı Mukaddes'ten peygamber hayatlarına dair verilen bilgiler, Müslümanların arasında kültürel olarak yaygın bilinen meseleler olduğu için sadece bilgi amaçlı verilmiştır.

Konumuzun seçilmesinde, kaynakların tespit ve yorumlanmasında, çalışmamızın her adımında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Necdet Ünal başta olmak üzere Yüksek Lisans derslerim boyunca değerli bilgileriyle yol gösteren bölüm hocalarıma ve bu zaman içerisinde sabır ve destekleriyle yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

as.	: aleyhisselâm
AÜSBE	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: bin, ibn (Oğul)
bt.	: binti (Kızı)
bs.	: baskı / basım
byy.	: basım yeri yok
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz.	: hazreti
nşr.	: neşreden
ra.	: Radıyallahu anh (Allah ondan razı olsun)
s.	: sayfa
sas.	: Sallallahû aleyhi ve sellem
SDÜİD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.	: sayı
thk.	: tahkik
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı, ve diğerleri
vs.	: vesair(e)

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖN SÖZ ..... **III**
KISALTMALAR ..... **V**
GİRİŞ **1**
I. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Yöntemi **1**
I.Bölüm **2**
1.1. İNSAN VE AİLE **2**
1.1.1. İnsan **2**
1.1.1.1. Kur'an-ı Kerim'de İnsan 4
1.1.2. Aile **9**
1.1.2.1 Kur'an-ı Kerim'de Aile 12
1.2. Aile ve Eğitim **20**
1.2.1. Eğitimde Nebevi Tavsiyeler **24**
1.2.1.1. Eğitimin Bireye Ahlaki Davranış Kazandırması 24
1.2.1.2. Eğitimin Bireye Edep ve Haya kazandırması 25
1.2.1.3. Eğitimin Bireye Sorumluluk Bilinci Kazandırması 25
1.2.1.4. Eğitimin Akli İlkelere ve Vahye Dayanması 26
1.2.1.5. Eğitmenlerin Birbiriyle Çelişen Söz ve Davranışlardan Kaçınması 27
1.2.1.6. Eğitimin Bireye Fayda Sağlaması 28
1.3. Aile Ve Toplum **28**
1.4. Yahudilikte Aile **36**
1.4.1. Evlilik ve Boşanma 37
1.4.2. Karşılıklı Sorumluluklar 40
1.5. Hristiyanlıkta Aile **43**
1.5.1 Evlilik ve Boşanma 43
1.5.2. Karşılıklı Sorumluluklar 46
1.6. Günümüzde Aile **49**
1.6.1. Kültürel Değişim 51
1.6.2. Sanayi Devrimi, Göç ve Kentleşme 53

1.6.3 İnsan İlişkilerinde Değişim 54
II. Bölüm 56
2.1. KURAN'I KERİM'DE BABA-OĞUL İLİŞKİLERİ 56
2.1.1. Babasız ve Yetim Oğullar 56
2.1.1.1. Hz. Âdem 60
2.1.1.1.1. Yahudilikte Hz. Âdem 61
2.1.1.1.2. Hristiyanlıkta Hz. Âdem 62
2.1.1.1.3. İslamiyet'te Hz. Âdem 62
2.1.1.2. Hz. İsa 64
2.1.1.2.1. Hristiyanlıkta Hz. İsa 65
2.1.1.2.2. İslamiyet'te Hz. İsa 66
2.1.1.3. Hz. Muhammed 69
2.1.2. Kafir Babalar ve Mümin Oğullar 74
2.1.2.1. Azer ve Hz. İbrahim 74
2.1.2.2. İsmi Verilmeyen Kafir Babalar 78
2.1.3. Mümin Babalar ve Kafir Oğullar 80
2.1.3.1. Hz. Âdem ve Oğlu 80
2.1.3.2. Hz. Nuh ve Oğlu 83
2.1.3.2.1. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Hz. Nuh 84
2.1.3.2.2. İslamiyet'te Hz. Nuh 85
2.1.3.2.3. Hz. Nuh'un Oğlu 87
2.1.4. Mümin Babalar ve Mümin Oğullar 90
2.1.4.1. Hz. Âdem ve Hz. Şit 90
2.1.4.2. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail-Hz. İshak 92
2.1.4.2.1. Hz. İbrahim 92
2.1.4.2.2. Hz. İsmâil ve Hz. İshak 95
2.1.4.3. Hz. İshak ve Hz. Ya'kup 102
2.1.4.4. Hz. Ya'kub ve Hz. Yusuf 104
2.1.4.5. Hz. Davud ve Hz. Süleyman 109
2.1.4.6. Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahya 115
2.1.4.7. Hz. Lokman ve Oğlu 118
2.2. KONUYLA İLGİLİ VERİLEN EVRENSEL MESAJLAR 122

2.2.1. İman ve Amel Mesajı 122
2.2.2. Birey ve Toplum Mesajı 128
2.2.3. Tevhit Mesajı 130
SONUÇ 133
KAYNAKÇA 135

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Yöntemi

Tezimizin ana konusu Kur'an-ı Kerim'de baba-oğul ilişkisine sahip kişilerdir. Kur'an-ı Kerim'de aralarında baba-oğul ilişkisine sahip kişilerin ve bu kişilerin aralarında geçen diyaloglar ile olayların tespitiyle başladığımız konumuzda, şu an varlığını sürdüren ve gelecekte sürdürecek olan her bireyin ve ailenin başından geçmesi muhtemel olan meseleleri Kur'an-ı Kerim ışığında değerlendirmeye çalıştık. Her insanın bir ana-babadan (Hz. Âdem ve Hz. İsa istisna) dünyaya gelmesi ve bir ailede yetişip büyümesi gibi bir durum söz konusu olduğu için aile ve aileyi oluşturan bireylerin önemini de aktarmaya çalıştık.

Bu çalışmayı yapmaktaki hedefimiz, Allah tarafından gönderilen, yeryüzünde var olan ilk insandan yeryüzünde yaşayacak son insana kadar değişmeyecek ilke ve hakikatleri bildiren son ilahi kitabın içerisinde, isimleri zikredilen peygamberler ve onların aile içerisinde bir baba ya da bir evlat olarak olaylar karşısında takındıkları tavırları anlamak ve günümüze ışık tutacak bir şekilde ortaya koymaktır.

Bilmediği bir dünyada yaratılmış fakat başıboş bırakılmamış, ilahi vahiyle desteklenmiş insanoğlunun, aile ve toplum içerisinde karşılaşabileceği olaylar karşısında Kur'an-ı Kerim'de örnek olarak sunulan peygamberlerden ve kıssalarından kendi hayatlarına rehber olabilecek ilahi ve ahlaki prensipleri yansıtabilmek bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de isimleri zikredilen peygamberlerin, babaları veya oğullarıyla aralarında geçen diyaloglardan; iman başta olmak üzere, amel, sevgi, saygı, teslimiyet, sadakat, güven, hoşgörü, nezaket, ilim gibi bilgi ve duygular konumuzla alakalı peygamberlerin konu başlığı altında eyetler ile birlikte verilmektedir.

Çalışmamızda, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere diğer semavi dinlerin kaynaklarından ve İslam tarihi kitaplarından, insan, aile, sosyoloji alanında yazılmış kitap ve tezlerden faydalanılmıştır.

I.Bölüm

1.1. İNSAN VE AİLE

1.1.1. İnsan

İnsan ismi, Arapça ‘’*ins*’’kelimesinden gelmektedir. İnsan lafzı; Kur’an ve hadislerde Âdem ve beşer, nas, ibn-i âdem gibi tabirler ile ifade edilmektedir.[1] Bir arada yaşayan, topluluk oluşturan, etten kemikten yaratılmış anlamına gelen “İns” kelimesi ile varlığının türü ifade edilirken, genelden özele doğru gidilerek, kadın veya erkek insan topluluklarının her bireyini ifade etmek için ise insi, enesi ya da insan kelimeleri kullanılmaktadır.

İnsan varoluşu itibariyle kendi türü ve çevresi ile uyum içerisinde yaşayabilen sosyal bir varlık olabildiği için ‘‘üns’’ mastarı ile irtibatlandırılan bu kelime, Türkçeye ‘‘ünsiyet’’ olarak çevrilip bu şekilde ifade edilmiştir.[2] Ünsiyet, ülfet, dostluk gibi anlamlarla ifade edilen insan ve ins kelimelerinin aynı zamanda ıssızlık ve yalnızlık anlamındaki vahşetin zıt anlamı olarak kullanıldığı genel kabul görmüştür.[3] Bu genel kabule göre baktığımızda zıddıyla açıklanan bir varlığın her iki yönünün olması kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsiyyu’l insan tabiri, insanın olumlu yönlerini, vahşiyyu’l insan[4] tabiri ise olumsuz yönlerini ifade ederek, insanın çift kutuplu bir varlık olduğunu göstermektedir. İnsanı, ünsiyet tarafı olduğu gibi vahşiyyet tarafının da olduğu bilinerek anlamaya çalışmak daha doğru olacaktır.

Bir başka yaklaşıma göre insan ismi, unutmak anlamındaki إنسيان / (insiyan) kökünün fi‘lân/ فعلان vezninden türetilerek gelmiştir[5]. Nisyan unutmak demektir ve bu unutkanlık insanın fıtratında var olan bir gerçekliktir. ‘‘İnsan, nisyan ile maluldür’’

---

[1] İlhan Kutluer, *“İnsan”*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, C: 22, s. 320-321.

[2] Osman Zümrüt, “İnsanın Yaratılışında Uygarlığa Hizmet Eden Kimlik Ve Kişilik İzlerinin Tarihsel, Hukuksal Ve Kültürel Sonuçları”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, s. 9-10.

[3] Yaşar Düzenli, *Kur’an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İfav yay., İstanbul 2000, s. 89.

[4] Halil b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitabü’l-Ayn*, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, Beyrut 2003, C: 1, s. 92-93.

[5] Halil b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitabü’l-Ayn,* thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim es Sâmirrâî, Dâru’l Mektebeti’l- Hilâl, ts., C: VII, s.308.

sözüyle hem bu fitri hakikatine hem de Allah'a verdiği ahdi unutmasına[6] atıfta bulunularak insanın farklı bir boyutuna daha dikkat çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de altmış beş yerde insan kelimesi geçmesine karşın, iki yüz otuz yerde çoğul ''nas'' kelimesinin geçmesi[7], insanın fert olarak tanımının ve hayatının, fiziksel ve ruhsal özelliklerinin üzerine toplumsal varlık ve adaptasyonu ile birlikte açıklanmasının daha isabetli olabileceğini göstermek açısından önemli bir işaret olabileceğini düşünmekteyiz.

İnsan kimdir? Sorusuna her ilmi disiplin kendi penceresinden algılayışına ve görüşüne göre bir tanım yapmaya çalışmıştır. Metafizikçiler, *"ruhsal"* bir varlık, rasyonalist felsefeciler *"düşünen"* bir varlık, tarihçiler *"tarihsel"* bir varlık, sosyal bilimciler *"sosyal"* bir varlık, din bilimciler *''inanan'', ''Buyruklara boyun eğmesi gereken bir canlı*'', ''*değiştiren bir canlı"* gibi cevaplarla insanı tanımlamaya çalışmışlardır.[8] Bu tanımların birbirinden bu kadar kopuk olmasının ilk sebebi insanın kompleks bir yapıya sahip oluşu, bir başka sebebi ise bilimsel disiplinlerin uzmanlaşmaları neticesinde kompartımanlara ayrılmış olmasıdır.[9] Dünyadaki bilimsel çalışmalar ve algılar değiştikçe yapılan tanımlar da her bilimin ve algının penceresinden yeni bir boyut kazanacaktır.

Dünya üzerindeki pozitif ilmi disiplinler ve dini disiplinler eşliğinde insanı konu alan yazarlar ve düşünürler birçok tanım yapmış olmalarına rağmen insanın tanımı üzerinde fikir birliğine varamamışlardır. Yaşayan insan sayısı kadar farklı tanım yapılması mümkün olabilecek bir kavram hakkında tam ve genel geçer bir tanım yapmak imkânsız görünmektedir. Çünkü her insan diğerlerinden farklı bir yapıya, anlayış biçimine, bilgi birikimine ve ruha sahiptir.

İnsan özel bir varlıktır ve var olduğu yapılar içerisinde yok olmuş bir parça değil, manevi boyutuyla yaşam sistemleri içerisinde varlık âleminin en değerli ferdi

---

[6] Er-Râgıb el-İsfehânî, *Müfredatü Elfazı'l-Kur'an*, 4. Baskı, Daru'l Beşir, Cidde 2009, s.94.

[7] Süleyman Narol, ''İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Kullanımları bağlamında meallere eleştirisel bir yaklaşım'', *Bilimname*, sy. XXXV, 2018, C: 1, s.477-504.

[8] İsmail Hanoğlu, "İnsan Tabiatı Bağlamında Kimlik ve Kişilik Kavramlarının İrdelenmesi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2014, s. 174.

[9] Kadir Canatan, *''İnsan Fenomeni''*, İnsan Doğası Hakkında Dinî ve Felsefî Soruşturmalar, Açılım Kitap, İstanbul 2014, s. 363.

olarak hayat süren bir canlıdır. Her ne kadar aslı aynı özden yaratılmış olsa da her fert kendi içinde ayrı bir dünya ayrı bir âlemdir. Bu da her insanın farklı kişilik ve karakter sahibi olmasına sebep olan bir etkendir. İnsanlar kişilik olarak birbirlerinden farklı oldukları gibi ruhsal ve fiziksel farklılıkları da bulunmaktadır.[10] Bu farklılıklardan dolayı insan, yalnızca fiziksel olarak değerlendirilen bir varlıktan ziyade kişilik, ruh, düşünce ve eylem olarak değer kazanan bir varlıktır.

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde ''ey insanlar'' diye başlayarak yapılan hitaplara bakıldığında, insanın yaratılışından ölümle son buluşuna varıncaya kadar genelleme yapılmadığı, bedensel ve fiziksel özelliklerine değinilse de insanları kişiliklerine, inançlarına ve düşüncelerine göre kategorize ederek söylemde bulunulduğu görülmektedir.[11]

1.1.1.1. Kur'an-ı Kerim'de İnsan

İnsanı yokluk âleminden varlık âlemine çıkaran Yaratıcı hiç kuşkusuz yarattığı bu varlığı en iyi bilen ve tanımlayandır. Yaratıcı, ilk insanın nasıl

---

[10] M. Doğan Karacoşkun, "İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C:7, Sayı 3, Sivas 2007, s. 74-92; Ahmet Abay, *Kur'ân'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 141.

[11] Nisâ 4/39, "وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيمًا"; En'âm 6/126, "وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ"; Hûd 11/24, "مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ"; Ra'd 13/16, "قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ"; Furkan 25/62, "وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا".

yaratıldığını[12] ve sonrasında neslin nasıl devam ettirildiğini[13], bizlerin hangi süreçlerden geçtiğimizi[14] ve ölümden sonra da hangi süreçlerden geçeceğimizi[15] vahiyle bildirerek bizlere hem bizi hem de menzilimizi tanıtmaktadır. Kur'an birçok hususu akıl, ahlak, inanç ve düşünce dünyamızın önüne koyulduktan sonra, daha ruh beden ilişkisi gerçekleşmeden insanın isminin anılmaya değer bir varlık olmadığı, fakat anılabilecek bir varlık olma seviyesine Allah tarafından çıkarıldığı[16] bilgisiyle insanın sınırlarını ve hayat serüvenini bildirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ilk insanın özel bir yaratılışla,[17] toprak, çamur, pişmiş, kuru ve cıvık çamurdan şekil verilerek[18] yaratıldığı bildirilmektedir. Burada topraktan

---

[12] Bakara 2/30, "...وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً..."; Âl-i İmrân 3/59, "إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ..."; Nisâ 4/1, "يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا..."; A'râf 7/189, "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا..."; Mü'minûn 23/12, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ..."; Furkan 25/54, "وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ..."; Secde 32/7-9, "الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ..."; Fâtır 35/11, "وَاللهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ..."; Sâffât 37/11, "سَوِّيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ..."; Sad 38/71-72, "فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ"; "إِذْ قَالَ رَبُّكَ ثُمَّ جَعَلْكُمْ أَزْوَاجًا"; Necm 53/32, "لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ..."; "...مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ".

[13] Âl-i İmrân 3/6, "هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ"; Nahl 16/4-7, "خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً..."; Hac 22/5, "يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ..."; Mü'minûn 23/13-14, "ثُمَّ جَعَلْنَاهُ"; "فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ وَمِنْ..."; Rûm 30/20, "وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ"; Secde 32/8-9, "ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ"; Furkan 25/54, "وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا"; Yâsin 36/77, "أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ"; Zümer 39/6, "خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ"; "خَصِيمٌ مُبِينٌ"; Necm 53/46, "مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنٰى"; "أَمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى ثُمَّ"; Kıyamet 75/37-38, "أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ"; Nuh 71/14, "وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا"; Vâkıa 56/58, "نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ"; İnsan 76/2, "إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا"; Mürselât 77/20-21-22, "أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ إِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ"; Abese 80/19, "مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ"; Târık 86/6-7, "خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ"; Alak 96/2, "خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ".

[14] Taha 20/55, "مِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرٰى"; Rum 30/54, "اللهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ".

[15] A'râf 7/8-9, "وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا"; İsra 17/49-50-51-52-71-97-98, "وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا"; "أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ"; Meryem 19/68, "فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ..."; "قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا أَوْ..., خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا"; Rûm 30/56, "وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللهِ إِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ"; "وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا"; Enbiyâ 21/47, "وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ"; "فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ"; Mü'minûn 23/102-103, "حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ"; Zümer 39/69, "فَأُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ"; Kâria 101/6-7-8-9, "فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ"; Şûrâ 42/7, "فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ"; "وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ...".

[16] İnsan 76/1, "هَلْ أَتٰى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا".

[17] Sâd 38/75, "قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ".

[18] Hicr 14/26, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ"; Mü'minûn 23/12, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ"; Secde 32/7, "الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ"; Rahmân 55/14, "خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ".

ve çamurdan bahsedilerek insan kelimesi kullanıldığında Hz. Âdemin kastedildiği, sudan, alaktan, meniden, nutfeden[19] vs. bahsedildiğinde ise Hz. Ademin nesli olan bütün insanlıktan bahsedildiği müfessirler tarafından da işaret edilen bir hakikattir.[20]

Kur'an-ı Kerim'de insan kelimesinin geçtiği ayetlerde insan kelimesinin kullanım biçimlerine bakıldığında bütün insan cinsini ifade edecek şekilde olduğu,[21] ayetlerden yalnızca birinde,[22] kadın-erkek tüm insan cinsi yerine sadece erkeklerin kastedildiği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de insan kelimesinin bir başka kullanım biçimi insanın inanç, tasavvur ve düşüncelerindeki hatalarını veya doğrularını bildirerek müşrik/kafir, mümin ayrımı şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'in kırk üç yerinde insan kelimesi, müşrik ve kafirlerin ya tamamı ya da bir kısmı kastedilerek aktarılmıştır.[23] İki ayette ise nüzul sebeplerine de bakıldığında[24] insan kelimesi, mümin ve müminler kastedilerek

---

[19] Nahl 16/4, ''خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ''; Yasin 36/77; İnsan 76/2, ''اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ'' اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا''; Tarık 5-6; Alak 96/2, ''خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ''.

[20] Muhammed Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân an Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân,* thk. Abdulmuhsîn et-Turkî, Dâru'l Hicr, Kahire 2001, C: XXVIII, s. 600-601; Abdülhâk b. Ğâlib İbn Atıyye, *el-Muharraru'l Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed, Dâru'l-Kütübi'lİlmiyye, Beyrut 2001; C: VI, s. 502; Râzi, Fahreddin Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî, *Tefsîru'l-Kebir*, çev. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci- Sadık Kılıç – Sadık Doğru, Ankara 1990, C: XXIX, s. 98; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müesse setü'r-Risâle, Beyrut 2006, C: 17, s.15.

[21] Nisâ 4/28, ''يُرِيدُ اللهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا''; Yusuf 12/5, ''...اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ''; İsrâ 17/13,53, ''...وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا''; Kâf 50/16, ''...وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ''; Necm 53/39, ''وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى''; Rahmân 55/3, ''هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا ...اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ''; İnsan 76/1-2, ''خَلَقَ الْاِنْسَانَ''; Nâziât 79/35, ''يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى''; İnşikâk 84/6, ''يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ...''; Beled 90/4, ''لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي''; Alak 96/2,5, ''خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ, عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ''; Tîn 95/4, ''لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ''; Kâri'a 101/8, ''كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ''.

[22] Nisâ 4/28, ''يُرِيدُ اللهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا''.

[23] Yunus 10/12, ''...وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ'' Hûd 11/9, ''وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَائِمًا...''; İbrahim 14/34, ''...اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ''; Nahl 16/4, ''خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ''; İsrâ 17/83, ''...نَزَعْنَا مِنْهُ اِنَّهُ لَيَؤُسٌ كَفُورٌ''; Kehf 18/54, ''...وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا''; İsrâ 17/11, (iki defa), 67,83,100, ''مُبِينٌ''; Meryem 19/66, 67, ''...وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا''; Hac 22/66, ''اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ''; Enbiyâ 21/37, ''خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ اٰيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ''; Furkan 25/29, ''...وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا''; Ahzâb 33/72, ''اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا''; Zümer 39/8,49, ''وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ اِنَّمَا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ''; Yasin 36/77, ''...اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ''; Fussılet 41/49,51, ''لَا يَسْئَمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ ...وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ''; Şûrâ 42/48 (İki defa), ''قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ...اِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ''; Zuhruf 43/15, ''...وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ''; Meâric 70/19, ''...رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ''; Necm 53/24, ''اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى''; Haşr 59/16, ''كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ...''; Abese 80/17, ''قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَا اَكْفَرَهُ''; Kıyamet 75/3,5,10,13,14,36, ''...بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ...''; İnfitâr 82/6, ''يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ''; Târık 86/5, ''فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ''; Fecr 89/15,23, ''وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰى''; Alak 96/6, ''كَلَّا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى''; Zilzâl 99/3, ''وَقَالَ الْاِنْسَانُ''; Âdiyât 100/6, ''اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ''; Asr 103/2, ''اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ''; Hümeze 104/2, ''الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ''; Mâun 107/1, ''اَرَءَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ''.

[24] Buhari, *el-Edebü'l-Müfred*, çev. M. Y. Kandemir, Tahlil Yayınları, İstanbul 2021, C: 1, s. 22.

Kur'an-ı Kerim'de yerini almıştır.[25] Kur'an'daki bu tasnif insanı maddi ve manevi yönleriyle tanımak ve tanımlamak açısından önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Yaratıcı, insanın nasıl ve neden yaratıldığını, yeryüzünde halifelik makamının insana verildiğini,[26] en güzel şekilde yaratılmış olmasına rağmen nefsi, düşüncesi ve eylemleriyle aşağıların da aşağısına inebilecek bir karaktere sahip olduğunu,[27] iyilik ya da kötülüğü seçme yeteneğine sahip[28] ve bu sebeple kendini yükümlü ve sorumlu kılma özgürlüğünü taşıdığını,[29] imtihanının gereği geçici hazların peşinde koşan,[30] nankörlük yapabilen,[31] kibirlenerek böbürlenerek[32] basit bir sudan yaratıldığını[33] ve Rabbini unutabilen,[34] acele davranabilen,[35] cimri,[36] umutsuz,[37] inkâr

---

[25] Ankebût 29/8, ''وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ''; Lokman 31/14, ''وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهٗ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي''; Bakara 2/30, ''وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةًۜ''; En'âm 6/165, "...وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَاۤئِفَ الْاَرْضِ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاۤءَ ...''; Yûnus 10/14, ''ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَاۤئِفَ فِي الْاَرْضِ مِنْۢ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ''; Neml 27/62, "...الْاَرْضِ''; Yûnus 10/14, ''هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَاۤئِفَ فِي الْاَرْضِۜ...''; Fatır 35/39, ''...الْاَرْضِۜ''.

[27] Tin 95/4-6, ''لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيٓ اَحْسَنِ تَقْوِيمٍۖ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَۙ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍۜ''.

[28] Bakara 2/286, ''لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِينَآ اَوْ اَخْطَاْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖۚ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَاۚ اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ''; Yunus 10/108, ''قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاۤءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ''; Kehf 18/29, "وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۖ فَمَنْ شَاۤءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاۤءَ فَلْيَكْفُرْۚ...''; İnsan 76/3, "اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا''; Gâşiye 88/26, "اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَۙ".

[29] Yûnus 10/108, ''قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاۤءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ''; En'âm 6/70, "...وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْۜ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌۚ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَاۜ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ''; Yûnus 10/108, "...فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا...''; İsrâ 17/15,84, "وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ...''; Hûd 11/101, "وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ...''; Kehf 18/29, "وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۖ فَمَنْ شَاۤءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاۤءَ فَلْيَكْفُرْۚ...''; Mü'minûn 23/62, "وَلَا نُكَلِّفُ...يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ''; Şûrâ 42/20, "مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِي حَرْثِهٖۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ''; Câsiye 45/15, "مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ اَسَاۤءَ فَعَلَيْهَاۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ''; Necm 53/40, ''وَاَنَّ سَعْيَهٗ سَوْفَ يُرٰىۖ''; Müddessir 74/38, "كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ''.

[30] Âl-i İmrân 3/14, ''زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاۤءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِۜ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ''.

[31] Hûd 11/9, ''وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ اِنَّهٗ لَيَـُٔوسٌ كَفُورٌ''.

[32] Bakara 2/13,34, "...قَالُوٓا اَنُؤْمِنُ كَمَآ اٰمَنَ السُّفَهَاۤءُۜ..., اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ...''; Nisâ 4/49, "اَلَمْ تَرَ...قَالُوا نُؤْمِنُ....''; A'râf 7/36,40,76,146, ''وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ''; Nahl 16/29, ''فَادْخُلُوٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۜ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ''; İsrâ 17/37, "وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًاۚ اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ...''; Hac 22/9, "ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۜ...''; Sâffât 37/35, "اِنَّهُمْ كَانُوٓا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ''; Duhân 44/19, "وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِۚ اِنِّٓي اٰتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍۚ''; Câsiye 45/25, "وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ...يَسْتَكْبِرُونَۚ''; Abese 80/18-20, "مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهٗۜ مِنْ نُطْفَةٍۜ خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗۙ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهٗۙ''; Alak 96/2, "خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ''.

[33] Nahl 16/4,'' خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ''; Necm 53/46, "مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰىۙ''; İnsan 76/2, "اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ...''; Alak 96/2, "خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ''.

[34] Tevbe 9/67, ''...نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْۜ...''; Haşr 59/19, "وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰىهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ...''.

[35] İsrâ 17/11, ''وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاۤءَهٗ بِالْخَيْرِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا''.

[36] Âl-i İmrân 3/180, ''وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْۜ''; İsrâ 17/100, "قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَاۤئِنَ رَحْمَةِ رَبِّي اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا''.

[37] Rûm 30/36, ''بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ...''; Zümer 39/53, ''لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ...''.

ederek hakikate karşı direnebilen[38] vs. bir varlık olduğunu bildirmektedir. Yaratıcı bu saydıklarımıza ilave ölüm ve ötesine daima vurgu yaparak insanın bu zaaflarına karşı, vahiyle bildirilen itikat esaslarına iman etmesini ve amel-ahlak kurallarını uygun bir şekilde öğrenip eyleme dönüştürerek kişilik sahibi olmasını ve ahlaki gelişimini tamamlamasını istemektedir.

İslam dini, atık bir su damlasından[39] varlık âlemine çıkan insanın başıboş bir şekilde,[40] et ve kemikten ibaret bir varlık olarak yaşamasını değil ilahi değerler ile bir şahsiyet ve kişilik sahibi olmasını istemektedir. Kişilik eğitimi özü itibariyle ahlak eğitimidir. Zayıf karakterli bir insan aynı zamanda güçlü bir kişiliğe sahip olabilir. Güçlü bir karaktere sahip bir insanın başarılı olduğu bir alanda ahlaken olumsuz sayılan davranışlar sergilemesi de mümkündür. İnsanda hem kişiliğin hem de şahsiyetin birlikte oturmuş olması ve bu insanın olumlu davranışlar sergilemesi arzu edilen bir durumdur.

İnsanda kişilik ve karakterin gelişerek iyi bir dereceye gelebilmesinde din ve moral eğitimi önemli bir eğitim yöntemidir. İnsanın biyolojik kalıtım unsurları daimî ve süreklidir ancak ruhsal kişilik ve karakteri değişebilen, eğitilebilen ve bu sebeple de kalıcı olmayan unsurlardır. Çok olumsuz karaktere sahip bir insan bile iyi bir moral ve terbiye eğitimi ile değişebilir. Bu hususta verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesi, Hz. Muhammed'e (a.s) duyduğu nefret ve kini tüm cahiliye devri sırasında devam ettirmiş olan Hz. Ömer'in bu tutumunun, sonrasında büyük bir sevgiye ve imanlı adil bir karaktere dönüşmesidir.[41] Hz. Ömerde bu dönüşümü sağlayan etken ise hiç kuşkusuz İslam ile değer kazanan karakteri ve kişiliğidir.

Toplumun değer yargılarına uygun şekilde davranışlarını yönlendirebilen kişi karakterli insan olarak nitelendirilmektedir.[42] İnsanın sahip olduğu davranışları

---

[38] Tevbe 9/107, ''وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ…''; Mücâdele 58/5, ''اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ… اللهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ''.

[39] Nahl 16/4, ''خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ''Kehf 18/37, ''قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًا''; Necm 53/46, ''مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى''; Kıyamet 75/37, ''اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى''; İnsan 76/2, ''اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ…'' Abese 80/19, ''مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ''.

[40] Kıyamet 75/36, ''اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى''.

[41] Bedri Katipoğlu, "Din Psikolojisi Açısından Kişilik Ve Karakter Analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C: 5, Sayı 23, Ordu 2012, s. 342-343.

[42] Hayati Hökelekli, "*Şahsiyet",* DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, C: 38, s. 297.

dengeli bir biçimde kontrol edebilmesine de kişilik denmektedir. Kişiliğin üzerine konulduğunda, insana saygınlık kazandıran dürüstlük, çalışkanlık, başarı, özveri bir anlam ifade etmektedir. Kişiliğin temelini ise din ve eğitim oluşturur. Bunun yanında insanın kişiliği ile birlikte gelişen, insana hem dünyevi hem de uhrevi değer kazandıran, yaptığı eylemlerin yazılı ya da yazısız ahlak ilkelerine uygun olup olmadığını kendi iç dünyasında denetleyebilen bir de vicdanı vardır. Kişiliği gelişmiş insanlarda vicdan, dinsel kurallar, toplumsal normlar, birlikte yaşam ahlakı, maddi ve manevi olarak başka insanlara yardım edebilme hissiyatı ön plandadır.

Manevi duyguları azalan insanlarda dinden soğumayla birlikte bireyselleşmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Kişilik bunalımı, bireyselleşen kişilerin manevi duygulardan uzaklaşmasıyla oluşmaktadır.[43] İnsanlığın yaşayacağı bu bunalımı en iyi bilen yaratıcı bu nedenle sebepten sonuca doğru giden bu tehlikeyi ve sonuçtan sebebe doğru olarak ta çözüm formülünü ilahi vahiy yoluyla bildirmektedir[44]. Aile olma bilinci, insanın olduğu her yerde bir gölge gibi insanlığın ardı sıra giderek insan olmanın ve insanlığın devamını sağlamanın aileyle mümkün olabileceğini ve bu büyük bunalımlardan insanın sağlıklı bir aile kurumuyla kurtulabileceğini göstermektedir.

1.1.2. Aile

Kur'an-ı Kerim'de birçok gruptan bahsedilmektedir. Kur'an'ın yüz yirmi yedi yerinde bizzat geçen ''*ehl*''kelimesi bu gruplardan biridir. Kur'an-ı Kerim'in Mekki ayetlerinde yetmiş dört kere, Medeni ayetlerinde ise elli üç kere ''*ehl* ''kelimesi geçmektedir. Kur'an'ın otuz beş yerinde ise bu kelimenin anlamını ifade eden farklı sözcükler kullanılmıştır.[45] Bu kelime; aynı olmak, yakınlaşmak, ünsiyet etmek anlamlarına gelmektedir. Ancak bu kelime vurgulandığı yere göre de farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ''*ehl''* kelimesi kan bağına dayanan birlikteliği anlatmak için de kullanılmıştır.''*Ehl*''sözcüğü halk ya da aile anlamına

---

[43] H. Kâmil Yılmaz, "Şahsiyet/Kişilik İnşası ve Değerler", *Diyanet Dergisi,* Sayı 245, Ankara 2011, s. 5.

[44] Rûm 30/21, "وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗاِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ''

[45] İskender Şahin, "Kur'ân'da Ehl Kavramına Bakış*", Mîzânü'l-Hak*: *İslami İlimler Dergisi*, İzmir 2021, s. 55-81.

gelmekle birlikte aynı din, soy ve işi olan kişileri bildirmek içinde kullanılmaktadır.[46] Bildirilen terimler içerisinde konumuzla alakalı olarak bizi aile sözcüğü diğerlerinden daha fazla ilgilendirmektedir.

Aile; en kısa tanımıyla, hukuki bir işlem olarak kabul edilen nikâh akdi ile kurulan, anne, baba ve çocuklardan meydana gelen, sosyal bir kurumdur. Bu tanım bizlere nikâh akdiyle başlayan bu müessesenin milletler tarafından hukuksal olarak kanunlarla kayıt altına alındığını, ailenin farklı cinsten bireylerin bir araya gelmesiyle oluşturulduğunu göstermektedir.

İslam dininde ve İslam toplumunda aile müessesesi kutsal bir kurum olarak kabul edilmiştir. İslam dini; toplumların temeli, milletlerin teminatı olan aile kurumunun, mutlu ve huzurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için ahlaki ve hukuki kurallar koymuş ve bu kuralların aktif bir şekilde devam ettirilmesini aileyi oluşturan fertlere önermiştir.

İnsanlık tarihi boyunca bu kuruma toplumlar tarafından az veya çok önem verilmiş olsa da İslam dini birkaç farklı boyuttan konuya bakmıştır. İnsanın yalnız yaşayarak hayatını sürdürmesinin ve neslini devam ettirmesinin imkânsız oluşu bilinmektedir. 'de, "İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O'nun varlığının belgelerindendir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır."[47] ayetiyle insanoğlunun hayatını ve neslini devam ettirebilmesi fıtratı gereği kendisiyle huzur bulabileceği bir eşe ve bu eşlerin kuracağı huzurlu bir yuvaya bağlanmıştır. Bu ayetin ışığında konuya bakıldığında İslam, toplumların temelinde aileyi, ailenin temelinde ise onu oluşturan bireyleri ve bireylerin huzur ve mutluluklarını merkeze alarak insana verdiği önem ve değeri gözler önüne sermektedir. İslam dini; aileye ve aileyi oluşturan fertlere verdiği önem ve değerden dolayı, insanın çocukluk döneminden ve ailenin kuruluş aşamasından başlayıp insanı

---

[46] Huseyn Muhammed ed-Dâmeğânî, *Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* thk. Abdulazîz Seyyid el-Ehl, Daru'l-İlm, Beyrut 1983, s. 55.

[47] Rûm 30/21, "وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ".

ve aileyi ölümün de ötesine taşıyarak[48], akıl ve ahlak zemininde gerekli olan her türlü öneri, ilke ve prensipleri koymuştur.

Kur'an-ı Kerim'e göre insanlar tarafından meydana getirilen sosyal yapının ilk temelleri aile kurumu şeklinde oluşmuştur.[49] Sosyal yapılar ailelerin birleşmesinden (ulus, boy, ümmet vs.) ortaya çıkmıştır.[50] Aile yapısının ayakta tutulmasını hedefleyen 'e göre huzurlu ailelerden meydana gelen sosyal yapıların en sağlam ve üstün yönü sevgi, merhamet, iyilik, dürüstlük gibi duyguları bir arada bulundurmasıdır. ve sünnete göre aile; devamlılığının sağlanmasına ve bireyler arasında sağlam bir bağ kurulmasına dikkat edilmesi gereken, toplumları ayakta tutan ve bunun içinde her üyesinin farklı görevleri ve yükümlülükleri bulunan bir kurum olarak bizlere sunulmuştur.[51]. Bu sebeplerden dolayı aile kurumuna çok ehemmiyet veren İslam dini, farklı bireyler arasında bir bağ oluşturarak kurulan aileyi sosyal yapılarda en başa oturtmuştur.[52]

Aile, insanlık tarihinin mihenk taşı olduğu gibi, kadın ve erkek te aile müessesinin mihenk taşıdır. Aileyi oluşturan farklı cinsten iki insanın eksik ve tam yanlarını bilmeleri hem insanlığın hem de ailenin devamlılığı açısından önemli bir durumdur. 'de ve hadislerde kadın ve erkeğin birbiri olmadan yarım ve yalın olduğu ayrıca birbirlerini tamamladığı[53] ifadesine yer verilerek yalnızlığın aslında bir eksiklik olduğuna vurgu yapılmış, evlilik yolu izlenilerek aile kurmakla birlikte bu yarım ve yalın olma halinin ortadan kalkacağı ifade edilmiştir.[54] Sevgiyle meydana gelmiş olan bu kurumda erkeğin tamamlayamadığı noktaları kadın, kadının tamamlayamadığı noktaları erkek tamamlamaktadır.[55]

---

[48] Tahrim 66/6, "...يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...".

[49] Nisâ 4/1, "... خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ...".

[50] Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Kâmûsü'l-Muhit,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1986, s. 963.

[51] Furkân 25/54, " وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا "

[52] M. Doğan Karacoşkun, "İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, C:7, Sayı 2, s. 85.

[53] Tevbe 9/71, "... وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللهَ وَرَسُولَهٗ"; Ebu Davud, Taharet, 94.

[54] Bakara 2/187, "...هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ ...".

[55] Şura Kavuştu, *Hz. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

Yaşadığımız dünya üzerinde insanlığın ilk ayak izlerinin sahipleri ve kutsal metinler tarafından bizlere bildirilen Hz. Âdem, eşi Hz. Havva ve çocukları, aile kavramının temeli ve başlangıcı olarak kabul görmüş ve bugünkü çekirdek aile yapısının ilk örneğini oluşturmuşlardır.[56] Bununla birlikte insanlık tarihinin başlangıcı aynı zamanda aile tarihinin de başlangıcı olarak adlandırılmıştır.[57] İlk aileden günümüze kadar devam eden bu kuruma tarih boyunca çeşitli sorumlulukların yüklenmesi ve tasniflere tabi tutulması da doğal bir süreç olarak karşımızda durmaktadır.

1.1.2.1 Kur'an-ı Kerim'de Aile

Kur'an-ı Kerim'de, aile ve aile bireyleri arasındaki ilişkiler insanlık için model teşkil edecek örneklerle bizlere bildirilmiş ve bu örneklerin arasında inanç-eylem bakımından olumlu olaylar[58] bulunduğu gibi, inanç-eylem[59] bakımından olumsuz olaylardan[60] bahseden ayetler de dikkatimize sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'in içerisinde, Allah tarafından insanlığa örnek gösterilen olumlu ve olumsuz aile oluşumlarını[61] günümüze ışık tutacak şekilde her açıdan yorumlayarak okumak mümkündür.

İlahi bir kitap olması sebebiyle Kur'an-ı Kerim'in, insanlara ve olaylara bakış açısı inanç merkezlidir. İman ve küfür temelli aile sınıflandırılması Kur'an-ı Kerim'e has bir tasniftir.[62] Kur'an-ı Kerim'de ailenin sınıflandırılması, ''eşler arası, anne-baba

---

[56] Nisâ 4/1, ''يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاۤءً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاۤءَلُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا''.

[57] M. Zeki Duman, ''Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı'', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 2012, Sayı 4, s.19-51.

[58] Sâffât 37/99,102,103, "فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهٗ لِلْجَبِيْنِۚ".

[59] Hûd 11/42,43, "قَالَ سَاٰوِيْٓ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَاۤءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ"

[60] Mâide 5/27-30, "وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِۜ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَۜ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ لَىِٕنْۢ بَسَطْتَّ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَاۤ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَۚ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ".

[61] Âl-i İmrân 2/33-34, "اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوْحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيْمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعٰلَمِيْنَۙ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ".

[62] Ankebût 29/32,33, "قَالُوْا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيْهَاۗ لَنُنَجِّيَنَّهٗ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ...وَقَالُوْا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْۖ"; Ahzâb 33/6, "...اِنَّا مُنَجُّوْكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ"; Tûr 52/21, "يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْۗ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا"
بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍۗ كُلُّ امْرِئٍۢ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ".

ve çocuklar arası, olumlu ya da olumsuz yönleriyle kardeşler arası ilişkiler[63] ve örnek olarak gösterilen aileler''[64] şeklinde özetlenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de; günümüzde var olması muhtemel eşler arası durum ve davranışlar, peygamberlerin eşleri ile yaşadıkları olumlu[65] veya olumsuz[66] örnekler ile gösterilmektedir. Aile içi iletişim ve ilişkilerde sorunların olabileceği ve bunun doğal bir durum olduğu Kur'an'da zikredilen bu örnekler ile tüm insanlığa aktarılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus ise, olumsuz netice ile sonlanan örneklerde peygamberlerin bir yanının ilahi bir boyutu olsa da diğer yanının insani olduğu gerçeğini akıllardan çıkartmamaktır.

Anne-baba ve çocuk ilişkisinin nasıl olması veya olmaması gerektiği peygamberlerin çocukları ile olan ilişkileriyle örneklendirilmiştir.[67] Kur'an-ı Kerim'de çeşitli baba örnekleri ile her biri farklı özellikler taşıyan peygamberlerin, baba-oğul ilişkilerinde birçok farklılıkları da gözler önüne serilmektedir.

İnsanlığın temelini oluşturan aile kurumunun ayakta tutulması Kur'an-ı Kerim'in ana hedeflerinden birisidir. Aile üyeleri tarafından, ahiret inancı ve bilinciyle yoğrulmuş, sevgi, saygı, dayanışma ve yardımlaşma gibi duygularla meydana getirilmiş sağlıklı bir yuva, sosyal düzeni ve ahlaklı bir toplumun oluşmasını sağlayacaktır. Sağlıklı aile ortamında, huzurlu ve ahlaklı sosyal hayatın varlığı için gerekli olan her şey

---

[63] Tâ-hâ 20/29-30,39, "وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ اَهْلِيۙ هٰرُونَ اَخِيۙ"; A'râf 7/ 65,73,85, "...وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ..."; Yusuf 12/8,9,14,77,92, "قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْۚ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا ", مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌۜ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍۚ اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهٖ قَوْمًا صَالِحِينَ, قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذًا لَخَاسِرُونَ, قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًاۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ"; Şuarâ 26/13, "وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ"; Kasas 28/34, "وَاَخِي هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِيۤ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ".

[64] Zeynep Port, *Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi,* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019.

[65] Nisâ 4/1, "...يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاۤءً"; Âl-i İmrân 3/33-34, "اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍۜ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ"; Enbiyâ 21/89-90, "وَزَكَرِيَّا اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَۚ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَوَهَبْنَا لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًاۜ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ".

[66] Mü'minûn,23/27, فَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَاۤءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ"; Tahrim 66/10, "...ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ اتْتَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْۚ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوۤا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ"; Şuarâ 26/170-171, "فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهٗ اَجْمَعِينَ, اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ"; "كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ".

[67] Hûd 11/42-43, "وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهٗ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ, "قَالَ سَاٰوِي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاۤءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ; Yûsuf 12/4,13,83,84, "اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ اِنِّي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ, قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًاۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ, وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَاۤ اَتَمَّهَا عَلٰى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحَاقَۜ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ, لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَاِخْوَتِهٖۤ اٰيَاتٌ لِلسَّاۤئِلِينَ, اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ, اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهٖ قَوْمًا صَالِحِينَ, قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِي غَيٰبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ, قَالُوا يَا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَاْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهٗ لَنَاصِحُونَ, اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهٗ لَحَافِظُونَ, قَالَ اِنِّي لَيَحْزُنُنِيۤ اَنْ تَذْهَبُوا بِهٖ وَاَخَافُ اَنْ يَاْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ, ... قَالَ..."; Lokman 31/13-20, "وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِۜ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ,..."; "بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۜ".

mevcuttur.[68] Toplumlar kendi kural ve kültürleriyle aileyi, her bir üyesinin farklı görevleri üstlenmesi ile[69] bu kurum da toplumları oluşturmakta ve ayakta tutmaktadır.

İslam dininin aileye verdiği büyük önemin sebeplerinden ve ona yüklediği görevlerin içeriğinden birisi de sosyal kaynaşmanın oluşmasını sağlamaktır.[70] Her ne kadar kurallar konularak toplumlar oluşturulsa da aynı gaye ve amaç etrafında birleşememiş ve kenetlenememiş milletler varoluş amaçlarını asla gerçekleştiremezler. Bu çok işlevsel bir makinenin ya da cihazın her parçasının ayrı bir yerde bağımsız durarak yapılış gayesini yerine getiremeyen bir hurda yığınından farklı olamayışına benzemektedir.

Daha öncede söylendiği gibi aile kurumu pek çok alanda önemli durumları bünyesinde taşımaktadır. Tek tanrılı dinlerin üzerinde durdukları en önemli meselelerden biride neslin korunmasıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmenin en sağlıklı yolu ise aile kurumu ile mümkün olmaktadır. Aileyle nesli temiz tutmak aslında toplumu temiz tutmakla aynı anlama gelmektedir. Çünkü her aile aslında küçük bir toplum olarak nitelendirilebilir. Arzu edilen toplumun inşası maddi ve manevi yönden eğitilmiş ve yetiştirilmiş ahlaklı bireyler ile gerçekleşebilir. Ailelerin varlığıyla toplumlar oluştuğu için ilahi dinler her dönemde aile müessesini korumuş ve desteklemişlerdir. [71] Toplumun bir arada tutulması ve korunması için öncelikle aile kurumunun sağlıklı bir şekilde birlik içeresinde tutulması ve korunması gerekmektedir.

Aile bağlarının güçlü tutulması ve devamlı olması Kur'an-ı Kerim'in[72] üzerinde durduğu bir başka husustur. Çeşitli etkenler sebebiyle bir arada tutulması hem eşlere hem de varsa çocuklara zarar veren durumların varlığı da evliliğin göz ardı

---

[68] Celal Kırca, ''Kur'an'a Göre Ailenin Psikolojik Temelleri, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 1991, Sayı 2, s. 40-41.

[69] Metin Doğan, *Kur'an, Peygamber ve Toplum*, Yediveren Kitapevi, Konya 2003, s. 43.

[70] Mansur Teyfurov, ''Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı'', *Iğdır İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Iğdır 2014, Sayı 3, s.183-200.

[71] Beşir Eryarsoy, *''Ailenin Korunmasında Dini Değerlerin Etkisi''*, Aile Sempozyumu Tebliğler, Ankara 2015, s. 85.

[72] A'râf 7/189, "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهٖۚ فَلَمَّا"; Hucurât 49/13, "يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى"; Rûm 30/21, "وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ"; "وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُواۚ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْۚ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ"; Bakara 2/187, "اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ…"; "اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۚ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ اِلٰى نِسَائِكُمْۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ".

edilemeyecek bir gerçeğidir. Kur'an-ı Kerim'de; bu olumsuz durumlar karşısında diğer semai menşeli dinlerde olmayan, İslam'ın her insana ve aile kurumuna verdiği değerin bir göstergesi olarak, ailenin diğer ana unsuru olan kadınlar ve boşanma hukuku da yer almaktadır.[73]

İslamda aile, her ferdin huzurunu ve mutluluğunu temel alarak inşa edilmiştir. Bu konu hakkındaki tavsiyeler ise sadece dünya hayatıyla sınırlandırılmamış ve aile kurumunun ahirete bakan boyutuna da dikkat çekilmiştir.[74] Bu durum yalnızca ayetlerde değil, İslam dininin ikinci dereceden kaynağı olarak kabul edilen hadislerde de aynı hassasiyetle ifade edilmiştir[75].

Aile içindeki görev ve sorumluluklar da ailenin önemi kadar Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bu görev ve sorumluluklar anne-baba[76] ve çocuklar[77] arasında dağıtılmış ve ailedeki her bireyin bu görev ve sorumluklarına dikkat etmesi hususu üzerinde durulmuştur. Dikkat edilmesi gereken bu hususları günümüz modern aile içi ilişkilerinde ve aile bilimlerinde de okumak mümkündür. Ebeveynlerin görev ve sorumluluklarının başında kuşkusuz çocuk ve eğitimi gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de[78] ve Peygamberimizin (a.s) hadislerinde çocuk eğitiminin merkezi olarak aileye vurgu yapılmıştır.[79]

Anne ve babaların çocuklarına karşı sorumlulukları beslenme, giyim ve mesken gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Aile fertlerine bakmakla yükümlü olan baba onların

---

[73] Bakara 2/230, "فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ؕ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۤ اَنْ يَّتَرَاجَعَاۤ اِنْ ظَنَّاۤ اَنْ يُّقِيْمَا"; Ankebût 29/8, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ؕ وَاِنْ جَاهَدٰكَ لِتُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ؕ"; Lokman 31/14, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَّفِصٰلُهٗ فِيْ عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ ؕ اِلَيَّ الْمَصِيْرُ"; Ahkaf 46/15, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسٰنًا ؕ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ كُرْهًا وَّوَضَعَتْهُ كُرْهًا ؕ وَحَمْلُهٗ وَفِصٰلُهٗ ثَلٰثُوْنَ شَهْرًا ؕ حَتّٰۤى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَبَلَغَ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۙ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِيْۤ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْۤ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَاَصْلِحْ لِيْ فِيْ ذُرِّيَّتِيْ ۚ اِنِّيْ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّيْ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ".

[74] Tahrim 66/6, "يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْۤا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ"; A'râf 7/190, "فَلَمَّاۤ اٰتٰىهُمَا صَالِحًا"; Rûm 30/21, "وَمِنْ اٰيٰتِهٖۤ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْۤا اِلَيْهَا وَجَعَلَ"; Zümer 39/15, "فَاعْبُدُوْا مَا شِئْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ ؕ قُلْ اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْۤا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اَلَا ذٰلِكَ"; Hucurât 49/13, "يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوْا ؕ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ".

[75] Nesâi, *Adâbül-kudât*, 1; Müslim, *Nikah*, 123; Ebu Davud, *Vitr*, 25.

[76] Ahmed Ziyâeddin, *Râmûzü'l-Ehadis*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997, C: 13, s. 10; *Kütüb-i Sitte*, Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, C:2, s. 512; *Riyâzü's Sâlihîn*, C: I, s. 339.

[77] Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 3; Buharı, *Ferâiz*, 29.

[78] Tâ-hâ 20/132, "وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ؕ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ؕ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ؕ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى"; Tahrim 66/6, "يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا قُوْۤا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَاۤ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ".

[79] Tirmizî, *Kıyâmet*, 60/2518.

maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir.[80] Sadece bu dünya içindeki tehlikelere karşı değil, ahiret boyutuyla bildirilen cehennem azabından da korumaları anne ve babaların çocuklarına karşı sorumluluklarından birisidir.[81] Çocukların dini bilgiler öğrenmesinde sorumlu olan ilk kişilerin anne ve babalar olduğu ve bu yükümlülüğün yerine getirilmesiyle[82] mutlu ve huzurlu nesillerin inşa edilebileceği yine vahiy yoluyla insanlığa bildirilmiştir.

Çocuğa gerek bilgi olarak gerekse örnek[83] olarak eğitimin erken yaşta verildiği ilk yer ailedir. Ebeveynler, dinin temel vazifeleri olan namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek gibi kavramları öğrettikleri gibi; saygı, sevgi, helal-haram, dürüstlük gibi ahlaki değerleri de çocuklarına kazandırmalıdırlar. Anne ve babasından konuşmayı, oturmayı, kalkmayı, yürümeyi, yeme ve içme kurallarını öğrenirken, bununla birlikte saygıyı, sevgiyi, birlik ve beraberliği de çocuk ailede öğrenmektedir.[84] Anne ve babaların çocuklarını eğitirken onlara karşı anlayışlı ve sevgi dolu olmaları, gönüllerini almak için iyi davranmaları mutlak anlamda eğitimin vazgeçilmez bir gerçeğidir. Baba-oğul ilişkisine de yer verilen birçok ayette ebeveyn hitapları **''***yavrum ya da yavrucuğum***''** şeklindedir.[85] Kur'an- Kerim'de, anne ve babaların çocuklarına

---

[80] Bakara 2/232, "وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذٰلِكَ يُوعَظُ"; Talak 56/6, "بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَاْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهٗ اُخْرٰى".

[81] Tahrim 66/6, ''يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ…''

[82] Tâ-hâ 20/132, ''وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا…''

[83] Tâ-hâ 20/123, "قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى"; Enbiyâ 21/52-53, "اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ, قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ"; Ahzâp 33/67, "وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا"; Lokman 31/21, "وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا" بَلْ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ"; Zuhruf 43/22-24, "عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ مُهْتَدُونَ وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَاءَكُمْ قَالُوا اِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ"; Saff 61/2, "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ".

[84] Ali Çelebi Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*. Sadeleştiren: M. Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2017, s. 295-352.

[85] Hûd 11/42, "وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ…"; Yûsuf 12/5, "قَالَ يَا…" وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ"; Lokman 31/13,16,17, "يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَاْتِ بِهَا اللهُ اِنَّ اللهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ"; Sâffât 37/102, "وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى".

karşı her zaman merhametli olmaları gerektiği[86] bildirilmekte ve çocuklardan ise anne ve babalarının yaptığı bu fedakârlığı unutmamaları istenmektedir.[87]

Anne ve babaların çocuklarına davranış şekilleri onların seviyelerine göre olmalıdır. Çocukların benlik algıları bu şekilde oluşmakla birlikte anne ve babaları tarafından sürekli uyarılan çocuklar kınanmayı, aşağılanan çocuklar utanmayı bir karakter haline getirmekte, sürekli olarak ayıplanan çocuklar ise kendini günahkâr hissetmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, anne ve babaların görev ve sorumluluklarından bahsedildiği gibi çocuklarında görev ve sorumluklarından da bahsedilerek anne ve babalarına iyi davranmaları emredilmiştir.[88] Anne ve babalarına karşı çocukların sorumlulukları içerisinde, onlara güzel söz söylemeleri, gönüllerini alıcı davranmaları, İslami çerçeve içerisindeki arzu ve dileklerini yerine getirmeleri, birinin veya her ikisinin yanlarında yaşlandıklarında onlara hem maddi hem de manevi anlamda ilgi ve bakım göstermeleri bulunmaktadır.[89] Anne ve babalarının bağışlanması için dua etmeleri ve neredeyse her koşulda onlara itaat etmeleri çocukların görevleri arasında sayılmaktadır. Kur'an-ı Kerim; çocukların anne ve babalarına itaat etmemeleri gereken durumları ayrıca izah etmiş, Allah'ı inkâr etmelerini istemeleri[90] halinde çocuklara farklı bir sorumluluk yüklemiştir.[91]

Kur'an-ı Kerim, imanlı ve huzurlu bir aile ortamının sağlanması için eşler arasındaki sağlıklı ilişkiye atıfta bulunmuştur.[92] Hz. Peygamber (a.s) ise inancın ve ahlakın varoluşuyla arzu edilen yuvaların kurulabileceğini öğretmiş ve bunun yanında Müslümanların hayatlarına *''dinde denklik''* gibi önemli bir prensibi yerleştirmiştir.[93]

---

[86] İsrâ 17/23,24, "وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۜ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلٰاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَآ اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًاۜ"; Lokman 31/14, "... وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًاۜ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُۜ ...".

[87] Abdullah Özbek, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi*, İçinde: İbrahim Canan (Editör). *İslam'da ve Ailede Çocuk Terbiyesi (II)*, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 57-74.

[88] En'âm 6/151, "... وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۜ ..."

[89] İsrâ 17/24, "وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۜ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلٰاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَآ اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًاۜ"

[90] Ankebût 29/8, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَآ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ".

[91] Teyfurov, *Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı*, s.183-200.

[92] Rûm 30/21, "وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ"; A'râf 7/189, "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۜ...".

[93] Osman Güner, *Resûllullah'ın Ehl-i Kitap'la Münâsebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 330.

Bu prensipler ışığında meseleye bakınca huzurlu bir aile ve aile ortamının temini için eşler arasında uyumun sağlanması, aile kurumunda en önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an, huzur ve mutluluğun ailenin temelinde olması gerektiğini ve bunun da eşler arasındaki uyum ve iletişimden geçtiğini söz konusu ayette[94] bildirmektedir.[95] Aile ortamında huzursuz ve sorunlu olan çocukların hayatlarında sosyal uyum ve problemler yaşadığı görülmekte, ailedeki bu sorunlar çocuğu da olumsuz etkilemektedir.[96] Ebeveynlerin kullandıkları aşırı üslup ve öfkeli davranışlar, çocuğun içine kapanık ve saldırgan olmasına sebep olmaktadır. [97] Aynı zamanda saldırgan ve aşırı duyguları olan bir çocuğun, huzurlu bir aile ortamında yetiştirildiğinde bu duygularını dengeleyebildiği görülmektedir. Hiçbir ebeveyn elbette sorunlu bir çocuk yetiştirmek istemez. Bunun için de uyum problemini aşmış ebeveynlerin bilgi ve eğitim konusunda da üzerlerine düşeni öğrenmeleri ve yerine getirmeleri bir zorunluluktur.

İslam dininin ister aile içi iletişim ister sosyal hayattaki iletişim olsun, insani temel hak ve ilkelere uymaya dayanan hassasiyeti gerek ayetler gerekse Hz. Peygamber tarafından tüm insanlığa öğütlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de hukuksal ve örfi konular olmakla birlikte; karı koca ilişkilerinde, evlenme, ayrılma, aile bireylerinin karşılıklı hak ve yükümlülüklerinde genel ahlaki ilkelerin uygulamada ön plana çıktığı bilinmektedir. Ortaya çıkan düşünce, söylem ve eylemde; dürüstlük, emaneti koruma, akrabayı gözetme, doğru olma, hakkın ve doğrunun yanında olma, insanların onur ve haysiyetlerini koruma ve kişilik haklarına saygı bulunmaktadır.[98]

---

[94] Rûm Suresi 30/21, ''وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗاِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُوْنَ''.

[95] İbrahim Turan, ''Günümüz Aile Problemleri Çerçevesinde Kur'an'da Ebeveyn- Çocuk İlişkisi'', *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2013, Sayı 35, s. 71-104.

[96] Mustafa Köylü, *Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü*. İçinde: Hüseyin Sarıoğlu (Editör), I. Baskı, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları,* Ensar Yayınları, İstanbul 2009, s. 387-411.

[97] Nevzat Tarhan, *Son Sığınak Aile*, 1.Baskı, Nesil Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 165.

[98] Nevzat Aydın, "Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Bayburt 2015, Sayı 1, s. 99-129.

Anne-baba ve çocuk iletişimini etkileyecek faktörler içerisinde önem arz eden hususlardan biri de aile fertlerinin herhangi bir süreçte sergileyecekleri tutumlarıdır.[99] Belli bir süreç içerisinde düzelmesi mümkün olan bazı problemlerde sergilenen olumlu tutum ve davranışlar bir aileyi yıkılmaktan kurtarırken, olumsuz tutum ve davranışlar ise var olan aileyi yok edebilmektedir.

İnanan insanlar için sosyal alanlarda olduğu gibi aile içi iletişim alanında da en iyi ve güzel örnek Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi insanlara bildirmekte ve bildirdiklerini hayatında da uygulamaktadır. Hz. Muhammed (a.s), Allah'tan gelen mesajı alan ve aynı zamanda bu mesajı ileten durumundadır ki buda iletişimdeki adı ile de hem alıcı hem de verici olma durumudur. Hz. Peygamber, ailesi ile sözlü iletişiminin yanı sıra ''*sözsüz iletişimi*'' denilen beden dilini de kullanmıştır. Hz. Peygamberin bir durum üzerine aile içinde kullandığı sözsüz iletişime örnek olarak sessiz kalması, gülümsemesi, yüz ifadesini değiştirmesi verilebilir. Aile yaşantısında, eşleriyle iletişimde Hz. Peygamberin önem verdiği ilkeler şu şekilde ifade edilmektedir:[100]

-Evlilikte eşlerin birbirlerine karşılıklı sevgi saygı göstermeleri

-Evlilikte karşılıklı sohbet etme ve eşine ilgili olma

-Evlilikte merhamet, şefkat ve hoşgörülü olma

-Evlilikte karşılıklı iyi davranma, şiddet uygulamama

-Karı ve kocanın karşılıklı eğlenmeleri, şakalaşmaları

-Evlilikte eşlerin birbirleriyle istişare etmeleri

-Evlilikte eşlerin birbirlerine karşı güven, sadakat, vefa duymaları ve birbirlerine her konuda yardımcı olmaları.

---

[99] Halil Apaydın, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi*", On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Samsun 2001, Sayı 12-13, s.319-337.

[100] Nevzat Aydın, *a.g.m.*, s. 99-129.

1.2. Aile ve Eğitim

İslam dininde aile; eşlerin huzur bulduğu bir yuva, insanlığın devamını sağlayan bir müessese, kişileri günahlardan ve kötülüklerden alıkoyan, belli ahlaki karakter kazandıran bir eğitim merkezidir. Eğitim ilk önce ailede başlamaktadır. Kişi ilk olarak hayatına yön verebilecek tam ya da eksik bilgileri ebeveynlerinden aile yuvasında öğrenmektedir. Aile içi eğitim denilen bu süreçte ebeveynlerin bazı konular hakkında bilgili ve dikkatli olmaları gerekmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken durumlardan ilki aile içinde eğitimi verecek olan kişinin, karşısındakinin gelişimini henüz tamamlayamamış biri (*çocuk*) olduğunun farkında olması gerekmektedir. Eğitimi verecek olan kişinin yani anne ya da babanın muhatabını tanıması, muhatabına göre iletişim kurması aynı zamanda kendilerinin de yeteneklerini ve bilgilerini geliştirmelerine sebep olmaktadır.[101] Aile içi eğitim ve iletişim konusunda İslami tutum ve davranışlardan bazılarının Kuran-ı Kerim'de görmekteyiz.

Anne-baba ve çocuk ilişkisinde güzel ifadeler kullanılması önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberler, çocukları ile anlaşmazlığa düştükleri zamanlarda bile *''oğulcuğum''* ya da *''yavrucuğum''* diyerek hitap etmişlerdir. Hz. Nuh, isyancılardan olan ve kendine iman etmeyen oğluna karşı son ana kadar ümidini kaybetmemiş ve ona **''***yavrucuğum***''** diye seslenmiştir.[102] Saygı ve sevgi ilkesi anne-baba-çocuk iletişim ve ilişkilerinde unutulmaması gereken önemli bir esastır.

Bir babanın çocuğuna vereceği eğitim ve öğretimle ilgili mesajlar ve gerek tarz gerekse hitap hususundaki incelikler Hz. Lokman ve oğlu arasındaki diyalogda[103] ayrıntılı bir şekilde bizlere bildirilmiştir.[104] Hz. Lokmanın oğluna yaptığı nasihatlerde, toplumdaki bir bireyde bulunması gereken özellikler ve değerler bildirilmiş ayrıca

---

[101] Ayşegül Yiğit, "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2006, Sayı 22, s.190-193.

[102] Hûd 11/42, ''…يَا بُنَيَّ ارْكَبٌّ مَعَنَا…''.

[103] Lokman 31/12-19, ''وَإِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ,… يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ…''.

[104] Celal Kırca, ''Kur'an'a Göre Çocukların Talim ve Terbiyesinde Takip Edilecek Esaslar'', *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Kayseri 1996, Sayı 9, s. 39-47.

böbürlenmek, sesini yükseltmek gibi duygularında eğitilmesi gerektiği teşbih ile ifade edilmiştir.[105]

Anne babaların hatalı oldukları bir başka durum ise çocuklarına baskı ve zorla otorite kurmaya ve değer yargılarını öğretmeye çalışmalarıdır.[106] Öğretilmeye çalışan değer yargılarına karşı çocuk anne ve babasına karşı isyankâr bir davranış sergilemekte, saygısızca davranabilmekte ve durumu reddetmektedir. Unutulmamalıdır ki baskı ve zorla otorite kurmak yerine ödül ve ceza, anne-baba ve çocuk iletişimde en etkili unsurlardan biri ve ayrıca önemli bir belirleyicidir. Disiplin ve dengenin ailedeki karşılığı ödül ve cezadır. Çocuğun yaşına ve gelişimine uygun kurallar disiplin olarak nitelendirilmekte, bu durum ise çocuktan beklenen davranışların görülmesini sağlamaktadır.[107]

Kur'an-ı Kerim'de önemli bir husus ta çocuğu suça iten nedenlerin ortadan kaldırılmasıdır.[108] Bu suçlar ebeveynlerin, çocukluk döneminde karşılaştığı çalma, yalan söyleme vb. hatalı davranışlardır. Ceza, bu davranışlar karşısında ikinci planda olmalıdır. Esas olan, çocuk eğitiminde cezaya başvurmaktansa suçun ortadan kaldırılmasıdır.[109] Suçun karşılığında nelerin olacağı ve bunun içinde verilecek cezaya neden olan durumlara yönelik uyarıdan hemen sonra bu suçu yapmamanın karşılığı olarak bir ödül gelmelidir. Kur'an-ı Kerim'de bu ödül ve ceza hususuna birçok ayette dikkat çekilmiş ve ödül ve ceza dengesi sağlanmıştır.[110]

Bilginin öğretilmesi veya hatalı bilginin ortadan kaldırılmasında eğitim öğretim metotlarından olan pekiştireçlerden yardım alınmaktadır.[111] Olumsuz

---

[105] Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Ailede Çocuk Eğitimi*, İçinde: İbrahim Canan (Editör). *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II,* Ensar Yayınları, İstanbul 2005, s. 179-188.

[106] Mustafa Öcal, ''Ailede Çocukların Dini ve Ahlaki Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler'', *Din Eğitimi Araştırma Dergisi*, Sayı 3, s. 187- 206.

[107] Tarhan, *Son Sığınak Aile,* s. 182.

[108] Âl-i İmrân3/15,23, "…قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ"; Mâide 5/95; Tevbe 9/43, "عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ"; Şûarâ 42/25-34. فِيهَا"; "قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ اَلَا تَسْتَمِعُونَ،…قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ"

[109] Celal Kırca, *a.g.m.*, s. 39-47.

[110] Tahrim 66/8, "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوا اِلَى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"; Ra'd 13/19-22, "اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ"; "وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ"; Asr 103/1-3, "وَالْعَصْرِ، اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ، اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ".

[111] Aynur Pala, *Öğrenme ve Öğretim İlkeleri*, İçinde: Şeref Tan (Editör), *Öğretim İlke ve Yöntemleri,* Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2011, s. 112-147.

davranışın ortadan kalkması için hatalı davranışın hemen ardından doğrusu söylenmeli ve bu durum pekiştireç olarak kullanılmalıdır. [112]

Kur'an-ı Kerim'de bireyin olumsuz fiilleri karşısında alacağı cezadan çok bunun tam zıttı olan olumlu davranışlarında alacağı mükâfatlara yer verilmektedir.[113] Sağlıklı aile iletişiminin oluşmasında önemli olan söylemden daha çok eylemin bulunmasıdır.

Anne ve babasını izleyen çocuklar onların davranışlarını gözlemleyerek öğrenir. Çocuklar davranışı modelleyip gözlemliyorsa eğer, modelin davranışını hemen taklit edip öğrendikleri görülmüştür.[114] Anne ve babaların çocukları için en önemli model olduklarına psikolojik ve pedagojik kaynaklarda bilimsel olarak yer verilmiştir.[115] Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in (as) hadislerinde[116] bu hakikatler yer almaktadır. "*Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecûsî yapar."*[117] hadisi ebeveynlerin çocuk üzerindeki örneklik ve etkilerinin özlü bir ifadesidir.

Anne ve babanın çocuğa örnek olması gerektiğini yakın tarihimizde ilk defa savunan kişi pedagog Vergote' (ö. 2013)dir.[118] Modern sayılan ülkelerin bu hakikati yakın tarihte keşfetmiş olmasına karşın İslam eğitimcilerinden Gazzali, pedagog Vergote'den dokuz yüz yıl önce eseri *İhya*da, bir çocuk için en önemli örneğin anne ve baba olduğunu belirtmiştir.[119] Çocukların ilk önce rol model olarak anne ve

---

[112] Tahrim 66/6-8; Ra'd 13/19-25, "...اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰىۜ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِۙ", "وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا اَمَرَ اللهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ الْحِسَابِۜ".

[113] Köylü, Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü, s. 387.

[114] Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 16. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2010, s. 91-343.

[115] Ahzâp 33/21, "لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًاۜ"; Tâhâ 20/123; Enbiya 21/52-53; Ahzâp 33/67; Lokman 31/21, "وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَآۜ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ"; Zuhruf 43/22-24; Saff 61/2, "يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ".

[116] İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, C: I, s.262; Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1; Müslim, *Îman*, 252; İbn-i Sa'd, *Tabakat*, 195.

[117] Buhârî, *Cenâiz*, 92; Ebû Dâvut, *Sünne*, 17; Tirmizî, *Kader*,5.

[118] Antonie Vergote, "Çocukta Din", Çeviri: Fırat E. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1978, Sayı 22, s. 315-329,

[119] Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed, *İhya-ı Ulumi'd-Din*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1990, C: VII, s. 238.

babalarını alacakları Kur'an-ı Kerim'de vurgulanmış ayrıca bu modellemenin olumlu ya da olumsuz olabileceğine dair bilgiler de verilmiştir.[120]

Çocuk iletişiminin daha sağlıklı olmasında anne ve babalar, çocukları tarafından yapılan hatalı davranışı eleştirmek ya da hemen cezalandırmak yerine ilk önce yapılan hatanın sebep ve sonuçlarını ortaya koymalıdırlar. Davranıştan kaynaklanan sonuçlar karşılıklı konuşulmalı ve buna benzer hatalardan bahsedilerek oluşabilecek olumsuz durumlar çocuğun beyninde canlandırılmalıdır. Bu metot ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimin kuvvetlenmesinde ve problemli davranışın tekrarlanmamasında etkili olmaktadır.

Sebebi açıklanmadan anne ve baba tarafından çocuklara verilen cezaların, eleştirilen ya da yasaklanan davranışların bir kısmı dışsal faktörlere bağlı ortaya çıktığı için uygun ortamda tekrarlanması mümkündür. Gelişimsel durumlar ve çevresel faktörlerin problemli davranışın ortaya çıkışında etkili olduğu, problemin ortadan kaldırılmaya çalışıldığında olumsuz davranışın da ortadan kalktığı bilinmektedir.[121] Dış çevrede meydana gelen değişim ve gelişimlerin aile yapısını etkilemekte olduğu bilimsel olarak kanıtlanmakta ve bu problemler üzerine çeşitli tedbirler önerilmektedir.

Bu düstur ve uygulamalar bize şunu gösteriyor ki aile kurumunun korunması aslında onu oluşturan bireylerin eğitilmesi ve korunmasıyla daha güçlü ve daha sağlıklı olarak işlevini ve görevini yerine getirebilmektedir.

---

[120] Tâhâ 20/123; Enbiyâ 21/52-53, "اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ"; Ahzâb 33/67, "وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا"; Lokman 31/21, "وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا"; Zuhruf 43/22-24, "بَلْ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَاءَكُمْ قَالُوا اِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ"; Saff 61/2, "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ".

[121] Turan, *Günümüz Aile Problemleri*…, s. 71-104.

1.2.1. Eğitimde Nebevi Tavsiyeler

İlk emri oku olan İslam dini, insanın var olduğu her yer ve her platformda öğrenmeyi ve eğitimi şart koşmakla kalmamış aynı zamanda her alan için kıyamete kadar geçerli olacak eğitim modellerini de peygamberler vasıtasıyla insanlığa bildirmiştir. Konumuzla alakalı olarak aile içi eğitimde Nebevi önerilerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz.

1.2.1.1. Eğitimin Bireye Ahlaki Davranış Kazandırması

Hz. Peygamber (a.s) risaleti boyunca dini emirleri uygulamada insanlara örnek olmakla kalmamış aynı zamanda inanan insanlara, insani-ahlaki ilkelere uygun davranış ve şahsiyet kazandırarak her bir insanın ayrı bir değer haline gelmesini sağlamıştır. İnsanın ilk eğitimini ebeveynlerinden aldığının ve bu eğitimin olumlu ya da olumsuz haliyle aileye ve topluma yansıdığının bilincinde olan Hz. Peygamber; *"Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır."*[122] sözleriyle anne ve babaların en önemli görevlerinin çocuklarına ahlaki ve İslami davranış kazandırmak olduğunu tavsiye etmiştir.

Suçların karşılığında cezaların var olduğu fakat ahlaklı yaşamanın, güzel davranışlarda ve iyilikte bulunmanın karşılığında bir mükâfatın olmadığı toplumlarda, iyiliği ve güzelliği yaşatabilmenin tek yolu çocukluk çağlarında insana kazandırılmış olan ahlaki davranışlardır. Hz. Peygamber'in, Kur'an'da zikredilen kıyamet saatinde yaşanılacak dehşet verici durumu çok iyi bilmesine rağmen, ''*Kıyametin kopacağını bilseniz dahi elinizdeki fidanı dikin''*[123] hadisi, insanlar tarafından her ne kadar ağaç ve doğa sevgisi gibi yorumlansa da aslında kıyamet kopuyor olsa bile kazanılmış İslami ve ahlaki davranış biçimiyle Müslümanın şahsiyet ve karakterinde bir değişiklik olmadan işine ve kulluğuna devam etmesi gerektiğini ifade etmeye çalıştığını düşünmekteyiz.

---

[122] Tirmizî, *Birr*, 33.

[123] Buharî, *el-Edebül-Müfred*, s. 168, Nureddin el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2007, C: IV, s. 63; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C: III, s. 191.

1.2.1.2. Eğitimin Bireye Edep ve Haya kazandırması

Edep, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde söz ve hareket olarak ölçülü davranması ve iyi geçinmesidir. Benliğe yerleşen güzel bir huy olan edep, insanı leke getirecek şeylerden koruyan bir melekedir.[124] Hayâ ise, ahlâk ve edebe aykırı olan, dinî emirlere muhalif söz ve fiiller karşısında utanma hissiyatıdır. Diğer bir deyişle hayâ; çirkin şeylerden ruhun sıkılması, edebe aykırı bir işin meydana çıkmasından veya yaşanmasından dolayı kalbin duygulanıp sıkıntı içinde kalmasıdır.[125] Hiçbir ebeveyn edep ve hayadan uzak çocuk yetiştirmek istemez. Bunun için aile içi eğitimin en önemli meselelerinden birisi de Nebevi öneri ve öğreti olan edep ve haya gibi ahlaki duygularla bezenmiş çocuklar yetiştirmektir. Hz. Peygamber, ‘‘*İslam güzel ahlaktır’’*[126] ve *‘‘Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim’’*[127] ifadeleriyle hayatın her anında ve alanında ebeveynler için olduğu kadar çocuklar için de İslam'ın genel gayesini veciz bir şekilde özetlemektedir.

1.2.1.3. Eğitimin Bireye Sorumluluk Bilinci Kazandırması

Bir toplumda her meslek grubunun kendi alanları ile ilgi hakları, sorumlulukları ve görevleri bulunduğu gibi aile içindeki bireylerin de birbirlerine karşı görev, hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde aileyi oluşturan kadın ve erkeğin evlilik hukukuna göre karşılıklı sorumlulukları ve görevleri bildirildikten sonra[128] *"Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz."*[129] Ayetiyle aile içindeki sorumluluğun ve mesuliyet alanının çocukları da kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir.

---

[124] M. Zeki Duman, *Âdâb-ı Müaşeret ve Görgü Kuralları,* Fecr Yayınevi, Ankara 2018, s. 19-21.

[125] Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali,* Çelik Yayınevi, İstanbul 2014, s. 459.

[126] Beyhakî Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmi'li-Şuabi'l-Îmân,* Riyad 1423/2003, C: X, s. 375; Müttaki el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* Hadis No: 5225, Kahire 1313/1895.

[127] İbn Abdilber, *El-İstizkar,* Hadis No: 1678; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* Hadis No: 13783.

[128] Bakara 2/228, "وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوۤءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيۡۤ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِيۡ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوۡۤا اِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِيۡ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ"; Nisâ 4/19-34, "يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوۡا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ لِتَذْهَبُوۡا بِبَعْضِ مَاۤ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اِلَّاۤ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ فَاِنْ كَرِهْتُمُوْهُنَّ فَعَسٰۤى اَنْ تَكْرَهُوۡا شَيْـًٔا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيْهِ خَيْرًا كَثِيْرًا"; *Kütüb-i Sitte,* Ebu Davud, 2458; Buhari, 5278; Müslim, 1026/86; Tirmizi 782; İbn Mace, *Nikah,* 50.

[129] Tahrîm 66/6, "يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوۡا قُوۡۤا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَاۤ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ".

Ebeveynlerin çocuklarına karşı ilk görevleri daha onların kendi iradelerini kullanamadıkları bir durumda iken onlara güzel bir isim vermeleridir.[130] Sonrasında ise İslam'ın, ahlakın, insanlığın ve toplumun öngördüğü bir şekilde eğitilmelerini sağlamaktır. Anne ve babanın sorumluluk ve görevlerinden bahseden Kur'an-ı Kerim, aynı zamanda çocuklara da farklı yükümlülükler[131] yüklemiş ve önerilerde bulunmuştur.

Sorumluluk bilinci anne-baba tarafından çocuklarına erken yaşlarda verilmeli ve sorumluluk yüklemekten kaçınılmamalıdır. Sorumluluk bilinci gelişmiş bireylerde hayatın zorluklarına karşı daha metanetli, dayanıklı ve sağduyulu yaklaştıkları bilinmektedir.

1.2.1.4. Eğitimin Akli İlkelere ve Vahye Dayanması

Aile içi eğitimin en önemli unsurları arasında verilen eğitimin akla, mantığa, doğru dini kaynaklara ve evrensel ahlak kurallarına dayanması zikredilebilir.

Vahyin ve sünnetin temel ilkelerini benimsemiş bir birey hayatın her alanında İslami ve insani ahlak normlarına uygun hareket edecek, ailevi ya da toplumsal sorunlara karşı akla ve vahye dayalı çözümler üretebilecektir. Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak göndereceği vakit aralarında geçen şu konuşma Müslümanlar için Nebevi metodun en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Hz. Peygamber, "*Sana hâlli için herhangi bir dava getirildiği zaman nasıl ve neye göre hüküm verirsin?"* diye sordu. Muaz, *"Allah'ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm."* dedi. Hz. Peygamber, *"Eğer Allah'ın kitabında onunla ilgili bir hüküm bulamazsan neye göre hüküm verirsin?"* diye sordu. Muaz, *"Rasûlullah'ın sünnetine göre hüküm veririm."* dedi. Hz. Peygamber bu sefer, *"Resûlullahın sünnetinde de onunla ilgili bir hüküm bulamazsan, ne yaparsın?"* diye sordu. Muaz, *"O zaman, kendi görüşüme göre*

---

[130] Ebu Davud, *Edeb*, 61.

[131] İsrâ 17/23: "وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۗ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا"; Tirmizî, *Birr*, 3/1899, "Allah Teâlâ'nın rızâsı, anne ve babayı hoşnut ederek kazanılır. Allah Teâlâ'nın gazabı da anne ve babayı öfkelendirmek sûretiyle celbedilir."

içtihad eder, hüküm veririm." dedi. Hz. Peygamber *"Allah'a hamdolsun ki, Resûlullahın elçisini, Resûlullahın razı olduğu şeye muvaffak kıldı."*[132] Diye cevap verdi.

1.2.1.5. Eğitmenlerin Birbiriyle Çelişen Söz ve Davranışlardan Kaçınması

Aile içi eğitimde dikkat edilmesi gereken Nebevi metotlardan bir diğeri ise rol model olarak ebeveynlerin söz ve davranışlarında tutarlı olmalarıdır. Çocukların ilk rol modelleri aile yuvasındaki ebeveynleridir. Çocuklar belli bir zaman ebeveynlerinin davranışlarını takip ettikten sonra söz ve davranışlarını bir arada değerlendirmeye başlayacaklardır. Söz ve eylemin çeliştiği durumlar ile büyüyen çocuk ilerleyen yaşlarında hem kendine hem de toplumuna fazlasıyla zararlı bir birey ve ailesi içinde kötü bir rol model olacaktır.

Kur'an'ı Kerim'in mesajı ve Peygamberin metoduyla bağdaşmayan bu duruma düşmemek için Kur'an-ı Kerim inananları ikaz etmektedir.[133] İnsanın söz ve davranışlarının çelişki içermesi durumunda insan *''Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?''*[134] hitabıyla muhatap olacak ve Peygamberî tanımla ''münafık'' olarak sıfatlanacaktır. "Dört huy kimde bulunursa, o adam tam münafık olur. Bir kimsede bu huylardan biri bulunursa, o huydan vazgeçinceye kadar onda münafığın özelliklerinden biri var demektir. O dört huya sahip olan kimse: Kendisine bir şey emanet edilince hıyanet eder. Konuşunca yalan söyler. Bir antlaşma yapınca sözünde durmaz. Düşmanlık yapınca da aşırı gider."[135] Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de başlı başına ''Münâfikûn'' ismiyle bir sürenin var oluşu işin ciddiyet boyutunu anlamak için yeterli olmaktadır. Bu ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre aile ve toplumda rol model olarak takip edilen kişiler başta olmak üzere tüm Müslümanların söz ve eylemlerinde tutarlı yani özü sözü bir olması istenilen bir davranış biçimidir.

---

[132] İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *Tabakât,* Siyer Yayınları, C: 3, İstanbul 2020, No:584; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C: 5, s. 230; ibn-i Kesîr, *Sîre,* Çelik Yayınevi, C: 4, İstanbul 2013, s.199.

[133] Hûd 11/112, "فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ"; Şûrâ 42/15, "…فَلِذَٰلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ".

[134] Saff 61/2, "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ".

[135] Buhârî, *Îmân* 24, *Mezâlim* 17, *Cizye* 17; Müslim, *Îmân*, 106. Ayrıca bk. Tirmizî, *Îmân* 14; Nesâî, *Îmân* 20.

1.2.1.6. Eğitimin Bireye Fayda Sağlaması

Aile içi eğitim faaliyetlerinin bünyesinde birçok fayda barındırması eğitimin ana gayelerinden biridir. Birey, aile, toplum ve insanlık için pozitif değer üretmeyen, maddi ve manevi anlamda bir fayda sağlamayan eğitim hem dünya hem de ahiret açısından maksadına ulaşamamış boş bir çaba, boşa harcanmış emek ve zaman anlamına gelmektedir. Aile içi eğitimde kendileri ve insanlık için çocuklara öğretilmesi elzem olan bu haslet, huzurlu aile ve huzurlu toplum oluşturmanın ana sütunlarından biridir. Hz. Peygamberin; *"İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır."*[136] sözünü kendisine rehber edinen bireylerden teşekkül etmiş toplumlar sadece kendi ülkelerine değil tüm insanlık için fayda ve değer üretmeye çalışacaklardır.

Nebevi metotlardan burada saydıklarımızla birlikte ebeveynlerin unutmaması gereken hususlardan bazıları da aile içi eğitimde öğretilenlerin fıtrata uyumlu olması, çocuklarda bir kimlik oluşturması ve bu değerlerin evrensellik taşıyor olmasıdır.

1.3. Aile Ve Toplum

Toplum; belli bir toprak parçası üzerinde uzun bir süre yaşamış veya yaşamaya devam eden, ortak ahlaki değerleri, gelenekleri, kültürleri ve uygarlıkları bulunan, sosyal örgüt ve kurumları ile birlikte toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşimde bulunan pek çok insanın oluşturduğu birlikteliğe verilen isimdir.[137]

Toplumları oluşturan bireyler her türlü toplumsal mirası nesilden nesile yazılı ya da sözlü olarak aktararak toplumsal devamlılığı sürdürmeyi amaçlamışlardır. Bu nesiller arası yaşanmışlıklar ve aktarım aynı zamanda geleneğin oluşmasını sağlamaktadır.

Geleneğin temel yapılarından biri olan din ve aile, kişilerin olduğu kadar toplumların da önemli parçalarından biridir. Her kültürün ve geleneğin beslendiği

---

[136] Buhârî, *Mağâzî,* 35.

[137] A. Faruk Sinanoğlu, ''Toplumsal Yapının Oluşumu'', *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* İstanbul 2015, Sayı 2, s. 213-220.

kaynaklara göre şekillenmiş olması da gayet normal olarak değerlendirilmelidir. İslam'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Bu nedenle toplumdaki geleneksel değişimler ile Kur'an ayetlerinin yorumlanması arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.[138] Çünkü İslam dini, fikri ve ictimai hayatta dönüşüm ve gelişimi hedeflemektedir.

Kur'an-ı Kerim, indirildiği toplumun ve insanların etnik kökenine göre içerik kazanmamış aksine evrensel boyutta koyduğu hükümlere riayet eden kişiler ve toplumlar oluşturmayı amaçlamıştır.[139] Bu sebeple İslam dini aile, ekonomi, kültür, gelenek ve devlet gibi yapılarda köklü hükümler ve değişimler meydana getirmiştir.

Kur'ân'ı Kerim'in kişiler ve topluluklar üzerinde müsbet birtakım değişiklikler meydana getirmesi, sosyal yapılarda sorunlara getirdiği çareler, kişilerden ziyade toplumsal olay ve yaşamlara dikkat çekmesi ve insanların fıtratlarına uygun birtakım yasalar koyması, İslamın evrenselliğinin bir göstergesidir.[140]

Bu konuda evrensel boyutta hükümler koyan ve tavsiyeler öneren İslam dini, Allah tarafından istenilen seviyeye gelmeyen ve Yaratıcının emirlerine riayet etmeyen toplumların akıbetlerinden misaller vererek tüm insanlığı toplumsal helak konusunda ikaz etmektedir.[141]

İslam, ahlâk ilkelerinin hâkim olduğu bir toplum oluşturmayı hedeflemekte, toplumu oluşturan bireylerin; güzel ahlâk sahibi olmalarını, gayri ahlâki fiillerden uzak durmalarını, insanı ve toplumu bozabilecek davranışlara karşı duyarlı olmalarını[142] ve insanlık için rolmodel olmalarını[143] istemektedir. İnsanlığı doğruluğa, iyiliğe ve

---

[138] Mustafa Safa, *''İslami Bir Sosyolojinin Kaynak ve Kabiliyeti''*, Universal Journal of Theology, 2018, Sayı 3, s. 193-202.

[139] Hucurât 49/13, "يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوآ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ."

[140] Safa, *İslami Bir Sosyolojinin Kaynak ve Kabiliyeti*, s.213-202.

[141] Tevbe 9/70, "اَلَمْ يَاْتِهِمْ نَبَاُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ اِبْرٰهِيمَ وَاَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ"; Meryem 19/98, "وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ"; "بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا"; Rûm 30/9, "الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ".

[142] Âl-i İmrân 3/110, "كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ..."; Tevbe 9/71, "... يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ..."; Hac 22/41.

[143] Bakara 2/44, "اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ"; Saff 61/3, "كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ".

güzelliğe çağıran İslam dini, aile ve toplumu bu ilkeler altında, birlik ve beraberlik içerisinde bir arada tutmayı hedeflemektedir.

Yaratılmış her insanı ikaz eden, dini ve sosyal birlikteliği sağlamaya çalışan ve Yaratıcının emir ve yasaklarına itaat edilmesi için gönderilen, bireyden aileye, aileden topluma her kesim için hitapta bulunan Kur'an-ı Kerim; peygamberlerin bildirme, yorumlama, anlatma ve yaşama gibi yöntemleriyle uygulanabilir hale gelmiştir.

Toplumun en alt kesiminden en üst kesimine kadar toplumsal durumları ve bu durumlardaki farklılıkları anlamaya, açıklamaya çalışan, kurum ve olayları sistemli olarak ele alan yöntem ise (toplum bilimi) sosyolojidir. Sosyoloji toplumu kendine has yöntemlerle anlama, anlamlandırma ve anlatmayı gaye edinmiş fakat tek doğrusu olmayan bir bilimken, Kur'an-ı Kerim kendine has yöntemi ve kanunları bulunan ayrıca indirildiği günden kıyamete kadar geçerliliği ve hükümleri sürecek olan, içerisinde mutlak gerçekleri ve doğruları barındıran ilahi bir kitaptır.

Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'de, insanın sosyal varlık olmasından,[144] aile gruplarından,[145] evlilik ve boşanma ile ilgili hükümlerden,[146] ihtiyaç sahiplerine

---

[144] Bakara2/213, "…كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشّٖرِينَ وَمُنْذِرِينَۖ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقّٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا…"; İsrâ 17/83, "وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّآ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُواۜ"; Yûnus 10/19, "وَاخْتَلَفُوا فِيهِۜ"; Hucurât49/13, "يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُواۜ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ"; Meâric 70/19, "وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُسًا"; Fecr 89/15, "فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُۥ"; "اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا"; "عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْۜ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ".

[145] Ankebût29/8, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ"; Lokman 31/14, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَۜ"; Ahkâf 46/15, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًاۜ"; "اِلَيَّ الْمَصِيرُ"; Âl-i İmrân 3/33,42,43, "اِنَّ اللهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا"; "وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ"; "يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ".

[146] Bakara 2/223,236, "نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْۖ فَاْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْۖ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْۜ وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُۜ وَبَشِّرِ"; "لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّۚ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُۚ مَتَاعًا"; Nisâ 4/19, "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًاۜ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا"; "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًاۜ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا"; "بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ"; Nûr "اَتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا"; Ahzâb 33/49, "وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْۚ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِۚ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ", 24/32, "يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَاۚ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا"; "يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللهَ رَبَّكُمْۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ…"; Talak 65/1-7, "جَمِيلًا"; "وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّآ اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللهِۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا".

yardımda bulunulmasından,[147] miras ve özel mülkiyetten,[148] milletler ve kabileler arası ilişkilerden ve bunlar arasındaki farklılıklardan,[149] bahsedilmiş ve bunlara çözüm önerileri sunulmuştur.[150] Din ve ahlaka yönelik öğütler, emir ve teklifler, yalnızca bireysel değil toplumsal olarak ta verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in sosyolojiye yönelik pek çok içeriğinin ve önerisinin olduğu, Kur'ân ayetlerinin ailevi ve toplumsal yansımalarında da görülmektedir.

Bir toplumun mihenk taşı olan ailede; sevgi, saygı, mutluluk ve merhametin var olması aynı zamanda o toplumda da bu değerlerin var olması anlamı taşımaktadır. Toplumu bir beden olarak düşündüğümüzde aile o toplumun ruhudur. Kur'an-ı Kerim ailenin bu ruhi yönüne de değinmektedir. "*Sizin için onlarla ünsiyet edesiniz diye, kendi cinsinizden zevceler yaratması, aranızda (dostluk) sevgi ve merhamet yaratması da Onun kudret alametlerindendir*."[151] "*Kendi cinsinizden*" ifadesi için, sizinle aynı türden olan ayrıca aynı oluşumlardan geçmiş, sizinle dostluk ve ahbaplık kurabilen şeklinde açıklama yapılmaktadır. Ayette geçen, "*Onda rahatlık bulmanız için*", ifadesinde, müfessirlerden bazılarına göre bununla ilk olarak Hz. Havva kastedilmektedir.[152]

Burada insan neslinin ilk kadın örneğinin zikredilmesi sonradan gelecek olan nesillerdeki tüm kadınları nitelemektedir. Aynı husus Hz. Âdem üzerinden verilen örnekler içinde geçerlidir. Erkekler ve kadınlar arasında geçen ünsiyet ve muhabbetin karşılığı ''*rahmet*'' olarak adlandırılmıştır. Rahmetin eyleme dönüşmüş haline merhamet denilmekte ve ailede başlayan bu merhametin ailelerden oluşan topluma

---

[147] Bakara 2/177, "لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصّٰبِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ وَتَعَاوَنُوا…"; Mâide 5/2, "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ"; İsrâ 17/34, "…عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ"; "وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا".

[148] Nisâ 4/7,12,176, "يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ وَلَدٌ وَلَهٗ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ".

[149] Bakara 2/213,251, "…وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ…";

[150] Özcan Güngör, ''Kur'an'da Sosyal Bütünleşme'' *Diyanet İlmi Dergi,* Ankara 2007, Sayı: 2, s. 173-190; Şaban Karasakal, ''Kur'an ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine'', *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bolu 2012, Sayı: 12, s. 223-237.

[151] Rum 30/21, "وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ".

[152] Fahreddin Muhammed bin Ömer bin Hüseyin er-Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, Akçağ Yayınevi, Ankara 1991, C: XVI, s.159.

sirayet etmesi, sevgi, saygı, huzur ve merhametin hâkim olduğu bir toplumun oluşması anlamına gelmektedir.

Ayetin devamında "*Allah'ın yüceliğini gösteren"* işaretlerinden olan "*onun kudret alametlerindendir*" ifadesiyle birlikte *"kendinizden aynı sizin gibi insan cinsinden olan zevceleri, kendileri ile kaynaşasınız diye yaratmıştır*" gelmektedir.[153] Çünkü ihtilaf ayrılmaya, ünsiyet kaynaşmaya neden olur. Ayette geçen "*ünsiyet ve kaynaşma*" eşler arasında olmakla birlikte insanlar arasında olmayı da ifade etmektedir. Allah'ın eşler arasına sevgi koyması *"şüphesiz onda''* ifadesi ise O'nun kudretini göstermektedir.[154] Allah, her iki cinsiyetede yaratılışından sonra fıtri ve kalbi benzer özellikler vermiştir.[155]

İnsanın dünyaya gelişindeki düzen, milyonlarca yıldır aynı şekilde devam etmektedir. Bunun öylesine ya da birçok tanrının ortak iradelerinden meydana gelmiş olması asla akıl ile izah edilebilecek bir durum değildir. Hikmet sahibi olanın sadece bir yaratıcı olduğu, Yaratıcının kadın ile kocası arasında ki mükemmel planı nizamladığı, kudreti ve hikmeti ile bunu başlangıçta yaptığı, belli ölçülerde ve mükemmel olan bu plana uygun şekilde insanın dünyaya gelmesi ve yaşayabilmesi için olağanüstü nizam kurduğu, sayısız ve hesapsız kadın ve erkeğin gelmesini sağladığı görülmektedir.[156]

Kendisi için kurulmuş olan bu mükemmel yaratılış ve kâinat düzeninde insandan istenilen ve beklenilen şey ise iman edip ona göre yaşaması ve neslin devamını sağlamasıdır. Toplumda asalet, şeref, ahlak, birlik, aidiyet ve üstünlük aile müessesesinin varlığıyla mümkün olmaktadır. Eğer bu müessese olmasaydı, soyu ve bağlılığı olmayanların meydana getirdiği, gelecek adına ümit var olunamayan ve ahlaki mefhumlardan uzak toplumlar oluşurdu. Bu toplumlarda her şeyin mubah sayılmasıyla önce ahlak bozulur sonrasında bozgunculuk çoğalırdı. Ahlaki ilkelerin

---

[153] Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din b. Ömer b. Davud, *Tefsirû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetül-Minar, Ürdün, 1990, C: III, s. 401.

[154] Sabuni, Muhammed Ali, *Sefvatu't-Tefasir, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut, 1981, II, 476.

[155] Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yayınları, İstanbul, 1999, C: I, s. 266.

[156] Ebu'l-Ala Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an,* çev. Muhammed Han Kayani- Yusuf Karaca- İsmail Bosnalı, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, C: IV, s. 293.

olmadığı, bozgunculuğun hâkim olduğu her toplum ise zamanla yeryüzünden silinip giderdi.

Ahlakın yok olduğu, fitne ve bozgunculuğun her tarafını sardığı bir toplumda kaygı ve yalnızlık insan psikolojisine hâkim olmaktadır. Ailesi ile birlikte olma isteği insana yalnızlık ve kaygı yerine huzurlu bir ortamda yaşama mutluluğu ve sevgi vermektedir. Mutluluk ocağı her zaman ailedir. İnsan içinde yaşadığı sıkıntıları, taşıdığı sırları, hiç kimseye söyleyemediği durumları, kendini güvende ve iyi hissettiği bir yerde, kan bağı ya da nikah bağı bulunan kişilerle paylaşarak rahatlamaktadır.[157] Helal yoldan kadın ve erkeğin fiziki ve manevi ihtiyaçlarının karşılandığı kurum şüphesiz ki aile olmakta ve aile mensuplarının korunduğu ve fiziki sığınağın temin edildiği ailelerde psikolojik huzur da yaşanmaktadır.

Hz. Peygamber, gençlere sosyal huzuru korumak ve evliliği teşvik etmek için şöyle buyurmuştur. "*Ey gençler! Sizden kimin evlenmeğe gücü yeterse derhal evlensin. Çünkü gerçekten evlilik gözü harama karşı daha çok engelleyici, namus ve iffeti daha çok koruyucudur. Kimin de evlenmeye gücü yetmezse, oruç tutsun; çünkü oruç şehveti kesicidir*."[158] Psikolojik ve ahlaki olarak ailenin devam etmesinin temini evlilik yoluyla kurulan yuvalardır.[159] Çünkü toplumun temellerini oluşturan insani ilişkilerin kurulmasını sağlamak ve ahlaki kırılmaları engellemek ailenin kuruluş amaçlarından biridir.[160] Bir diğer amaç ise toplumu oluşturacak nesillerin dünyaya gelmesini ve yaşamasını sağlamaktır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "*Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyasınız diye sizi millet ve kabilelere ayırdık*."[161]

İslam Alimleri, insanlığın çoğalmasının zorunluluğundan yola çıkarak evlilik yoluyla kurulan aile müessesi ile insan soyunun devam edebileceğini belirtmişlerdir.[162] Bu sebeple insanın doğasında ve fıtratında var olan karşı cinse

---

[157] Mevdudi, *a.g.e.*, C: IV, s. 293.

[158] Buhari, *Nikah*, 15.

[159] Lütfi Doğan, *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 58.

[160] Abdullah Nasuh Ulvan, *İslam'da Aile Eğitimi,* Kombassan, Konya, 1994.

[161] Hucurat, 49/13, ''يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ اُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوآ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ''

[162] Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir,* Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 1981, C: III, s. 236.

meyilli olmak bir vasıtadır. İslam dininde, ayetin işaret ettiği[163] ve insanın fıtratında var olan cinsi istekler ile aile kurmak temel amaç olmayıp asıl amaç çocuk yetiştirmek ve bu şekilde neslin devamını sağlamaktır. Ailenin görevi de dünyaya çocuk getirmek ile bitmiş sayılmamaktadır. Ebeveynler, dünyaya getirdikleri çocuklarını maddi ve manevi her yönleriyle hayata ve yaşadıkları topluma hazırlamalıdırlar. Zihni ve ahlaki bakımdan güçlü bir ailenin rolü toplumun inşası için çok önemlidir.[164]

Kişilerin cinsi duygularla bir araya gelmeleri ahlaki değerlerin oluşmasında yeterli değildir. Eşler arasındaki ilişki ve muhabbet yalnızca dünyevi hayatın ihtiyacından dolayı kaynaklanmamakta, karı ve koca arasındaki birliktelik ahirette de devam etmektedir. Bu sebeple eşlerin sadece dünya hayatı için birlikte oldukları düşünülmemelidir.[165] Dünyevi birlikteliği ebedi beraberliğe taşıyabilmek ise iman etmiş eşlerin karşılıklı samimiyet, sabır, saygı ve sevgisi ile mümkündür.

İnsanın fıtratında var olan sevgi, iki farklı boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki insanın ruhi boyutuna nüfuz eden hakiki ve samimi sevgi, ikincisi ise bedeni boyutuna nüfuz eden maddi ve cinsel duygulardır.[166] İslam inancında birinci çeşit sevginin meydana gelebilmesi için pek çok tedbir alınmıştır. Hz. Peygamber'in "*Dindar olanını seç ki, mutlu olasın*."[167] sözü de bu tedbirlerin temelini oluşturmaktadır.

Medeniyetlerin ilk kaynağı olarak aile kurumu sayılmaktadır. Tarihsel incelemeler sonucunda milattan önce yaşayan insanlarda bile aile kurumu ve kavramı görülmektedir.[168] Topluma yeni nesiller kazandıran, biyolojik ve psikolojik doyumu yerine getiren, milli medeniyeti devam ettiren, halkı yenileyen kurum ailedir. İnsan, aile, toplum ve medeniyet kavramlarını etkileyen en önemli etken ise şüphesiz ki zamandır. Sürekli aynı ve durgun şekilde kalan insandan ve aileden söz etmek hem doğru hem de mümkün değildir. Zaman geçtikçe ailenin içeriğinde yapısında, kişi

---

[163] Rûm 30/21, "...وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً"

[164] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* C: VII, s. 193.

[165] Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersi, *Mecmau'l-Beyân li Ulumî'l-Kur'an,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C: VI, s. 128.

[166] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* C: V, s. 456.

[167] Buhari, Nikah, 15.

[168] Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilim)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983, s.74.

sayısında, iş durumunda ve görevlerinde sosyal değişikliklere paralel olarak farklılıklar meydana gelmektedir.

Toplumların gelişmiş veya gelişmekte olmaları aile yapılarında farklılıkların meydana gelmesine neden olmaktadır. Toplumun sosyal yapısının aileyi etkilediği gibi ailenin sosyal yapısı da toplumu etkilemektedir. Geleneksel aile yapısından küçük aile ye geçiş daha çok modern toplumlarda gözlemlenmektedir.[169] Le Play (ö.1882) insan ve toplum arasında benzerlik olduğunu söyler ve en küçük yapının aile olduğunu belirtir.[170] Bu yüzden aile küçük bir toplum, toplum ise büyük bir aile konumundadır. Toplumun sağlam olması aile müessesinin sağlam olmasından kaynaklanmaktadır.

Aile kurumunun ve toplumun sağlam bir şekilde devam edebilmesini iki temel esas sağlamaktadır. Birincisi verilen emeğin karşılığının alınması, ikincisi ise ailenin toplum düzenine bağlı olmasıdır.[171] Bir eylemin ortaya konmasının asıl gayesi o eylem sonucunda istenilen veya beklenilen faydanın sağlanmasıdır. Hiçbir insan, hasat almamak için tarlasına tohum ekmeyeceği gibi maddi ve manevi anlamda kendisine ve toplumuna fayda sağlamayacak bir aile kurmayı da düşünmemektedir. Bu konuda eşler arasında karşılıklı fayda sağlayıcı beklentiler ise aile olmanın ön şartı olarak durmaktadır. Toplumdaki boşanma davalarının sebepleri farklı olsa da asıl sebep eşlerin birbirlerinden beklentilerine karşılık bulamamalarıdır.

Yaratılışları itibariyle kendi içinde eksik yönleri olan ve kendine tam yeterli olamayan farklı cinsten iki insanın evlilik yoluyla aile kurmalarının gayesi birbirlerinde rahat ve huzur bulma, nesillerini devam ettirme arzusudur. Temelinde huzurlu insanların olduğu bir toplum, kendine bağlı bireylerle geleceğe sağlam bir şekilde ilerleyebilmektedir.[172] Kur'ân-ı Kerim'de ailenin toplumsal yönü vurgulanarak şöyle buyrulmaktadır: ''Ey *insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyasınız diye sizi millet ve kabilelere ayırdık*."[173] Sosyoloji için aile her

---

[169] Zeki Aslantürk-Tayfur Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 307-308.
[170] Frederic Le Play, *Seçilmiş Metinler*, Heretik Yayıncılık, Ankara 2017, s.56.
[171] Carle C. Zimmerman, *Le Play* ve *Sosyal İlimler Metodolojisi*, çev. Oğuz Arık, İstanbul, 1964, s. 65.
[172] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, C: III, s. 403.
[173] Hucurat, 49/13, ''... يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ اُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوآ

şey demektir. Canlılar için hücre, fizik için atom ne kadar önemliyse ailede toplum için o kadar önemlidir. [174]

1.4. Yahudilikte Aile

Yahudilik inancında her şeyin yaratıcısı Tanrıdır. Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah'ta[175] evrenin yaratılış süreci ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra dünyadaki varlıkların yaratılma ve çoğalma evreleri hakkında genişçe bilgi verilmektedir.[176] Tanrı yaratılış sürecinin altıncı gününde, kendi suretinde insanı erkek ve dişi olarak yaratmış, kutsamış ve ''*Verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun."*[177] diyerek çoğalmalarını emretmiştir. Tanah'ta Tanrı, ilk önce erkeği (Âdem) sonra yapısal özelliğindeki boşluğu tamamlamak için, onun kaburga kemiğinden kadını (Havva) yaratmakta[178] ve erkek-kadın cinsinin yaratılışından sonra insanlığın çoğalma sürecini başlatmaktadır.

Yahudi toplumunda birbirlerine son derece bağlı olan dindaşların oluşturduğu aile büyük bir öneme sahiptir. Yahudi toplumunun geleceğini korumak adına yapılabilecek en büyük faaliyet, Tanrının adıyla nikâhlanmak ve aile kurmaktır.[179] Tevrat'ta, Yahudi erkeklere üreyip çoğalmak, çocuk sahibi olmak, dini bir görev olarak yüklenmekte ve bu görevin evlilik akdi ile oluşturulmuş bir aile ile gerçekleştirilmesi zorunlu tutulmaktadır.[180] Yahudiler tarafından, dini bir vecibe

---

[174] Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, s. 48.

[175] Tanah; Hıristiyanların Eski Ahid adını verdikleri, Yahudilerin yazılı dini edebiyat külliyatı niteliğinde olan kutsal kitaplarıdır. Tanah; Tora (Tevrât), Neviim ve Ketuvim olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Tanah kelimesi de bu üç kitabın İbranice baş harflerinden oluşmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Erdem, Hazreti Âdem (*İlk İnsan*), TDV Yay., Ankara 1993, C: 1, s. 17.

[176] Yaratılış, 1/1-25.

[177] Yaratılış, 1/26-28.

[178] Yaratılış, 2/7-25.

[179] M. Brayer Menachem, The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective, Ktav Publishing House Inc., New Jersey 1986, s.54.

[180] Yaratılış 1/28: "Onları kutsayarak, "Verimli olun, çoğalın" dedi, "Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun."; Evliliğin başlangıcı olan nikah merasimi esnasında erkek tarafından kadına *"ketuva"* isimli bir belge verilmektedir. Bu belgenin verilmesi ile başlayan evlilik yine erkeğin *"get"* isimli boşanma belgesini verene kadar devam ettiği kabul edilmektedir. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İSAM, İstanbul 2017, s. 140.

olarak algılanan ve yalnızca evlilik akdi ile kurulan aile, Tanrı'nın ilahi yaratılış planının en temel öğesi olarak kabul görülmekte ve aile kurumunun Tanrı tarafından düzenlendiği kabul edilmektedir.[181]

1.4.1. Evlilik ve Boşanma

Yahudilik inancında evlilik için olması gereken bütün kurallar Talmud'da bildirilmektedir.[182] Yahudilikte toplumun sağlıklı bir şekilde var olması aile hayatına bağlanmakta ve bu kutsal kurumun aksi bir durum olmadıkça erken yaşlarda kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Zira Yahudilikte, Yaratıcı, Ademi yarattığında onun yalnız kalmasını ''*Ademin de yalnız kalması hoş değil*''[183] ifadesiyle hoş karşılamadığı ve bu sebeple evliliğin kadın ve erkek için yaratılışın bir gereği olduğu ve yaratıcı tarafından zorunlu bir durum olarak görüldüğü kabul edilmektedir.

Bu gelenekte asgari evlilik yaş sınırı, ergenliğin başladığı kabul edilen 12 yaş olarak kabul edilmekte fakat bu yaş sınırının öncesi nişanlanmak için bir engel olarak görülmemektedir. 12 yaş altında nişan yapılmış olsa bile evlilik akdinin yapılabilmesi için ergenliği beklemek gerekmektedir. Ergenliğe ulaşmış bir Yahudi bireyin evlenmesi için anne-baba rızası şart olarak görülmese de ebeveyn rızasını almak üzerinde hassasiyetle durulan, dikkat edilen bir adet olarak devam etmektedir.[184] Yahudiliğin kutsal kitabı Talmudda, *"bir erkeğin neşeli, mutlu, huzurlu, tam bir erkek olabilmesi ve Tora'dan mahrum kalmaması için, evli olması gerekmektedir"*[185] şeklindeki ifadeler, Tevratta evliliği teşfik eden ifadeler olarak gözümüze çarpmaktadır. Fakat burada dikkati çeken bir husus mabed görevlileri ve ilim tahsili ile uğraşan sınırlı sayıda insanın istisna edilmiş olmasıdır.[186]

---

[181] Hakkı Şah Yasdıman, Yahudi Dininde Ailenin Yeri, *DEÜİFD*, Sayı XIII-XIV, İzmir 2001, s. 246.

[182] Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi,* Ocak Yayınları, Ankara 1993, s. 228- 229; ayrıca bkz. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Seba Yayınları, Ankara 1997.

[183] Tekvin, 2/18, *Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2011, s. 3.

[184] M.A. Friedman, Jewish Marriage in Palestine: A Cairo Geniza Study, NY, Jewish Theological Seminary of America, Tel Aviv-NY, 1980, C: I, s. 196.

[185] Yaratılış 1/18,28.

[186] Gürkan, *Yahudilik,* s. 139; Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, İz Yayınları, İstanbul 2011, s. 348.

Tevrat'ta evlilik ile ilgili genel kurallar ile birlikte, kimler ile evlilik yapılıp yapılamayacağı[187] ayrıntılı olarak bildirilmektedir.[188] Yahudilerde, kan bağının olması, köle ile evlilik gibi evliliği etkileyen durumlar olmakla birlikte, "Yahudi olmayan ile evlenme yasağı"[189] üzerinde hassasiyetle durulmakta, kutsal metinlerinde zikredilen yedi ulusun insanları[190] ile kız alıp vermek engellenmekte[191] ve bu kurallardan taviz verilmemektedir.[192] Din adamlarının bunların haricinde iffetsiz bayanla evlenmeleri yasaklanmaktatır.[193] Bunların yanı sıra Karai, Rabbani ve Samiri Yahudilerinin de, zorunlu olunmadığı durumlar haricinde kendi aralarında dahi kız alıp vermedikleri ifade edilmektedir. Günümüzde Ortodoks Yahudiliği tarafından kabul edilen yabancılar ile evlenmeme kuralının Reformist Yahudiler tarafından yumuşatılmaya çalışıldığı da görülmektedir.[194]

Yahudilikte nikâhın meşru olabilmesi için bir ''bet-din''[195] tarafından gerçekleştirilmiş olması, evliliğin meşru olabilmesi için mutlaka yazıya dökülmesi ve kadına erkek tarafından sonradan mali haklarını bildirir bir ''*ketuba*''[196] verilmesi gerekmektedir. Evlilik için gerekli görülen bütün şartlar bazı küçük farklılıklarla birlikte tüm Yahudi gruplarında benzer şekilde uygulanmaktadır.

Boşanma meselesi neredeyse her tür dini gelenekte ya yasaklanmış ya da izin verilmiş olsa bile hoş karşılanmamıştır. Boşanma; Yahudi geleneğinde de hukuki olarak izin verilmiş bir durum[197] olmakla beraber hoş karşılanmayan bir davranış[198]

---

[187] İsmet Eşmeli, "*Semavî Dinlerde Aile*", (editör), Salih Aybey-Murat Akın-Tahyr Ashyrov, Aile ve Modernite, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2017, s. 64.

[188] Levililer 18/1-30; Fred Rosner, Sex Ethics in the Writings of Moses Maimonides, Bloch Pub., NY 1994, s. 93-96.

[189] Tevrat, Mitsvot, ''613 Emir'', s. 83.

[190] Yasanın Tekrarı, 7. Bab, 1-3, (Girgaşlılar, Hititler, Amorlular, Kenanlılar, Perizliler, Hivliler ve Yevuslular)

[191] Eşmeli, "*Semavî Dinlerde Aile*", s. 64;

[192] Yasanın Tekrarı 7/1-4; Mısırdan Çıkış 34/11-16.

[193] Levililer 21/7, 14.

[194] The New Encyclopedia of Judaism, Ed. Geoffrey Wigoder, NY Univ. Press, 1989, s. 185.

[195] Bet-Din; dini veya sivil konularda hertürlü maddi veya manevi cezayı vermekle yetkili Yahudi hukuk mahkemelerinin adıdır. Bkz. Mehmet Aydın, *Ansikolpedik Dinler Sözlüğü,* NKM Yay., Konya 2005, s. 49.

[196] Yahudilikte, dini nikahı kıyan hahamın iki şahit huzurunda damada imzalatarak geline verdiği ve erkeğin mali yükümlülüklerini gösterir güvence belgesi.

[197] Levililer 21/7; 22/13; Tesniye 22/19.

[198] Malaki 2/16:" İsrail'in Tanrısı Rab, "Ben boşanmadan nefret ederim" diyor, "Giysisinin üstüne bir de zorbalığı kuşanan kişiden de nefret ederim." Böyle diyor Her Şeye Egemen Rab. Bunun için kendinize dikkat edin ve ihanet etmeyin."

olarak kabul edilmektedir. Tevrat'a göre, evlilik akdini bitirme erkeğe verilen bir hak olarak görülmekte fakat boşanmanın kabul edilebilmesi için birtakım şartların da yerine getirilmesi gerekmektedir.

Erkeğin eşini boşayabilmesi için; kadınında bedensel kusur veya devamlı bir hastalığının bulunması, erkeğinin ondan hoşlanmaması, kadının kocasına karşı görevlerini yerine getirmemesi, ev işlerini yapmaması, zina etmesi, eşinin onurunu zedelemesi, din değiştirmesi, sihir ve büyü işleriyle uğraşması, kısır olması vb. durumlardan birinin gerçekleşmesi ve erkeğin de dini otoriteler huzurunda, bir Yahudi tarafından kaleme alınmış olan boşanma belgesini (get)[199] kadına vermesi gerekmektedir. Nikâh işlemi gibi boşanma işleminin de Bet-din'de gerçekleşmesi gerekmektedir.

Yahudilik geleneğinde kadının boşama hakkı bulunmamaktadır. Yahudi bir erkeğin evini, eşini ve eşinin bakımlarını ihmal etmesi durumunda kadın, bet-din'e şikâyet etme hakkına sahiptir. Bet-din, ilk önce kocaya hatalarını, eksiklerini düzeltmesi tavsiyesiyle kocayı ikna etmeye çalışmakta, eğer bunun gerçekleşmesi söz konusu değil ise o zaman kocaya kadınını boşaması için baskı yaparak zorlamaktadır. Boşama gerçekleştikten sonra eğer eşler başka biriyle evlenmemişse tekrar evlenme hakkına sahip bulunmakta eğer başka biriyle evlilik gerçekleştirmişse bir daha evlenmeleri ebediyen haram kabul edilmektedir.[200]

Yahudi geleneğinde bulunan düzenlemelerin ve yasakların asıl gayesi boşamayı zorlaştırmaktır. Yahudilikte ana gaye aile bütünlüğünü sağlamak ve devam ettirmek olduğundan, her ne kadar erkek egemen bir anlayışa sahip olunsa da ve boşanmaya hukuki anlamda izin verilse de birtakım sınırlamalar ile aile kurumu korunmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde parçalanmış ailelerin meydana getirdiği bireysel ve toplumsal problemlerin de önüne geçileceği düşünülmektedir.

---

[199] Yahudilikte boşanma belgesine "*get*"adı verilir.

[200] Levililer 21/7,13-14; Ronald De Vaux, *Yahudilikte Aile*, Çev. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, İstanbul 2003, s.66-68.

1.4.2. Karşılıklı Sorumluluklar

Tevrat'a göre Tanrı, insanı (Âdem) bir eşe ihtiyaç duyacak şekilde yaratmış daha sonra da onun bu eksikliğini tamamlamak üzere, erkeğin kaburga kemiğinden eşini (Havva) yaratmıştır.[201] Yahudi geleneğinde kadın, On Emir'de zikredildiği şekli ile erkeğin kullandığı eşyalar gibi bir erkeğin gündelik ve sıradan malı olarak ifade edilmektedir.[202] Bu inanç etrafında şekillenmiş olan aile kurumunu oluşturacak eşler arasında evlilik birbirlerini tamamlama biçimi olarak algılanmakta fakat karı-koca arasında eşitlik ilkesi bulunmamaktadır. Yahudi geleneğinde kadın her zaman erkeğin sosyal ve dini statüsünden daha aşağı olarak görülmektedir.[203]

Bu duruma rağmen aileyi oluşturan eşlerin birbirlerine karşı birtakım görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerin ilk sırasında yer alan husus, birbirlerinin namus ve onurlarını korumaları, başka insanlarla cinsi münasebette bulunmamaları gelmektedir.[204] Bunun ardı sıra kadının kocasına karşı saygı göstermesi ve hizmet etmesi, ev işlerini yapması ve kocasını günaha yönelmekten alıkoyması için her zaman bakımlı olması, adetli iken kocasının hizmetinden uzak durması, dışarı çıkarken kocasından izin alması[205] gibi hususlar kadının görevleri olarak zikredilmektedir.[206]

Erkeğin eşine karşı görevleri arasında; eşine saygı gösterme, hastalandığında tedavi ettirme, barınma ihtiyacını karşılama, yeme-içme, giyinme ve cinsel ihtiyacını karşılama[207] gibi kurallar sayılmaktadır. Kadının kocası üzerinde en dikkat çekici hakkı cinsel ihtiyacını karşılama olarak görülmektedir. Bu konuda cinsel yetersizlik ve neslin devamını etkileyen kısırlık, boşanma gerekçesi olarak kabul edilmektedir.[208]

Yahudilikte eşlerin, birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları olduğu gibi çocuklarına karşı görevleri de üzerinde durulan önemli bir husustur. Yahudilikte aile kurmanın gayesi ve öncülüğü çocuk sahibi olmaktır. Başta anne olmak üzere

---

[201] Yaratılış 2/21-22.
[202] Ronald De Vaux, *a.g.e.*, s. 54.
[203] Jacob David, "*Marriage*", Encyclopedia of Theology, Ed., Rahner, Karl, Crossroad, NY 1986, s.906.
[204] Rachel Biale, *Women and Jewish Law,* Schocken Books, NY, 1984, s. 48.
[205] Bkz. Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, s. 383-390
[206] Yasanın Tekrarı 22/22-24:
[207] Çıkış 22/10: "Eğer ikinci bir kadınla evlenirse, ilk karısını nafakadan, giysiden, karılık haklarından yoksun bırakmamalıdır."
[208] Çıkış 21/10-11.

ebeveynin sorumluluklarının ilki tam bir kutsiyet içerisinde Yahudiliğe adanmış ve sosyal hayat ile uyumlu, huzur ve bereketi temsil eden[209] çocuklar yetiştirmektir. Geçerli bir sebep olmaksızın çocuk sahibi olmamak günah olarak görülmekte, tıbbi bir hastalık olan kısırlıkta bir utanç kaynağı olarak algılanmaktadır.[210] Bu durumun tek istisnası ise doğumun anne sağlığına zarar verebileceği ya da doğacak çocuğun zihinsel veya fiziksel bir engel taşıma ihtimalidir.[211]

Ebeveynlerin çocuklarına karşı bir başka görevleri ise, yetişkinliğe ulaşmış çocuklarını mümkün olan en kısa zamanda evlendirmek ve yuva kurmalarına yardımcı olmaktır. Sosyal bir sorumluluk gibi görünen bu görevi yerine getirmek aslında dini bir görev olarak kabul edilmektedir.[212] Genel anlamda baba, evin iaşesinden ve kız çocuklarını evlendirirken, kızın hakkı olarak düşünülen çeyizin hazırlanmasından,[213] anne ise ev işleri ve çocuk eğitiminden sorumlu görülmektedir.[214] Aile içinde böyle bir görev taksimi yapılmış gibi görünse de kaçınılması mümkün olmayan ve başkalarına devredilemeyen eğitim konusunda anne ve baba birlikte sorumlu tutulmaktadır.[215] Tevrat'ta geçen, *"Onları çocuklarınıza öğretin. Evinizde otururken, yolda yürürken, yatarken, kalkarken onlardan söz edin."*[216] Emrinin gereği olarak her ebeveyn, ilk önce iyi bir Yahudi yetiştirmek ve nasıl bir torun görmek istiyorsa çocuklarını ona göre eğitmekle sorumlu tutulmaktadır.[217]

İyi bir Yahudi yetiştirirken yapılması gerekenler; çocukların kişiliklerine saygılı olmakla birlikte, çocukların isteklerine göre değil, ebeveynlerin planlamalarına

---

[209] Yaratılış 8/17: "Kendinle birlikte bütün canlıları, kuşları, hayvanları, sürüngenleri de çıkar. Üresinler, verimli olsunlar, yeryüzünde çoğalsınlar."; 9/1: "Tanrı, Nuh'u ve oğullarını kutsayarak, "Verimli olun, çoğalıp yeryüzünü doldurun" dedi";

[210] Mezmurlar 127/3-5: "Çocuklar Rabb'in verdiği bir armağandır, Rahmin ürünü bir ödüldür. Yiğidin elinde nasılsa oklar, Öyledir gençlikte doğan çocuklar. Ne mutlu ok kılıfı onlarla dolu insana! Kent kapısında hasımlarıyla tartışırken Utanç duymayacaklar."

[211] Modern dönemde ailenin mali durumu, ailenin geri kalanlarının mutluluk ve refahı, anne-babanın psikolojisi gibi nedenler de doğum kontrolü ve kürtaj için kabul edilen nedenler arasında görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rabbi Morris R. Kentzer, Rabbi Lawrence A. Hoffman, *What is a Jew?* New and Completely Revised Edition, NY, 1993, s. 141.

[212] Yeremya 29/6. "Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın."

[213] Babil Talmudu, Kethuboth, 67'a: Özel bir durum söz konusu değilse babanın kızı için en az 50 zuz (dirhem) çeyiz olarak vermesi gerektiği belirtilmektedir

[214] Ahmet Aras, "*Ortadoğu İnanç Tarihinde İnsan Haklarına Bakış",* İnsan Hakları Ve Din (Sempozyum) Bildiriler, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 2010, s. 297.

[215] Tora ve Aftara, Bamidbar, s. 202.

[216] Yasanın Tekrarı 11/19.

[217] Süleyman'ın Özdeyişleri 22/6.

uygun bir şekilde ve belirlenmiş amaca yönelik olarak yürütülmektedir.[218] Aileler, alınan bütün tedbirlere ve verilen eğitime rağmen çocukların istenilen seviyede olamadıkları durumlarda yani kendilerine ve topluma zararlı bir birey oldukları takdirde cezalandırılmalarını isteme hakkına sahiptirler.[219]

Yahudilik inancında, anne-babanın çocuklara karşı sorumlulukları kadar çocukların da anne-baba ve büyüklerine karşı bir takım sorumluluk ve görevleri bulunmaktadır.[220] Yahudi şeriatının ve inancının özü olarak kabul edilen On Emir'de belirtilen ve önemine binaen ilk beş emrin içinde sayılan,[221] *"Annene babana saygı göster, öyle ki, Tanrın Rabbin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun."*[222] maddesi gereğince, Tanrının sevgisi ve lütfu anne-babaya saygıya bağlanmaktadır. Hüküm gereğince, anne-babaya saygı doğal bir duygu olmaktan çıkmakta ve onlara karşı saygısızlık Tanrının sevgisine ve lütfuna muhalefet içeren bir tavır ve davranış olarak ilahi bir lanetlenmeyi gerektirmektedir.[223] Ebeveynlerin onurlarına yakışmayan tutum ve davranışların lanetlenmesinin yanında, onlara karşı yapılacak şiddet, hakaret ve lanet etmek gibi olumsuz filler ise ölüm cezasını gerektirecek suçlar arasında bulunmaktadır.[224]

Anne-baba ile beraber, yaşlılara, hahamlara saygı göstermek te, Yahudi çocukların ve gençlerin görevleri arasında zikredilmektedir.[225] Bu görev ve yükümlülükler çerçevesinde yetiştirilen nesiller ile hem ailenin huzuru hem de toplumun huzuru sağlanarak inançlı Yahudi gençlerin yetiştirilmesi beklenmektedir.

---

[218] Tora ve Aftara, Devarim, 241, 460.

[219] Yasanın Tekrarı, 21/18-21; Anne-baba ve çocuk ilişkisine dair modern dönem yaklaşımları için bkz. William Berkson, *Jewish Family Values Today*, Jewish Communal Service Association of North America (JCSA), C. 72/No. 3, Mart 1996, s.151-162.

[220] Yusuf Altıntaş, "Musevîlik'te Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller", *Din ve Hayat Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 2011, s. 18.

[221] Tora ve Aftara, Şemot, s.231.

[222] Mısırdan Çıkış 20/12; Yasanın Tekrarı 5/16.

[223] Yasanın Tekrarı, 27/16.

[224] Levililer 20/9: "Annesine ya da babasına lanet eden kimse kesinlikle öldürülecektir. Annesine ya da babasına lanet ettiği için ölümü hak etmiştir." Bu ifadelerin izahında buradaki ölüm cezasının taşlanarak öldürülmek olduğu bildirilmektedir.

[225] Levililer 19/32: "Ak saçlı insanların önünde ayağa kalkacak, yaşlılara saygı göstereceksin. Tanrın'dan korkacaksın. Rab benim."

1.5. Hristiyanlıkta Aile

Yeryüzünde var olmuş ya da varlığını devam ettiren tüm dinler, koydukları ilkeler ile bireyde, bir kişilik inşa etmeyi hedeflemektedir. Konulan bu ilkeler ile inşa edilen yapı sayesinde kendisi ile barışık, inanan ve inandığı şekilde yaşayan, huzurlu bir insan ve huzurlu bir dünya modeli ön görülmektedir. Bu uğurda konulan bazı ilkeler tüm inanç sistemlerinde ortak kabul edilebilecek ahlaki değerleri oluşturmaktadır.

Hristiyanlıkta, diğer dinlerde olduğu gibi hem ortak ahlaki değerleri benimseyen hem de konumuzla alakalı olan aile kurumuna büyük önem veren ve aile içi ilişkilerde birtakım kurallar koyan bir inanç sistemidir. Bu bağlamda, barış ve huzur içinde bir toplumun oluşabilmesi, iç huzura ulaşabilmiş bireylerin kurduğu sağlıklı bir aile ortamı ile mümkün olabileceği ilkesine bağlanmaktadır. Barış ve sevginin ana kaynağı Tanrıdır. "*...Sevgi ve esenlik kaynağı olan Tanrı, sizinle birlikte olacaktır...*"[226] ifadesinde de olduğu gibi sevgi ve huzur dolu bir ailenin yanında her zaman Tanrının desteğinin olacağına inanılmakta ve bu nedenle evlilik akdi ile kurulan aile Hristiyanlık inancında da kutsal bir kurum olarak ifade edilmektedir.

1.5.1 Evlilik ve Boşanma

Hristiyanlık inancında, erkek ve kadının birbirleri için yaratıldığı, birbirlerini tamamladıkları ve evliliğin kutsal bir kurum olduğu zikredilmektedir.[227] "*İsa, şu karşılığı verdi: "Kutsal Yazıları okumadınız mı? Yaradan, başlangıçtan 'İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı' ve şöyle dedi: 'Bu nedenle adam, annesini, babasını bırakıp, karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Şöyle ki, onlar, artık iki değil, tek bedendir. O halde, Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın.*"[228] ifadesinde görüldüğü gibi insanları evlilik yoluyla Tanrı birleştirmekte ve Tanrının birleştirdiği

---

[226] II. Korintliler 13/11; bu cümleninde içinde bulunduğu paragraf (II. Korintliler 11-14) birçok Protestan Kilise tarafından ayin sonlarında dua maksatlı olarak kullanılmaktadır. Benzer ifadeler için bkz. I. Selanikliler 5/23; II. Selanikliler 3/16; Luther Tanrının iyiliğin kaynağı oluşu ile ilgili görüşünü Tanrı ve iyi kelimelerinin Almancadaki benzerliklerinden açıklamaya çalışmaktadır. O Almanca Tanrı "Gutt" kelimesinin iyi "Gut" kelimesinden alındığına inanmaktadır. Martin Luther, *Martin Luther'in Uzun İlmihali*, Çev. Nur Nirven, Gerçeğe Doğru Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.29.

[227] Markos, 10:8:1067.

[228] Matta 19/4-6; Rut, evliliğin kutsallığı ile ilgili örnek olarak gösterilmektedir. Rut'un ailesine sadakati ve bu örnekliği için bkz. Rut 1-4. Bablar.

insanlardan oluşan mutlu ve huzurlu aile yuvası ise kişisel ve toplumsal huzurun vazgeçilmez şartı olarak görülmektedir.[229]

Katolik kilisesi tarafından toplumsal hayatın ilk hücresi olarak kabul edilen sevgi, barış, huzur ve sorumluluğa dayalı birliktelik ile inşa edilen aile sayesinde, kardeşliğin, güvenin ve özgürlüğün hâkim olduğu toplumsal bir hayat meydana gelebilmektedir. Toplum açısından bu kadar öneme sahip olan aile kurumu, yine toplum tarafından önemsenmesi ve korunması gereken bir ödev olarak açıklanmaktadır.[230] Evlilik akdinin gerçekleşmesi için nikâhın, kilisenin uygun gördüğü kişiler arasında ve kilise tarafından kıyılması gerekmektedir. Tanrı tarafından kutsanan evlilik ile ancak ahlaklı ve iffetli yaşam sürmek mümkün olabilmektedir.[231] Tanrı tarafından kutsanmış evliliği yasaklamak veya küçümsemek ise Tanrının emrine karşı gelmek olarak değerlendirilmektedir.[232] Hristiyanlıkta Ortodoks Kilisesi aile kurumuna verdiği önemi ve yüklediği anlamı bir adım daha ileri taşıyarak Tanrı'yı baba, kiliseyi' de anne telakki etmek suretiyle, aynı inanca sahip insanları da bir aile olarak kabul etmektedir.[233]

Hristiyanlık' ta, ilahi bir kutsiyet yüklenen evlilik müessesini bozmaya karşı atılacak her adım, kutsala karşı bir suç olarak görülmektedir. Bu sebeple aile kurumunun devamını sağlamak için boşanmanın yasak oluşu gibi bir zorunluk karşımıza çıkmaktadır.[234] *"Tanrının birleştirdiğini, insanlar ayırmasın!"*[235] ifadesi, özellikle Katolik kilisesi tarafından bu yasağın gerekçesi olarak gösterilmekte ve boşanan üyelerini cemaatten uzaklaştırma sebebi saymaktadır. Ayrıca Katolik kilisesi boşanmayı, evlilik onuruna karşı işlenmiş bir suç olarak görmekte ve kilise tarafından kıyılan nikahın, ölüm hariç hiçbir sebeple bozulamayacağını kabul etmektedir.[236]

---

[229] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s.386.
[230] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s.509.
[231] John Calvin, *The Institutes of the Christian Religion*, 2,8,41, s. 330; Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Olgun, *Kalvinizm'de On Emir*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2020, s.100.
[232] M. Luther, Marstin Luther'in Uzun İlmihali, s.73-75.
[233] John Calvin, *a.g.m.*, s.100.
[234] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 545.
[235] Matta 19/4-6.
[236] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 545-546.

Protestan mezhebi ise boşanmayı tasvip etmemekle beraber boşanan cemaat üyelerini uzaklaştırma gibi bir uygulamayı tercih etmemektedir.

Hz. İsa'nın, Yahudilere önceden verilmiş olan boşama iznini iptal ettiğini beyan eden İncil ayeti ile boşama sonrasında da problem daha da büyüyerek devam etmektedir. *"İsa onlara, "İnatçı olduğunuz için Musa, karılarınızı boşamanıza izin verdi" dedi. "Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp, başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur."*[237] Hz. İsa'nın havarileri tarafından bu ifadelerdeki katı kurallar, evlilikten tamamen uzak kalmanın daha isabetli olacağı şeklinde yorumlanınca, Hz. İsa onlara bunun zor olacağını fakat bu zorluğu göze alanların kendisini takip etmesini tavsiye etmiştir.[238]

Hristiyanlık inancında dini temsil ve görevler icra eden Ruhban sınıfının, evlilikten uzak durmaları, Hz. İsa'nın bu çağrısına icabet olarak algılanmaktadır. Hristiyanlıkta boşanma, özellikle Katolik Kilisesi tarafından eşlerin Tanrıya ve birbirlerine verdikleri sözü yerine getirmemeleri, çocukların olumsuz etkilenmeleri ve toplumun geleceğini tehlikeye sokmaları gibi gerekçelerle, kutsala karşı işlenmiş bir günah olarak görülmektedir.[239]

Hristiyanlıkta aile kurumunun önemi ve kutsallığından dolayı, fuhuş dışında herhangi başka bir sebep boşanma gerekçesi olarak kabul edilmemektedir. Hz. İsa'nın; *''Zina etmeyeceksin' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur. Eğer sağ gözün, günah işlemene neden olursa, onu çıkar at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme atılmasından iyidir. Eğer sağ elin günah işlemene neden olursa, onu kes at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme gitmesinden iyidir. 'Kim karısını boşarsa, ona boşanma belgesi versin' denmiştir. Ama ben size diyorum ki, karısını, fuhuş dışında bir nedenle boşayan, onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur*."[240] sözleriyle hem

[237] Matta 19/8-9.
[238] Matta 19/8-12.
[239] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 545-547.
[240] Matta 5/27-31.

boşamanın tek gerekçesi olarak zina belirtilmekte hem de fiiliyatın toplumsal ve uhrevi tehlikesine dikkat çekilerek ailenin bir ve beraber tutulması hedeflenmektedir. Aileyi bir arada tutabilmek ve korumak adına boşamanın yasak olması ve boşanma sonrasındaki evliliklerin zina suçu sayılması, olumlu gibi görünse de hem Hristiyanlığa inanan insanları hem de Kiliseyi büyük sıkıntılara sokan sonuçlar doğurmaktadır.[241] Özellikle günümüzde batılı ülkelerde gerek boşanma oranları gerekse evlilik dışı birliktelikler ve kilise dışı evlilikler sebebiyle toplumsal nüfusun ve ahlakın giderek azalması kiliseleri başa çıkılması zor bir duruma sokmaktadır.

1.5.2. Karşılıklı Sorumluluklar

Evlilik akdiyle başlayan birlikteliğin huzur ve mutluluk içerisinde yürütülebilmesi, bu birliktelikle oluşan ailenin devamının sağlanabilmesi için fertlerin üzerine düşen bir takım görev ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bu görev ve sorumlulukların ilkini aileyi kuran eşlerin birbirlerine karşı yapması gerekenler oluşturmaktadır. Eşler arası ilişkiler konusunda birçok tavsiyeyi Kitap-ı Mukaddes'ten okumak mümkündür.[242] Pavlus'a göre, bir erkek için bilge ve iyi bir eş, altından daha kıymetlidir.[243] Bu konuda Petrus, eşlerin birbirlerine bağlı kalmalarını, saygı duymalarını, iletişim konusunda hassas olmalarını[244] ve kadınların iffet ve dış güzellikten ziyade iç güzellikleri ile kocalarının süsleri olduğunu belirttikten sonra, erkelerin de eşlerine karşı anlayışlı olmalarını, saygı duymaları gerektiğini, çünkü Tanrı'nın lütfu olan yaşamı birlikte miras aldıklarını söylemektedir.[245] Yine aynı hususta Pavlus; Hristiyanlara, eşlerini kendi bedenlerini sever gibi sevmelerini tavsiye etmekte[246] ve Mesih'in kiliseye olan sevgi ve fedakarlığını hatırlatarak, eşlerin bu sevgiyi örnek almalarını istemektedir.[247]

---

[241] Ömer Faruk Harman, *"Semavi Dinlerde Aile."* Aile Sempozyumu Tebliğler, Ankara 2015, s. 39-51.

[242] I. Petrus 3/1-7, Efesliler 5/28, Efesliler 5/25.

[243] Sirak 7/19: "Bilge ve iyi karına karşı olma, çünkü onun çekiciliği altından daha değerlidir."

[244] Eşmeli, Semavi Dinlerde Aile, s. 68.

[245] I. Petrus 3/1-7.

[246] Efesliler 5/28

[247] Efesliler 5/25: "Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin."

Kendini sevgi temelli bir din olarak tanımlayan Hristiyanlığı benimsemiş olanların, sevgi ve barışın kaynağı olan Tanrı tarafından[248] kutsanan aileyi oluşturan eşlerin ilk görevi birbirlerini sevmek ve birbirlerine saygı duymaktır.

Eşlerin birbirlerine karşı görevlerinin yanı sıra, çocuklarına karşı da bir takım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Kiliseler, çocukların iyi bir Hristiyan olarak yetiştirilmesi için eğitim ve öğretim konusunda ebeveynlere, iş birliği içinde olmayı önermektedir.[249] Katolik her anne ve babanın, çocuklarını iyi bir Hristiyan olarak yetiştirebilmeleri için onlara iyi bir örnek olmak, saygı ve erdem kazandırmak, ilk dini bilgilerini vermek, ayinlere katılarak kilisenin bir parçası olduğunun bilincini yerleştirmek ve nihayetinde mutlu bir yuva sahibi olmalarını sağlamak gibi görev ve sorumlulukları vardır.[250]

Ortodoks Kilisesinde ise bu saydıklarımıza ilaveten, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak, onlara gerekli disiplini vermek, koruyup gözetmek, iyi davranmak ve Tanrı sevgisi ile dolu iyi bir Hristiyan yetiştirmek gibi görevler ebeveynlerin sorumlulukları olarak zikredilmektedir.[251]

Martin Luther aileler için, çocukların Tanrı bilgisi ve sevgisi üzerinde durmakta, eğitim giderlerinin karşılanmasını istemekte ve bu şekilde yetişen bireylerin hem Tanrıya hem de dünyaya hizmet edebileceklerini düşünmektedir.[252]

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da aile reisi olarak erkek sorumlu tutulmakta ve ailesini iyi yönetmesi imani bir vazife olarak görülmektedir.[253] *"Evini iyi yönetmeli, çocuklarına söz dinletmeli, her yönden saygılı olmalarını sağlamalı. Kendi evini yönetmesini bilmeyen, Tanrı'nın topluluğunu nasıl kayırabilir?"*[254] emri, sıradan aile erkeklerinin yanı sıra Kilise önderleri için de bağlayıcı ilahi bir hüküm olarak bilinmekte ve saygınlık, tek eşlilik, konuk severlik, şaraba düşkün olmamak,

---

[248] II. Korintliler 13/11

[249] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 508-509; Ayrıntılı bilgi için II. Vatikan Konsil Kararlarının Evlilik ve Ailenin yüceliğini teşvik etmek başlığında 52.maddesi.

[250] Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, s. 512-514.

[251] H.H. Pope, *Shenouda III. Şenuda,* Contemplatıons On The Ten Commandments, C: 2, s. 44-55.

[252] Luther, Martin Luther'in Uzun İlmihali, s.63-64.

[253] I.Timoteos 5/8.

[254] I.Timoteos 3/4-5,

yakınlarına iyi davranmak vb. hükümlerle görev ve sorumluluk alanı genişletilmektedir. Bu vasıflara sahip olan bir erkeğin, yetiştireceği çocuklar da iyi bir Hristiyan olacak ve onlar da kendi nesillerini bu ilkeler ışığında yetiştirerek huzurlu ve mutlu bir toplumun oluşmasına katkı sağlamış olacaklardır.

Ailede eşlerin birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumlulukları olduğu kadar, çocuklarında anne-babalarına karşı birtakım görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerin başında, ailenin reisi olan babaya karşı saygı ve babanın şerefini koruma gelmektedir. Bu hassasiyetin kaynağı ise, Hristiyan inancındaki Tanrının ‘‘*baba’’* olarak kabul edilmesidir.[255] Anne-babaya saygısızlık Hristiyanlık inancında ağır cezalarla karşılaşmaya sebep olabilecek kadar önem arz etmektedir. İncil'de geçen; *"Çünkü Tanrı şöyle buyurdu: ‘‘Annene babana saygı göstereceksin'; 'Annesine ya da babasına söven, kesinlikle öldürülecektir.''*[256] Bu hükmün uygulanabilirliği tartışma konusu olsa da saygı konusunda bu kadar sert önlemlerin alınması ebeveynlere yüklenen Tanrısal kıymetten gelmektedir.

Saygı göstergesinin somut hali ise onların sözlerine itaat etmektir. Pavlus'un: *"Ey çocuklar, Rab yolunda, anne babanızın sözünü dinleyin. Çünkü doğrusu budur. İyilik bulmak, yeryüzünde uzun ömürlü olmak için annene babana saygı göstereceksin."*[257] Şeklinde ifade ettiği bu tavsiyeler, toplumsal doktrinlerin temellerinden ilkini oluşturmaktadır. Ayrıca apokrif[258] kitaplar arasında sayılan Sirak Kitabında[259] ise tavsiye formatında, çocukların ebeveynlerine karşı sorumlulukları, *"Çünkü Tanrı çocukları arasında babayı onurlandırır, annenin, oğullarının üzerindeki haklarını savunur. Her kim babasına saygı gösterirse günahlarını bağışlatır, annesine saygı gösteren, servet sahibi olan kişi gibidir. Babasına saygı gösteren kendi çocuklarıyla mutlu olacak, dua ettiği gün dualarına kulak verilecektir. Babasına saygı gösterenin yaşamı uzun olur, annesini rahat ettiren, Tanrı'nın*

---

[255] Efesliler 3/14.

[256] Matta 15/4.

[257] Efesliler 6/1-3, Luther, *Martin Luther'in Uzun İlmihali,* s.56.

[258] Apokrif; Kanonik, (dini otoritelerce genel kabul görmüş) dini metinlerin ve kitapların parçası olmayan metin. Dini metinlerin doğruluğunun şüpheli olduğu durumları tanımlamak amacıyla kullanılır. Kitab-ı Mukaddes'e eklenmemiş dini metinler olarak tanımlanmaktadır.

[259] Kudüslü bir Yahudi olan Yeşu Ben Sirak'ın yazdığı ahlakî bir öğreti kitabıdır. Bu kitap Yahudiler tarafından genel kabul görmediğinden ve kutsal kitaba dahil edilmediğinden orijinal hali korunamamıştır.

buyruklarına uymuş olur. Tanrı'ya hizmet ettiği gibi, anne babasına da hizmet etmektedir. Gerek sözlerin gerekse davranışlarınla babana saygı göster, böylece o seni kutsar. Çünkü babaların kutsamasıyla çocukların yuvası sağlam olur, bir annenin lanet etmesi yuvayı kökünden yıkar. Babanın gözden düşmesiyle övünme, babanın gözden düşmesi seni onurlandırmaz. Çünkü bir insanın onuru babasına gösterilen saygıyla orantılıdır. Onursuz bir anne çocukları için yüz karasıdır. Oğlum, baban yaşlanınca ona destek ol, yaşamı süresince ona acı verme. Babanın aklı başında değilse, ona anlayış göster, sen sağlıklı ve güçlü durumdayken onu değersiz sayma. Çünkü babaya gösterilen sevecenlik unutulmaz, günahlarının bağışlanmasına yarar. Acı günlerinde, bunlar anımsanacak, günahların silinecektir, Tıpkı güneş karşısında donun erimesi gibi. Babasını bırakıp giden kişi inançsız sayılır, annesini öfkelendiren kişi de Tanrı'nın lanetine uğrar." şeklinde sıralanmaktadır.[260]

Ortodoks Kilisesi çocuklara yüklenen bu görevleri, On Emirdeki anne-babaya saygı kuralı içerisinde ifade etmekte, baba kavramını daha geniş bir şekilde ele almakta ve din adamlarını da babalık kavramına dahil etmektedir. Luther ise, ''*Tanrının vekilleri''* olarak gördüğü ebeveynleri, Tanrıdan sonra en yüce varlıklar olarak ifade etmekte, diğer Kiliselerin eklediği din adamları maddesini eleştirerek, Tanrıya itaatten sonra anne-babaya itaatin geldiğini ifade etmektedir.[261]

İncillerde anlatılan ve Hz. İsa'nın ailesine karşı davranışları, Hristiyanlar açısından bir çocuğun, anne-babaya nasıl davranması gerektiğini gösteren örnekler olarak görülmektedir.[262]

1.6. Günümüzde Aile

Günümüz dünyasının son iki asrında her alanda yaşanan hızlı gelişim ve değişim sürecinden her kurum gibi aile kurumu da ciddi bir şekşilkde olumsuz olarak etkilenmektedir. Aile kurumunda meydana gelen bu etkileşim sürecinin yönü ve yoğunluğu, zaman ve koşullara göre farklılık göstermektedir. Gelişme düzeyi farklı

[260] Sirak, 3: 7/27-28.
[261] Luther, Martin Luther'in Uzun İlmihali, s.52-53.
[262] Luka 2/51.

toplumlarda farklı aile yapıları oluşmakta ve bu yapılar da birtakım toplumsal problemleri beraberinde getirmektedir. Özelde aile kurumunda genelde ise toplumda meydana gelen bozulma ve değişim, geçmişe kıyas edilerek izlenebilmekte ve bilimsel veriler ışığında ortaya konulabilmektedir.

Avrupa'da 18.yüz yılda sanayi devriminin ortaya çıkışıyla başlayan ve günümüzde de farklı devrimlerin baskısı ve algısı altında etkilenen insanların, duygu ve düşünceleri sürekli değişmektedir. Sanayi devriminin kentselleşme sürecini, kentselleşmenin ise modernleşme sürecini başlatmasıyla aile kurumunda yapısal ve kültürel değişimler meydana gelmeye başlamıştır.[263]

Modernleşmenin aile kurumuna vurduğu ilk darbe, aile fonksiyonlarının azalmasına ve ailenin toplumsal değerinin düşmesine sebep olmuştur. Önceleri eğitim, ekonomi, siyasi, dini vb. birçok işlevi olan aile kurumu, bu fonksiyonlarını modern toplumlarda kurumlara devrederek kimilerine göre çözülmekte ve giderek yok olmakta[264] kimilerine göre sadece bir tüketim birimi olarak varlığını sürdürmektedir.[265] Ailenin, kadın-erkek ayrımı olmaksızın çalışmaya mecbur bırakılması sonucunda eğitimin okullara, sağlığın hastanelere, çocuk ve yaşlı bakımlarının kreş ve huzur evlerine vb. devretmek zorunluluğu neticesinde geniş aile modelinden, tecrit edilmiş çekirdek aile modeline geçilmiştir.

Asıl problem, çekirdek aile modeline geçilmesi değil, aile tanımının dahi değiştiği batılı ülkeler başta olmak üzere tek ebeveynli ailelerin, eşcinsel çiftlerin, evlat edinilmiş ya da taşıyıcı anne tarafından doğurulmuş olsa da aralarında bir anne-çocuk bağı ve sevgisi olmayan bireylerin oluşturdukları toplumların ahlak ve gelecek kaygısıdır.[266]

Sanayi devrimi sonrası oluşturulan yeni dünya düzeni; insani ilişkilerin monotonlaşıp bitme noktasına geldiği, modern insan tanımının arka planında gizlenen her türlü gelenek, aile ve din bağlarının koparıldığı, bireyin içe dönük olarak

---

[263] Celalettin Çelik, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Trabzon 2010, Sayı 8, s. 25-35.

[264] Alvin Toffler, *Tlıe Tlıird Wave*, New York: 1980. (Amerikan toplumu için öngörüsüdür.)

[265] Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2011, s. 74.

[266] *"Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile"* Konulu Uluslararası Konferans. Antalya 2010.

yalnızlaştırıldığı, manevi değerlerin maddi değerlerden ve teknolojik eşyaların üretim hızından daha hızlı tüketildiği, her insanın bir müşteri ve fiyatı olan bir meta haline getirilmeye çalışıldığı, dünyanın öznesi iken nesnesi haline gelmiş bir insan modeli üretmektedir.[267] İnsanın ve aile kurumunun zaman içerisinde geçirdiği bu değişime sebep olan ana unsurlardan birkaçı şöyle izah edilebilmektedir:

1.6.1. Kültürel Değişim

Kültürel değişim denince akla ilk gelen şey modernite olmaktadır. Modernite; yaşanan bazı olayların sonucu olarak değil, yaşanan bazı gelişmelerin sonucunda şekillenen bir düşünce sitemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumlara hâkim olan kültürel değişim ise, insanın kendini ve dünyayı algılama ve anlamlandırmada mevcut olan materyallerin yerine yenilerini keşfederek kendisini ve dünyasını yeniden anlaması ve anlamlandırması olarak tanımlanabilmektedir.[268]

Modernizm, isminden ve tanımlarından dolayı olumlu bir intiba veriyor olsa da nesil, aile ve toplum için birtakım olumsuzluklar içermektedir. Çünkü modernizm; insanın kendi dışında kalan tüm otoriteleri reddettiği, tarih boyunca geleneğin ve dinin karanlığın esaretinde kaldığına inandığı için aklın aydınlığının ve bireyin bizzat kendisinin otorite olduğu dünya görüşünü hâkim kılmaya çalışmaktadır.[269]

Modernizme göre kusursuz mutluluğun merkezi, tüm kısıtlamalardan kurtulmak yani sorumsuz özgür olmaktır. Bu özgürlük, evlilik bağıyla bir aile kurmak ve çocuk sahibi olmak gibi kendini kısıtlayan durumları da kapsamaktadır. Modernizme göre, geleneksel kültürde ailenin; ortak değerler etrafında oluşan bağlardan, hak ve özgürlükler noktasında verilen tavizler ile bir araya gelen eşlerden oluşması, bireyin özgürlüğünü kısıtlayan etkenler olarak görülmektedir.[270]

Modernite kültürünün doğal sonucu olan sekülerizm[271] ise; aklın, dini ve sosyal otoritelerden bağlarını koparark kurtulmasını, dinin bireysel bir vicdan meselesi

---

[267] İsmet Özel, *Henry Sen Neden Buradasın l*, Şule yayınlan, İstanbul 2004, s. 89.
[268] Faruk Turgut, *Medeniyet ve Toplum / Bahar*, Konya 2017, C:1, Sayı 1, s.103.
[269] Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar,* Açılım Kitap, İstanbul 2011, s. 58-59.
[270] Turgut, Tarihsel Süreçte Aile..., s. 104.
[271] Sekülerizm; Toplumdaki dini ve kültürel argümanların terkedilerek, çağa, nesnel dünyaya uygun olanın tercih edilmesi, dünyevileşmek.

olarak görülmesini[272] sağlamak, bunun sonucunda dinsel ve geleneksel ahlaki ilkelerin toplumsal zeminden çıkartılarak vicdana hapsedilmesini istemektedir. Herhangi bir otoriteye, kurala veya ilkeye boyun eğmemeyi özgürlük diye adlandıran bu görüş, bireyde ve toplumda oluşacak, dinsel ve geleneksel boşluğun doldurulması bağlamında hiçbir etik kural ve çıkacak problemlere herhangi bir çözüm yolu önermemektedir.

Aklın ve özgürlüğün ön planda tutulması, toplumda *bireyselleşme* problemini ortaya çıkarmakta[273] ve bireyselleşen insanda oluşturduğu *ben* kimliği ile aile ve toplumun içindeki diğer rollerin önüne geçmektedir. Bu tutum geleneksel kültürün oluşturduğu aile aidiyeti ve toplumsal sorumluluk gibi ilkelerin ya körelmesine ya da yok olmasına sebep olmaktadır.[274]

Günümüzde teknolojinin geldiği nokta ve tablet, telefon gibi teknolojik aletler dahi aile üyeleri arasında bireyselleşmeye, ailevi bağların iyice zayıflamasına, aile içi iletişimin kopmasına, duygusal bağın körelmesine ve sorumluluk bilincinin ortadan kalkmasına sebebiyet vermektedir.

Duygusal bağları güçlü, aile içi iletişim ve sosyalleşmenin üst düzey olduğu ailelerde, bireyselleşme problemiyle birlikte, çağımızın bir diğer hastalığı olan psikolojik problemlerin çoğu kendiliğinden ortadan kalkmakta, aile sığınılan liman vazifesi görmekte ve sorumluluk bilinci çocuklarda kaliteli bir düzeyde gerçekleşmektedir.[275]

Modernitenin toplumda yapmayı başardığı bu radikal değişimi, geleneksel ilkelere karşıt olarak kendi paradigmalarıyla gerçekleştirmiş olması, toplumsal kurumlar içerisinde aile kurumunun çok derin bir şekilde darbe almasına sebep olmaktadır.

---

[272] Mustafa Armağan. *Gelenek ve Modernlik Arasında,* 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 1998. s.87.
[273] Aydın, *a.g.e.*, s. 68.
[274] Turgut, Tarihsel Süreçte Aile..., s. 104.
[275] İhsan Kurt, "Değer Değişimi Karşısında Aile*", Din ve Hayat Dergisi,* İstanbul 2009, Sayı: I, s. 30.

1.6.2. Sanayi Devrimi, Göç ve Kentleşme

İnsanlık tarihinde, dünyadaki geleneksel düzenin değişimine neden olarak iki süreç gösterilmektedir: Bunlardan ilki insanların yerleşik hayata yani göçebelikten köy hayatına geçmeleri, ikincisi ise köy hayatından kent hayatına geçmelerine sebep olan sanayi devrimidir.

18.yüz yılda Batıda yaşanan sanayi devrimi ve bu devrimin sonucu olarak meydana gelen yeni ekonomik sistem, insan zihnini ve sınırlarını yıkan yeni teknolojik gelişmelerin ve düşünce sistemlerinin oluşmasına yol açmıştır. Sanayi devrimi, her şeyden önce toplu üretime geçilerek üretim biçiminde dönüşümü kapsadığı gibi karmaşık makineler ve araçlar ile iş gücünü azaltan fakat buna rağmen yinede çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulduğundan insanların iş etrafında toplanarak yerleşmeleri ve yaşamaları gibi bir dönüşümü de kapsamaktadır.[276] Toplu üretim merkezleri olarak ortaya çıkan fabrikaların işçi ihtiyacı, bu merkezlere doğru insan akımını ve kentleşme hareketini beraberinde getirmiştir.[277]

Kentleşme, ekonomik ve toplumsal değişimin nedeni olarak görülmektedir. Sanayileşme ve ekonomik gelişmeler kentlerin çoğalmasına ve büyümesine, bu kentlerde yaşayan kalabalık nüfusun kentlere özgü bir şekilde düşüncelerinin ve davranışlarının değişikliğe uğramasına sebep olmaktadır.[278]

Toplumsal ve ekonomik değişimin ortaya çıkardığı bir başka problem ise gerek ekonomik gerekse kent hayatının sunduğu olanaklara ulaşmak amacıyla insanların kırsaldan kente göç etmeleridir. Bunun neticesinde geniş aile ve geleneksel kültürden, çekirdek aile ve modern kültüre nicelikten ziyade nitelik olarak geçişin yaşanması gelmektedir.[279] Kent hayatında, kurumlar tarafından devralınmış birçok

---

[276] Dora Russell, *Endüstri Toplumunun Geleceği*, Çev. Melih Ölçer, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1979, s. 31.

[277] Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası,* İmge Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 19.

[278] Ruşen Keleş, *a.g.e.*, s. 19.

[279] Firancis Fukuyama, *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması,* Çev. A. Buğdaycı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005, s. 82.

sorumluluk ve görevler, geleneksel kimliklerden kopmayı, [280] geniş aileden çekirdek aileye dönüşmeyi, aile bağlarında zayıflamayı ve işlevselliği bakımından ailede daralmayı zorunlu kılmaktadır.[281] Modern sanayi ve kent toplumlarında bireyler, farklı sosyal zeminlerde birbirinden bağımsız olarak çok sayıda roller ve kimlikler edinmektedir. Bu çoğulcu kimlik yapısı, tutarlı bir kimlik oluşturmaya engel olmakta ve bu samimi olmayan çeşitlilik ise bireyler ile sosyal çevre ve toplumsal yapı arasında bir mesafe oluşturmaktadır.[282]

1.6.3 İnsan İlişkilerinde Değişim

Ekonomiden ticarete, siyasetten devlete, teknolojiden geleneğe, aklımıza gelebilecek her alanda değişen dünya görüşleri arasında, kadın-erkek arasındaki rollerin ve hakların değişimi gelecek adına en belirleyici etken olarak görülmektedir. Modernite, geleneksel aile modelini eleştirip yerine birey kavramını öne çıkartarak hem aile hem de toplum açısından kadın-erkek ilişkilerinde birçok sıkıntı meydana getirmektedir. Ailede ve toplumda, kadın-erkek arasındaki değişen roller, bu medeniyetin meydana gelmesine katkı sağladığı gibi aynı medeniyetin devamı için bir çıkmaz oluşturmaktadır.

Kadının iş hayatına dahil olması özel alan-kamusal alan ilişkilerinde değişime sebep olmakta ve bu değişim hukuksal olarak devletler tarafından garanti altına alınmaktadır. Eşitlik, özgürlük, feminizm gibi kavramlar, kadına birtakım haklar sunmuş olsa da kadının, neslin devamında ana unsur olan annelik duygusunu ve hakkını zaafiyete uğratmaktadır. Çünkü modernizmde evlilik; bağlılık ve bağımlılık ilişkisi olarak görülmektedir.[283] Günümüzde bu durum erkek için de geçerli olmaktadır.

---

[280] Louis Wirth, *Bir yaşam biçimi olarak kentlileşme,* Çev. B. Duru-A. Alkan, İmge Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 101.

[281] Emre Kongar, *"Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri*", Aile Yazıları II, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Bilim Serisi 5/2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 74.

[282] Anton C. Zijderveld, *Klişelerin Diktatörlüğü*, Çev. Kadir Canatan, Açılım Kitap, İstanbul 2010, s.73.

[283] Nazife Şişman, *Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın*, Uluslararası Aile Sempozyumu, İstanbul 2005, s. 596.

İnsani ilişkileri belirleyen bir diğer unsur da muhakkak ki din ve gelenektir. Modern hayatın insanlara empoze etmeye çalıştığı düşünce yapısında, aklın ve özgürlüğün önünde en büyük engel olarak din ve gelenek görülmektedir. İnsanların inandıkları dinle bağları gün geçtikçe zayıflamakta ve dini kuralların yerini modern hukuk kuralları almaktadır. Uzun çağlardır toplumları bir arada tutarak varlıklarının devamını sağlayan ve yaşam tecrübeleriyle örülü geleneğin yerini ise yeni düşünce akımları almaktadır.

İnsanlığın geçmişe saplanıp kalması düşünülemez bir vakıa olsa da yıkarak değil yaparak, geleceği geçmişin temelleri üzerine bina ederek ahlaklı ailelerin, toplumların ve medeniyetlerin kurulması, insanlığın geleceği açısından daha sağlıklı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal bozulmadan kurtuluş recetesi ise, *''Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez''*[284] ilahi buyruğunda yatmaktadır.

[284] Ra'd 13/11, "...إِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ...".

II. Bölüm

2.1. KURAN'I KERİM'DE BABA-OĞUL İLİŞKİLERİ

2.1.1. Babasız ve Yetim Oğullar

Yetim kelimesi ي-ت-م kökünden türemiştir.[285] "Yetim" ve "yütm" sözlükte her şeyin tek ve yalnız[286] halini anlatmak için kullanılmaktadır. ''Yütm'' kökünden türemiş olan yetim kelimesi yalnızlık, tek olmak ve ayrı olmak anlamlarına gelmektedir.[287] ''*Er-ramletü'l-yetime*'' (tek kum tanesi) ve ''*ed-Dürretü'l-yetime*'' (tek inci) sözcükleri de aynı kökten türetilmiştir. Istılâhî manası ise, babasını kaybetmiş ve buluğa ermemiş olan kişi olarak tanımlanmaktadır.[288] Yetimlik; bir çocuğun babasını kaybederek yalnız, tek ve iyiliğinin gözetilmesinden mahrum kalması anlamında kullanılmaktadır.[289]

Yetimliği geniş bir anlamda kullanmayı tercih eden bazı dilciler ise yetim için "anne-babası ölmüş kimsedir" demişlerdir.[290] Arapça ve Türkçe'de "yetim" kelimesi babasını kaybeden için kullanılırken, annesini kaybedene Türkçe'de "öksüz", Arapça'da "aciyy" denmektedir. Ebeveynlerinden her ikisini de kaybedenler için Arapça'da "latim" kelimesi kullanılmaktadır.[291] Yetim kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in on

---

[285] Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya er-Râzî, *Muhtaru's-Sıhah*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s. 741.

[286] Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, "y-t-m", Darü'l-İhyait-Türâsi'l-Arabi, Beyrut 1997, C: XV, s. 435; Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, "y-t-m", Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993, s. 1513.

[287] Mehmet Salih Arı, "Cahiliye Toplumundan Medeni Toluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu", *İstem,* Van 2004, 2/4, s. 173-188.

[288] Ahmed b. Muhammed b. Alî Feyyûmi, *el-Misbâhu'l-Münir*, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987, s. 260.

[289] İbn Manzûr, *a.g.e.*, "y-t-m", C: XV, s. 435.

[290] Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, XXII, s. 303.

[291] İbn Manzûr, *a.g.e.*, C: XV, s. 435.

iki süresinde yirmi iki ayette, el-yetim,[292] el-yetema,[293] yetimen[294] ve yetimeyni[295] gibi farklı türevleriyle yirmi üç defa karşımıza çıkmaktadır.[296]

Yetim kelimesi; baba koruması ve yardımından mahrum kalmanın ismi olduğu kadar, annenin merhamet ve şefkatinden mahrum kalmayı da kapsamakta, örfi olarak kız-erkek ayrımı olmaksızın genel anlamda küçük çocuklar için kullanılsa da mecazen her yaşta babası olmayanlar için de kullanılmaktadır. Bu bağlamda Câhiliye müşriklerinin, küçümseme amacıyla, Hz. Muhammed'e ''Ebu Talib'in yetimi'' ifadesini kullandıkları bilinmektedir. Bir hadisinde Hz. Peygamberin, ''*Yetim kadından kendi nefsi için izin istenir*''[297] ifadesi, buluğa erişilmiş olmanın ötesinde, her yaşta zayıflık, muhtaçlık ve yalnızlık olarak yetimlik vasfının devam edebileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed'in buluğ çağından sonra yetimliğin kalkacağını[298] ifade etmesi, yetimliğin; fıkhı hükümler açısından bir hukuki kavram olarak kullanıldığını göstermektedir.

Yetimliğin, daha çok baba ile bağdaştırılmasının sebebi çocuğun nafakasının temininde, koruyup kollanılmasında ve eğitim-öğretimi hususunda, baba rolünün öneminden gelmektedir. Cahiliye devrinden günümüze kadar toplumlar, devletler ve sistemler değişmiş olsa da her dönemde yetim bir çocuğun duygusal yalnızlığı ve sosyal problemleri devam etmiş ve etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in konuyla alakalı ayetleri düşünüldüğünde, üzerinde hassasiyetle durduğu, durumlarını gözetip önem verdiği kişilerin başında yetim çocuklar gelmektedir. Yetim meselesinde, Kur'an-ı Kerim hem dünya hem de ahiret hayatıyla ve hesabıyla bağlantılı olarak insanlardan, yetimleri himaye etmelerini,[299]

---

[292] En'am, 6/152, "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى..."; İsra, 17/34, "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي..."; Fecr, 89/17, "كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ"; Duha 93/9; Maun 107/2, "فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ".

[293] Bakara 2/ 83,177, 215, 220, "...وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى..."; Nisa 4/2,3,6,8,10,36,127, "وَاَنْ تَقُومُوا...لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ...وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ..."; Enfal 8/41, "... وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسَاكِينِ..."; Haşr 59/7, "...الْيَتٰمٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ...".

[294] İnsan 76/8, "...وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا"; Beled 90/15, "يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ"; Duha 93/6, "اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى".

[295], Kehf 18/82, "...فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ...".

[296] *Mu'cemu'l-Mufehres*, Tahkik, Abdullah Ahmetoğlu, 2002, s.254.

[297] Ebu Davud, *Nikah*, 23; Tirmizi, *Nikah*, 19.

[298] Ebu Davud, *Veşaye*, 9.

[299] Duhâ 93/ 6, 9, "...اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى"; Mâûn 107/ 2, "فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ"

doyurmalarını, ikramda bulunmalarını,[300] maddi ihtiyaçlarını gidermelerini,[301]onların mallarını koruyup mal ehliyetine kavuştukları vakit eksiksiz olarak kendilerine iade etmelerini,[302] yetimlere ganimet ve fey taksimlerinde pay vermelerini,[303] adil davranmalarını,[304] iyilik ve ihsanda bulunmalarını istemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de yetim kavramının pek çok kez tekrar edilmesi konunun önemine dikkat çekilmesini sağlamak içindir. Genel hatlarıyla Mekki ayetlere bakıldığında, yetimlerle ilgili ayetlerin temelde üç gruba ayrıldığı görülmektedir. İlk grupta; iyiliği teşvik eden ve yetimlere yardımı emreden ayetler,[305] ikinci grupta; yetimi küçümsemenin ve eziyet etmenin eleştirildiği ayetler,[306] son grupta ise Hz. Muhammed'in yetimliği ve yetimleri himaye etmesini belirten ayetler görülmektedir.[307]

Mekki ayetlerde yetimlerle ilgili söylemlerin tarzı serttir. Mekke'nin söz sahibi kişilerinin dünyevileşme arzusu ve mal edinme hırsı bunun nedenini oluşturmaktadır. Toplumdaki yetim ve yoksulları ezmek, zayıflıklarından faydalanarak haklarını vermemek, onları küçük ve hor görmek bu toplumda adet haline geldiği için Allah, bu alışkanlıklarının yanlış olduğunu ve devam edilmesi durumunda onların azabı hak edeceklerini,[308] Kur'an'da açıkça ifade etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de; Hz. Muhammed'in yetimliği, kendi ihtiyacına rağmen yetime infakta bulunulması, yetimleri kırıcı ve küçük düşürücü davranışların eleştirilmesi, Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasından bir misalle yetimin örneklenmesi,

---

[300] Bakara 2/ 83, "…وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ…"; Nisâ 4/ 36, "… وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ…"; İnsan 76/ 8, "وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا"; Fecr 89/ 17, "كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ"; Beled 90/ 15, "يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ".

[301] Bakara 2/ 177, 215, "…وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ…"; Nisâ 4/ 8, "وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا".

[302] Bakara 2/220, "…وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ"; En'âm 6/ 152, "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي…"; Nisâ 4/ 2,6,10, "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا"; İsrâ 17/ 34, "وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ,… وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا"; Kehf 18/ 82, "وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ بَلَغُوا النِّكَاحَ ,اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا".

[303] Enfâl 8/ 41, "… فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ…"; Haşr 59/ 7, "…مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى…وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ…".

[304] Nisâ 4/ 3,127, "…وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ…"

[305] Beled 90/15, "يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ"; Fecr 89/17, "كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ"; En'âm 6/152, "وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ…".

[306] Duhâ 93/9; Mâûn 107/2.

[307] Duhâ 93/6, "اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى".

[308] Fecr 89/17-26, "كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ…" Mâûn 107/1,2, "اَرَاَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ".

yetimlerin haklarına riayet edilmesi ile yetime ikram etmeme ve dünyaya düşkünlük üzerinde durulmuştur.[309] Ayetlerin ilk muhatabı Mekke toplumu olsada konulan kurallar ve tavsiyeler bakımından evrensellik içermektedir.

Mekke döneminde, toplum düzeninin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesi için yetim haklarını koruyan kural ve kaideler konulmuştur. Konuyla alakalı hukuki hükümler ve kurulacak olan Medine devletinin temelleri Mekke'de oluşturulmuştur. Ayetlerde; yetimlerin topluma kazandırılmaları ve haklarının korunması hedeflenmekte, daha derin anlamlı *''ihsan,*[310] *birr,*[311] *ıslah*[312]*''* ifadeleri kullanılmaktadır. Müslümanlardan yetime yardım etmeleri, dini alanda ve diğer alanlarda onu eğitmeleri istenmiş ve birlikte yaşamak suretiyle onu hayata hazırlamaları tavsiye edilmiştir. Metodik olarak tedricen nazil olan Kur'an'ın Medeni ayetlerinin dili, Mekki ayetlere göre daha yumuşaktır. Mekki ayetlerdeki uyarılar, Medeni ayetlerde de tekrar edilmiş ve Müminlere hukuki bir yükümlülük verilmiştir.[313]

Medinede yetimler hakkında inen ayetlere baktığımızda, daha çok onların mallarına karşı hassas davranılması, onlara infakta ve yardımda bulunulması, ganimetten pay verilmesi, yetimlerin evlilikleri ile ilgili hükümler ile yetimlere iyi ve güzel davranılması gibi sosyal hayatın içerisinde olan işlerde yetimlerin ve yetim haklarının koruma altına alınması gibi uygulamaların hukuki boyutlarıyla zikredildiği görülmektedir.[314]

---

[309] Mu'cemu'l-Mufehres, s.254.

[310] Âl-i İmrân 3/134, "اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۚ" Nahl 16/90, "اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيْتَاۤئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۤءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ".

[311] Bakara 2/44,177,189, "اَتَأْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ,... لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا ,...وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ,... وَلٰكِنَّ الْبِرَّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوْتَ مِنْ ظُهُوْرِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ وَاْتُوا الْبُيُوْتَ مِنْ اَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ"; Âl-i İmrân 3/92, "لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ"; Mâide 5/2, "وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۖ وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ"; Mücâdele 58/9, "يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۗ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُوْلِ ۖ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ".

[312] Bakara 2/220, "... قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ...", Nisa 4/146, "اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوْا ..."; En'âm 5/54, "ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهٗ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ" ; "دِيْنًا قِيَمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۚ قُلْ اِنَّ صَلَاتِيْ وَنُسُكِيْ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۚ لَا شَرِيْكَ لَهٗ ۚ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ ۚ فَاْذْكُرُوْنِيْٓ اَذْكُرْكُمْ ۚ وَاشْكُرُوْا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ فِيْ مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّاِثْمٍ ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۚ".

[313] Hüseyin Ertuç, *"İslam'da Yetimlerin Hukuki Statüsü*", AÜİFD, Erzurum 2009, s. 135-136.

[314] Bakara 2/83,177,215,220, "فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ۗ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۗ وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۗ", "وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي ..."; Nisâ 4/2,3,6,8,10,36,127, "وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۗ وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ الْكِتٰبِ فِيْ يَتٰمَى النِّسَاۤءِ الّٰتِيْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى وَلَا", "وَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهٗ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى ..."; İsrâ 17/34, "بِالْقِسْطِ ..."; Enfâl 8/41, "وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ..."; Kehf 18/82, "مَّآ اَفَاۤءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ..."; Haşr 59/7, "يَتِيْمَيْنِ ; "وَيُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيْنًا وَّيَتِيْمًا وَّاَسِيْرًا", İnsan 76/8,

İnsanlık var oldukça kimsesiz ve yetim çocuklar, insanlığın gerçeklerinden biri olmaya devam edecektir. Hayatın her alanına ve her kesimine hitap eden Kur'an-ı Kerim, Peygamberlerden bazılarının seçilmiş olsalar da yetim oluşlarını bildirmekte ve bu Peygamberler yetimlikleriyle de toplumun kimsesizlerine örnek olmaktadırlar. Şimdi biz konumuzla alakalı olarak Kur'an'da babasız veya yetim olarak geçen bazı peygamberlerden bahsedeceğiz.

2.1.1.1. Hz. Âdem

Semavi kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdemdir. İslamî kaynaklarda insanlığın atası olması hasebiyle *''ebü'l-beşer''*, Kur'an-ı Kerim'de ise Allah'ın seçkin kıldığı kulları arasında sayılmış olmasından[315] *''safiyyullah''* unvanlarıyla anılmaktadır. Âdem kelimesinin kelime yapısı ve kaynağı tartışmalıdır. Kelimenin Sümer ve Asur-Babil dillerindeki ''*adamu*'' veya Sabii dilindeki *''adam''* kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir.[316] Diğer taraftan *''adam''*, İbrânîcede insan türü için kullanılan müşterek bir isim olarak görülmektedir.[317] Tevrat'ta beş yüzden fazla yerde insan[318] ve insan türü için kullanılırken nadiren de olsa özel isim olarak ilk insan[319] için kullanılmıştır. Tekvin'de yer alan, *''Yerin toprağından (adamah) insanı (adam) yarattı''*[320] bu ifadeden dolayı, Âdem kelimesinin toprakla bağlantısı olduğu söylenmiştir.

Müslüman dilciler arasında da Âdem kelimesinin hangi dilden geldiği ve hangi kökten türemiş olduğu konusu tartışılmıştır. Dilcilerin çoğunluğuna göre bu kelime, Arapça asıllı olup, esmerlik anlamına gelen *''el-üdme''* veya tip, örnek anlamındaki *''el-edeme''* kökünden türetilmiştir. Başka bir görüşe göre, *''bir şeyin dış yüzü''* anlamına gelen *''el-edime''* kelimesinden türetilmiştir. Netice itibariyle genellikle kabul edilen rivayete göre Allah (c.c), yeryüzünün her tarafından alınan

---

315 Âl-i İmrân 3/33, "اِنَّ اللهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ".
316 Süleyman Hayri Bolay, *"Âdem"*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C: I, s. 358.
317 Yaratılış 1/26-28.
318 Yaratılış 15/1-5.
319 Yaratılış 2/4; 4/26.
320 Yaratılış 2/7.

toprak örneklerinin birleşiminden ilk insan olan Âdem'i yaratmakta ve Âdem'in nesli bu toprağın çeşitliliği sebebiyle de değişik renkler ve karakterler taşımaktadır.[321]

İlahi dinlerin kutsal kitaplarında ilk yaratılış ve ilk insan (Hz. Âdem) meselesi uzun bir şekilde anlatılmakta ve bu anlatımlar ışığında insanoğlu aslının ve nereden geldiği sorusunun cevabını bulmaya çalışmaktadır.

2.1.1.1.1. Yahudilikte Hz. Âdem

Yahudiliğin kutsal kitabı Tevratta, evrenin altı günde yaratıldığı, ilk beş günde kâinatta nelerin yaratıldığı ve altıncı günde ilk insanın ve eşinin yaratılış hikayesi ayrıntılı olarak geçmektedir.[322] Tevrata göre, ilk beş günde insanın hayatını idame ettireceği ve yaşaması için ihtiyaç duyacağı şeyler yaratılmış, son olarak ta insanın yaratma işlemi tamamlanmıştır. Yaratma işlemini bitiren Tanrı, kutsadığı yedinci günü dinlenerek geçirmiştir.[323]

Tevratta, Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili hikâye ayrıntılı olarak geçmektedir. Tevrat'ın ilk bölümünde yer alan *"Gökyüzünün ve yerin yaratılış hikâyesi: Rab Tanrı gökyüzünü ve yeryüzünü yarattığında, yeryüzünde yabanıl bir fidan, bir ot bile henüz yoktu. Rab Tanrı daha yeryüzüne yağmur göndermediği için böyleydi. Toprakta tarımsal faaliyet yapacak insan da yoktu. Yerden göğe doğru çıkan buhar bütün toprakların su ihtiyacını karşılıyordu. Âdem'i, Rab Tanrı topraktan var ederek ona hayat üfledi. Bundan sonra Âdem yaşayan bir canlı haline geldi"*[324] şeklindeki genel anlatım, bazı araştırmacılara göre, genellik ifade eden insan türünün yaratılışını ima etmektedir.[325] Devam eden bölümlerde, Hz. Âdem'in yeryüzünden alınan *''ıslatılmış''* topraktan yaratıldığı, Tanrı tarafından Âdem'e hayat soluğunun burnundan üflendiği,[326] konulduğu Aden bahçesinin[327] tasvirine ve yasak ağacın (hayat, iyilik ve

---

[321] Süleyman Hayri Bolay, *a.g.e.*, s. 358; İsmail Yakıt," Kur'an'da Hz. Âdem", *SDÜİF Dergisi*, Sayı: 6, Isparta 1996.
[322] Tekvin 1/1-31; 2/1-7.
[323] Tekvin 2/1-3.
[324] Tekvin 2/4-7.
[325] Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 2001; s. 35.
[326] Tekvin 2/6-7.
[327] Tekvin 2/8-15.

kötülüğü bilme) mahiyetine[328] kadar geniş bir biçimde yaratılışı, cennete konması, eşinin yaratılması[329] ve cennetten çıkarılmaları[330] anlatılmaktadır.

2.1.1.1.2. Hristiyanlıkta Hz. Âdem

Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil'de Hz. Âdem'in yaratılışı meselesi, İncil'in içerisinde bulunan ve ''Eski Ahid'' diye ifade edilen Tevrat'taki bilgilerden oluşmaktadır. Hristiyanlıkta, Tanah'ın, Yunanca Yetmişler çevirisi olarak bilinen bölümlerinde, Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili olarak Tevrat'taki bilgiler genel olarak kabul edilmekte fakat Âdem'e yüklenen Tanrıya benzeme,[331] Tanrıyla ortak noktalara sahip olma ve ilk günah[332] konularında farklılıklar bulunmaktadır.

2.1.1.1.3. İslamiyet'te Hz. Âdem

İslam, ismini kutsal kitabı Kur'ân'dan alan[333] ve yeryüzünde ilahi menşeli dinlerin sonuncusudur. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed'e yirmi üç yıllık Peygamberliği süresince peyderpey vahyedilmiş, hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze ulaşmış tek ilahi kitaptır. Bu özelliğinden dolayı, ilk insan ve yaratılışı konusunda elimizdeki en sağlam kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. İslam literatüründe yaratılış ile ilgili anlatımlar, Kur'ân ve sünnete göre değerlendirilerek ortaya konulmaktadır.

Yaratılış, Kur'ân-ı Kerim'e göre genel olarak değerlendirilmiş ve tarih-zaman üstü bir hakikatle ayetlerde ifade edilmiştir. Âdem sözcüğünün yirmi beş defa geçtiği Kur'ân ayetlerinde; Bakara, A'râf, İsra, Kehf ve Tâ-hâ sürelerinde Âdem'in[334] isim ve sıfatlarından; Hicr ve Sâd sürelerinde sıfatlarından ve O'nun kendi cinsinden veya benzeri bir cinsten başka bir varlık olmadan[335] yaratılmış olduğundan bahsedilmektedir[336]

---

[328] Tekvin 2/9.
[329] Tekvin 2/21-22.
[330] Tekvin 3/1-7.
[331] Tekvin 1/27.
[332] Pavlus'un Romalılara Mektubu 5/21-22.
[333] Maide 5/3.
[334] Mu'cemu'l-Mufehres, s.11.
[335] Meryem, 19/67, "اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا".
[336] Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't Tefâsir*, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut 1981. C: IV, s.522; Ali Şeriati, *Dinler Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara 2000, C: I, s.320.

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Âdem'in yaratılışı, kâinatın var olduğu fakat insanın henüz yaratılmadığı bir dönemde, melekler ile Allah'ın arasında geçen bir konuşmayla başlamaktadır.[337] Kur'an-ı Kerîm, yaratılan bu yeni varlığın (insanın), *"toprak"*[338] (turab), *"çamur"*[339] (tin), *"yapışkan cıvık çamur"*[340] (tin lazib) *"değişken cıvık çamur"*[341] (hame-i mesnun), *"çamurdan süzülmüş öz"*[342] (sülaletin min tin) *"kuru çamur"*[343] (salsal)" ve "*biçimlenmiş kuru çamur"*[344] (salsalinke'l-fahhar) şeklinde devam eden yaratılış aşamalarını anlatmaktadır.

Kuru toprağın çamur haline gelip bir şekil verilebilmesi için suyun gerekliliği bilinmekte ve yaratılmışlar için suyun ne kadar önemli olduğu en baştan vurgulanmaktadır.[345] Kuru toprak ve suyun karışımından meydana gelen çamur, çeşitli kademelerden geçirildikten sonra insanın kalıbını oluşturmaktadır.[346] İnsanın yaratılışında, mutlak manada yaratanın tek ve bir olan Allah (c.c) olduğu, yaratma işleminde toprağın kullanıldığı ve insanın, insan olarak şekillendirilip ortaya çıkıncaya kadar bir sürenin geçtiği vurgulanmakta fakat bu sürenin ne kadar olduğu bildirilmemektedir.

Kur'an-ı Kerim, ilk insanın yaratılışını ayrıntıya girmeden aktarırken, İslam'ın ikinci kaynağı olan hadislerde ise konu, Kur'an'daki bilgilerin açıklanması sadedinde değerlendirilmiştir. Yer yer farklı bilgilere yer verilmiş olsa da Kur'an-ı Kerim'de geçen ifadelerin açıklanması mahiyetinde olan hadislerde; Âdem'in bizzat Allah tarafından yaratıldığı, Allah'ın kendisine ruh üfürdüğü, ilk insan ve insanlığın babası olarak kabul edildiği, meleklerin o anda verilen emir gereği ona secde etmekle yükümlü olduğu, isimlerin öğretildiği ilk insan olarak zikredilmektedir.[347] Kur'ân-ı Kerim'e uygunluk arz eden bu bilgilerin yanında, hadislerde Hz. Âdem'in cuma günü

---

[337] Bakara 2/30-37, "…وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ".

[338] Rum 30/20, "وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ".

[339] Secde 32/7, "الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ"; Enam 6/2, "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ"; İsra 17/61, "قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا…"; A'râf 7/12, "خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ…".

[340] Sâffât 37/11, "إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ…".

[341] Hicr 15/26, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ".

[342] Mü'minûn 23/12, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ".

[343] Hicr 15/26, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ".

[344] Rahmân 55/14, "خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ".

[345] Enbiyâ 21/30, "… وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ…".

[346] A'râf 7/11, "…وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ".

[347] Riyâzü's Sâlihîn, 2013: C: 2, s.318; C: 4, s. 411-412; C: 7, s. 609– 611.

kendi suretinde yaratıldığı ve altmış zira' (39 m) uzunluğunda olduğu gibi farklı bilgilere de yer verilmektedir.[348] Başka bir hadiste ise Hz. Âdemin yaratıldığı toprağın yeryüzünden nasıl alındığı ve bu toprakla yeryüzünde yaşayacak Âdem neslinin huy, karakter, renk, mizaç gibi özelliklerinin[349] arasındaki bağ ifade edilmektedir.

Gerek Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde gerekse tahrif edilmiş ilahi menşeli dinlerin kaynaklarında bildirilenlere göre, ilk insanın topraktan yaratıldığı, Âdem olarak isimlendirildiği, aynı özden eşinin yaratıldığı ve ikisinin, insanlığın başlangıcı olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu bilgiler bağlamında ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in annesiz ve babasız olarak var edilmesi, onu yetimlik ve öksüzlük kavramlarında özel bir konuma oturtmaktadır. İnsanın var olması ve yetişmesi düşünüldüğünde Hz. Âdem için, onu doğuran bir annesinin ve sevgiyle saran bir babasının, önünde başka bir rol modelin, kendi cinsinden yaratılmış eşinden başka henüz başka bir kişinin, anne-baba gibi koruyup kollayan ve bilmediklerini öğreten ebeveynlerinin olmayışının, Yaratan için kolay ama yaratılan Hz. Âdem için zor bir süreç olduğu kanaatindeyiz.

Kur'an-ı Kerim'de, *''Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti…''*[350] ayeti yetimlik üzerinden okunacak olursa, bilgiyi elde etmek ve bilgi sahibi olmak bir nevi baba rolünün boşluğunu doldurmaktadır.

Insanlığın babası sayılan Hz. Âdem'in yetim ve öksüz olması halini, bazı istisnalar hariç kıyamete kadar gelip geçecek bütün insanlar genel olarak bir nebze de olsa tadacaklardır.

2.1.1.2. Hz. İsa

Hz. İsa, Hristiyanlık ve İslamiyet'te, doğumu, ölümü ve ölümünden sonrası hakkında en çok ihtilafın yaşandığı peygamberdir. Biz hem İncillerde hem de Kur'an-ı Kerimde konumuzla alakalı olarak doğumu ve yetimliği üzerinde duracağız.

---

[348] Buhari, 4/102.
[349] Tirmizi, 5/204.
[350] Bakara 2/31, "وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاۤءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْۢبِـُٔوْنِيْ بِاَسْمَاۤءِ هٰٓؤُلَاۤءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ".

2.1.1.2.1. Hristiyanlıkta Hz. İsa

İncillerde yer alan bilgilere göre İsa ismi, meleğin talimatıyla kendisine verilmiştir.[351] İsa isminin kökeni hakkında dilbilimciler ihtilaf etmişlerdir. Hz. İsa'nın ismi, Ahdi Atik'in Yunanca tercemesinde, İncillerde ve Pavlusun mektuplarında *''Lesous''* olarak geçmektedir.[352] Matta İncilinde ise İsa kelimesine *''kurtarıcı''* anlamı verilmektedir.[353]

Hz. İsa ile ilgili inanç ve telakkiler üzerine bina edilmiş olan Hristiyanlık inancında, Hz. İsa'nın kimliği, tabiatı ve mesajları tartışmalı konular olsa da Hristiyanlık literatüründe kapsamlı bir biçimde mesajları yer bulurken onun doğumu, çocukluğu ve gençliği hakkında sınırlı sayıda bilgi bulunmaktadır. Çünkü Hristiyanlık teolojisinde Hz. İsa'nın dünya hayatından ziyade ölümü, dirilmesi ve göğe yükselmesi önem taşımaktadır. Hz. İsa'nın çocukluğu, gençliği ve dünyevi hayatı hakkında bilgi veren İnciller ise apokrif (sahte) kabul edilmektedir.

İncillere göre Hz. İsa'nın annesi Meryem, Hz. Zekeriyyâ'nın hanımı Elizabeth'in kız kardeşinin çocuğudur. İncillerde Hz. Meryem'in anne-babası hakkında bilgi verilmemekte yalnız Hz. İsa'nın doğumundan önce Galile'de Nasıra şehrinde oturduğu, Yusuf adında bir marangoz ile nişanlı olduğu bildirilmektedir.[354] Yine İncillerdeki bilgiye göre Hz. Meryem'in soyu, teyzesi Elizabeth aracılığıyla Hz. Harun'a uzanmaktadır.[355]

Hristiyanlık inanışına göre Dülger (marangoz) Yusufla nişanlı olan bakire Meryem'e; bir oğlan çocuğu doğuracağı Cebrail tarafından müjdelenince[356] O, kendisinin evli olmadığını, bakire olduğunu ve bu sebeple böyle bir doğumun gerçekleşemeyeceğini belirtmiş fakat Cebrail, Allah'tan olan bir sözün hükümsüz kalmayacağını Hz. Meryem'e bildirmiştir.[357] Hz. Meryem'in hamile olduğu nişanlısı Yusuf tarafından anlaşılınca, Yusuf nişanı bozmak istemiş fakat Rabb'in meleği bir

---

[351] Matta 1/21; Luka 1/31.
[352] Çıkış 17/10; Zakarya 3/1; Nehemya 7/7; 8/7,17.
[353] Matta 1/21.
[354] Luka 13/35.
[355] Luka 1/5.
[356] Luka 1/26-34.
[357] Luka 1/34-38.

gece Yusuf'un rüyasına girerek, doğacak çocuğun *'Ruhulkudüs'* ten olduğunu söyleyip onu ikna etmiştir.[358] Allah'ın kelamı ve ruhu olarak adlandırılan Hz. İsa, annesi Hz. Meryem'in rahmine bu şekilde babasız olarak düşmüştür.

Hz. İsa, doğum tarihi ihtilaflı olmakla birlikte Beytlehem'de dünyaya gelmekte[359] ve ''Nasıralı'' diye takdim edilmektedir.[360] İncillere göre Beytlehem'de bir ahırda[361] veya bir mağarada [362] dünyaya gelen Hz. İsa'nın, doğumunun sekizinci gününde ismi konularak sünnet ettirildiği[363] ve kırkıncı gününde Rabbe takdim edilmek[364] üzere mabede götürüldüğü anlatılmaktadır.[365] Çocukluk ve gençlik yılları hakkında fazla bilgiye rastlanılmayan İncillere göre Hz. İsa, otuz yaşlarına varınca kendisinden altı ay büyük olan vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmektedir.[366] Hz. İsa'nın vaftizden sonra[367] bir veya üç yıl süren tebliğ dönemi sonrasında, Yahudiler tarafından Golgota'da bir Cuma sabahı saat dokuzda çarmıha gerilerek öldürüldüğü bildirilmektedir.[368]

2.1.1.2.2. İslamiyet'te Hz. İsa

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa; ağırlıklı olarak Âl-i İmran, Mâide, Meryem süreleri başta olmak üzere on beş sürenin[369] doksan üç ayetinde[370] ismi veya bir sıfatı ile zikredilmektedir. Hz. İsa; doğumunun müjdelenişi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünya hayatının sonu, Allah katına yükseltilişi ile ilgili bilgiler verilen ve ''ulu'l-azm'' diye nitelendirilen beş büyük peygamberden biridir.[371]

---

[358] Matta 1/18-21, 24-25.
[359] Matta 2/1, Luka 2/4.
[360] Matta 13/54, 57; Markos 6/1,4; Luka 4/16,24; Yuhanna 1/45.
[361] Luka 2/1-7.
[362] Luka 2/21.
[363] Luka 2/21.
[364] Luka 2/11.
[365] Levililer 12.
[366] Luka 3/23.
[367] Matta 3/13-17; Markos 1/12-13; Luka 4/1-13.
[368] Markos 15/25-37; Matta 27/50; Luka 23/46; Yuhanna 19/30.
[369] Nisâ 4/157,158,171,172, "...لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ"; "لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ..."; Tevbe 9/30-31; Mâide 5/17,71,72, "قَالُوا اِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ"; Meryem 19/21,26,30,31, "...وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ"; Âli İmrân 3/39,45,46,49,50,55, "...اِذْ قَالَ اللهُ يَا عِيسٰى"; Mü'minûn 23/50, "...وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ اٰيَةً"; Saf 61/6, "...وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ".
[370] Mu'cemu'l-Mufehres, s. 163.
[371] Ömer Faruk Kahraman, *''İsa''*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2000, C: 22, s.474.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa hakkında Hristiyanlık kutsal metinlerinde geçen Tanrının oğlu kavramının aksine, Meryem oğlu İsa tanımlamasına daha çok vurgu yaparak Hz. İsa'nın, Meryem'in oğlu olmasının ve beşeriyetinin üzerine dikkatleri çekmekte ve Tanrının oğlu olduğunu iddia edenleri de kafir olarak nitelemektedir.[372]

Kur'an'da, Hz. Meryem ve ailesinin[373] Allah tarafından seçilip alemlere üstün kılındığı bildirilmektedir.[374] Hz. Meryem'in babası İmran b. Matan; Davut Peygamberin oğlu Hz. Süleyman'ın soyundan gelmektedir. Annesi Hanne binti Fakuza; Zekeriya Peygamberin eşi, Yahya Peygamberin annesi İşa ile kız kardeştir. Buradan anlaşıldığı üzere Hz. İsa ile Hz. Yahya teyze çocuklarıdır.[375] Kur'an'da, Hz. Meryem'in dünya kadınlarına üstün tutulduğu,[376] dürüst ve faziletli olduğu,[377] iffetine düşkün olduğu[378] bildirilmekte ve ismi Kur'ân'ın bir süresine ad[379] olacak kadar değerli bir konuma oturtulmaktadır.

Hz. Meryem'in de yetim bir çocuk olarak büyümesi dikkat çekicidir. Meryem'in annesi Hanne, çocuk doğurmaktan aciz olduğu yaşlılık döneminde bir kuşun yavrusunu beslediği manzara karşısında bir oğlan çocuğu doğurma arzusu içinde büyümüş[380] ve bu arzusunun gerçekleşmesi için Allah'a yalvarmıştır.[381] Allah tarafından duası kabul olunan Hanne, kocası İmran'dan hamile kalmış fakat doğum gerçekleşmeden kocası vefat etmiştir. Çocuğunun erkek olduğunu düşünen Hanne,

---

[372] Mâide 5/17, "لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ".

[373] Peygamberler tarihinde iki İmran'dan bahsedilmektedir. Birincisi, Hz. Musa ve Hz. Harun'un babası olan ve soyu Hz. İbrahim'e kadar varan, İmran b. Yashur b. Levi b. Yakup B. İshak b. İbrahim'dir. İkincisi ise, Hz. Meryem'in babası İmran'dır. Bu iki aile arasındaki benzerliklerden bir tanesi de her iki ailede Meryem isminde bir kızın bulunmasıdır. Hz. Musa'nın kız kardeşi Miryam ile Hz. Meryem'in isim benzerliğinin dışında iki Harun'un da aileler de bulunması işi daha ilginç bir hale sokmaktadır. Kur'an'da geçen İmran ailesi ise Hz. Meryem'in ailesidir. Hamdi *Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1971, II, 1092; Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerh*i, (IV-XII. ciltler, Kâmil Miras tarafından tercüme edilmiştir.), Ankara 1975, C: IX, s. 166.

[374] Âl-i İmrân 3/33, "اِنَّ اللهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ".

[375] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, C: II, s. 1092-1094.

[376] Âl-i İmrân 3/42, "وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ".

[377] Mâide 5/75, "مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَاُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ".

[378] Tahrim 66/12, "وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ".

[379] Kur'ân-ı Kerim'in 19. Süresi Meryem Süresi olarak isimlendirilmiştir.

[380] Ebu'l Fida bİsmail b. Ömer b. Davud İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâe't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1998, C: II, s.56.

[381] Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l Esîr, el *Kâmil fi't-Tarih*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1386/1965, C: I, s. 228.

doğacak yavrusunu Mabed'e (Mescid-i Aksa) adamış ve tekrar Rabbine niyazda bulunmuştur.[382] Hanne, doğum gerçekleşince dünyaya gelen kız çocuğunun, günahtan uzak ve ibadetle yaşasın diye adını ''Meryem'' koymuş ve onu koruması için Allah'a niyazda bulunmuştur.[383]

Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya anne olması, Peygamber olmadığı halde Cebrail ile konuşması hatta ahlakının ve şânının yüceliğinin vahiy yoluyla aleme ilan edilmesi Hanne'nin duasının kabul olunduğunu;[384]göstermektedir.[385]

Mabede adanan Hz. Meryem, din adamlarının ihtilafa düşmelerine rağmen, aralarında çektikleri kura sonucunda[386] Hz. Zekeriyya'nın himayesinde ilim ve ibadetle meşgul olmaktadır. Hz. Zekeriyya ona *''Mihrab''* adı verilen bir oda tahsis etmiş ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda gayret göstermiş olsa da bu konuda Cenab-ı Hak Hz. Zekeriyya'ya fazla bir yük bırakmamıştır.[387]

Mabette temiz ve ahlaklı hayatıyla ilahi iradenin tecellisine hazırlanan Hz. Meryem'e bir ara bir melek gelerek şöyle seslenmekte; *"Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) rükû' edenlerle beraber sen de rükû' et."*[388] ayetin devamında, *''Melekler demişlerdi ki: "Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'tir; dünyada da ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarındandır. O, Salihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik halinde insanlara konuşacaktır."*[389] Bu ilahi müjde karşısında şaşkınlığa düşen Hz. Meryem'in istifhamına karşılık, *"Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir,*

---

[382] Âl-i İmrân 3/35, "اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ".

[383] Âl-i İmrân 3/36, "فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّي وَضَعْتُهَا اُنْثٰىۗ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْۗ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّي اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ".

[384] Buhari, *Enbiyâ*, 44

[385] Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Hanefi Hüseyin el-Cisr, *er-Risaletü'l-Hamidiyye*, Trc.: Manastırlı İsmail Hakkı, Sırât-ı Müstakîm Matbaası, İstanbul 1911, s. 630.

[386] Âl-i İmrân, 3/44, "ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ".

[387] Âl-i İmrân, 3/37, "فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ".

[388] Âl-i İmrân, 3/42-43, "وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَٓاءِ الْعَالَمِينَ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ".

[389] Âl-i İmrân, 3/45-46, "اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَۙ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ".

Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince ona sadece "Ol!" der, o da oluverir."[390] ayetiyle onu teskin etmektedir.

Kur'an-ı Kerim olayın devamını şöyle bildirmektedir. Hz. Meryem'e Allah bir gün Cebrail'i göndermiş, Cebrail ona tastamam bir insan şeklinde görünmüş[391] ve aralarında şu konuşma cereyan etmiştir: Meryem dedi ki: *"Senden çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)."* Melek: *"Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim"* dedi. Meryem: *"Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?"* dedi. Melek: *"Öyledir, dedi; (zira) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış bir iş idi."*[392] Hz. Meryem, Allah'ın emrine ve nimetine boyun eğip rıza göstermiş ve Kur'an'ın bildirdiği beş büyük peygamberden biri olan Hz. İsa'ya hamile kalmıştır.[393]

Konumuzla alakalı olarak Hz. İsa'nın, bir baba olmadan anne rahmine düşmesi ve bu şekilde dünyaya gelmesi Allah'ın koyduğu kanunlar çerçevesinin dışında bir durumdur. Kur'an-ı Kerim, Hz. İsa'nın yaratılışındaki bu farklılığı, Hz. Âdem misaliyle örneklendirmektedir.[394] Her iki Peygamberin de babasız yaratılmış olması İlahi bir hakikattir. Buradaki tek fark ise, Hz. İsa'nın Hz. Adem'den farklı olarak bir anne rahminde büyüyerek dünyaya gelmesi ve dünya hayatına bir anne ve çevre tarafından hazırlanmasıdır.

2.1.1.3. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed'in babası Abdullah b. Abdülmuttalib (Şeybe) b. Haşim'dir. Hz. Muhammed'in soyu, yirmi birinci göbekten atası Adnan üzerinden Hz. İsmail'e

---

[390] Âl-i İmran, 3/47, "قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۗ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ ۗ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ".

[391] Meryem 19/16-17, "وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ۙ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا".

[392] Meryem 19/18-21, "قَالَتْ اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ۝ قَالَ اِنَّمَا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ ۖ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ۝ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ۝ قَالَ كَذٰلِكِ ۖ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ۖ وَلِنَجْعَلَهُ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا ۚ وَكَانَ اَمْرًا مَقْضِيًّا".

[393] Enbiyâ 21/91, "وَالَّتِي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ".

[394] Âl-i İmrân 3/59, "اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ".

ve Hz. İbrahim' e dayanmaktadır.[395] Konumuzla alakalı olarak üç göbek atalarının kısa bir bilgisini vermeyi uygun gördük.

Abdulmenaf'ın oğlu Haşim, varlıklı ve Kabe'ye gelen hacılara Mekke, Mina ve Arafat'ta yemeklerini ikram eden ve hacıların su ihtiyaçlarını karşılayan saygın bir kişiydi.[396] Haşim, Hazreç'e bağlı Beni Neccar kabilesinin kızlarından biri olan Yesrib'li Selma binti Amru b. Zeyd ile evlenmişti.[397] Bu evlilikten dünyaya gelen Abdülmuttalib'in (Şeybe, M. 495) soy bağından dolayı Neccaroğulları Hz. Muhammed'in dayıları olmaktadır.[398] Haşim, ticaret maksadıyla gittiği Gazze'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir (M. 497). Müttalib, annesiyle Medine'de kalan Şeybe'nin varlığından haberdar olduktan sonra Medine'ye gelerek Haşim'in eşi Selma'dan Şeybe'yi istemiş ve onu devesinin terkisinde Mekke'ye getirmiştir. Mekkeliler, bu manzara karşısında Şeybe'ye, Muttalib'in kölesi anlamında Abdülmuttalib ismini vermişlerdi.[399]

Amca olan Muttalib, Yemen'in Redman beldesinde vefat edince Kâbe hizmetleri Abdülmuttalib'in sorumluluğuna geçmiştir.[400] Huzaa ve Kinaneoğullarıyla yaptıkları savaşı kaybeden Cürhümlüler, Mekke'den ayrılırken içerisine birtakım değerli eşyalarını doldurdukları Zemzem kuyusunu kapatıp kuyunun izini de yok etmişlerdir. Abdülmuttalib, yerinin öğretildiği bir rüya sebebiyle kaybolan Zemzem kuyusunu yeniden açmak istemiş fakat buna Kureyşin ileri gelenleri müsaade etmemişlerdir.[401] Aralarında büyüyen bu problemi çözmek için Şam'da bulunan Beni Sad b. Huzeym kabilesinden bir kadın kâhine gitmeye karar vermişlerdir. Kureyşliler ve Abdülmuttalib'in, Şam Mekke arasındaki çöl yolculuğunda susuz kalmaları, Abdülmuttalibin devesinin ayağı altından suyun kaynaması gibi olaylar cereyan

---

395 İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *Tabakat*, Çev. Heyet, Siyer Yayınları, İstanbul 2020, C: I, s. 56, 58.

396 İbn Hişâm, Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî. *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm,* Kahraman Yayınları, İstanbul 2018, C. I, s. 187-188; İbn Sa'd, *a.g.e.*, C. I, s. 65.

397 Bkz. İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 188; İbn Sa'd, *a.g.e.*, s. 65.

398 İbn İshâk, Muhammed b. İshak, *Siret-i İbn İshâk el-Müsemmatü bi-Kitabi'l Mübtedei ve'l Meb'asi ve'l-Megâzî,* thk. Muhammed Hamidullah, *Ma'hadü'd-Diraseti ve'l-Ebhasi li't-Ta'rib,* Muhammed Matbaası, Fas 1976, C: V. s. 88; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 188, 226; İbrahim Sarıçam, *"Neccar",* DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C: XXXII, s. 480.

399 İbn Hişâm, *a.g.e.,* s. 189; İbn Sa'd, *a.g.e.,* ss. 68-71; İbn Kesîr, *es-Siyretu'n-Nebeviyye*, Hz. Peygamber'in Hayatı, Çelik Yyayınevi, İstanbul 2013, s. 401.

400 İbn Hişâm, *a.g.e.,* s. 109, 195-196; İbn Kesîr, *a.g.e.,* s. 116; Asım Köksal, *İslam Tarihi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016, C: I, s. 105-109.

401 İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 68; İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 155-162.

edince, Mekke'ye dönmeye karar vermişler ve Abdullmüttalib'in kuyuyu açmasına da müsaade etmişlerdir.[402]

Abdülmuttalib, oğlu Haris ile Zemzem kuyusunu tekrar gün yüzüne çıkarmış fakat Kureyşliler'in yapmış olduğu baskılar karşısında zayıf kalınca, on oğlu olduğunda birini Allah için kurban edeceğine söz vermiştir. Abdülmuttalib'in, on oğlu olduğunda bu adağını yerine getirmek istemesi üzerine, Kureyşliler buna karşı çıkmış ancak iş fal oklarının kararına bırakılmıştır. Fal okları ilk olarak oğulları için çekilmiş ve en küçük oğlu Abdullah'ın ismi belirlenmiştir. Sonrasında kefareti için oklar çekilmeye devam edilmiş ve onuncu çekilişte fal oku deveden taraf çıkınca, Hz. Muhammed'in babası Abdullah kurban edilmekten kurtulmuştur.[403] Hz. Muhammed (sav) bu durumu; *"Ben iki kurbanlığın oğluyum"* (İbn Zebîhayn) diyerek teyit etmiştir.[404]

Hz. Peygamber'in annesi, Amine bt. Vehb b. Abdümenaf b. Zühre b. Kilab'tır. (Ö.577) Kureyş kabilesinin Ben-i Zühre koluna mensup Vehb b. Abdümenaf'ın kızıdır.[405] Amine, babası Vehb'in vefatı üzerine erkek kardeşi Vüheyb'in velayeti altında yaşamını sürdürmüştür. Abdülmuttalib, Vehb'in kızı Hale'yi kendisine, diğer kızı Amine'yi de oğlu Abdullah için isteyerek evlenmişlerdir. Abdülmuttalib'in Hale binti Vehb ile olan bu evliliğinden, Hz. Hamza (ra) dünyaya gelmiştir[406] ve Hz. Peygamberden (as) iki yaş daha büyüktür.[407]

---

[402] İbn Sa'd, Tabakat., s. 69-71; İbn Hişâm, İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm, s. 155.

[403] İbn İshâk, *Siret-i İbn İshâk,* s. 59, 67-72 ve 77-88; İbn Hişâm, *a.g.e.,* s. 201; İbn Sa'd, *Tabakat,* s. 76.

[404] Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Tarih-i Taberî,* 5. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2012, C. III, s. 52; İmam Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdusselâm, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî. Beyrut 1987, C: I, s. 121; M. Asım Köksal, *a.g.e.,* C: I, s. 133-137.

[405] İbn İshâk, *Siyer-i İbn-i İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah, Ma'hadü'd-Diraseti ve'l-Ebhasili't-Ta'rib, V. Muhammed Matbaası, Fas 1976, s. 88-89; M. Fayda, "*Hz. Muhammed*", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2005, C: XXX, s. 408.

[406] İbn Sa'd, *Tabakat,* C: I, s. 96; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu's-Siyre*, Çev. Hanifi Akın, Polen Yayınları, İstanbul 2010, s. 97; Ömer Rıza Doğrul, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, Eser Neşriyat, İstanbul 1974, C: I, s. 124.

[407] İbn İshâk, *Siret-i İbn İshâk,* s. 88; İbn Hişâm, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm,* s. 212; İbn Sa'd, *Tabakat,* s. 83.

Abdullah b. Abdülmuttalib, Amine ile evlendiğinde 25 yaşındaydı.[408] Abdullah evliliğinin ilk üç gününü adetler gereğince Amine'nin evinde geçirmiştir. Evliliğinden bir süre sonra Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ı ticaret amacıyla Filistin'e (Gazze) göndermiş, fakat sefer dönüşünde Abdullah rahatsızlanınca tedavi görmek ve istirahat etmek amacıyla Medine'ye (Yesrib) uğramış ve bu hastalığı sebebiyle burada vefat etmiştir. Abdullah, Medine'de *Dâru'n-Nabigati'l-Câ'di'*nin evine defnedilmiştir.[409]

Hz. Muhammed, İbn İshak'tan gelen bir rivayete göre, annesi kendisine sekiz ay, yirmi günlük hamileyken;[410] başka bir rivayette ise iki veya yedi aylık hamileyken,[411] babasının vefatı üzerine daha dünyaya gelmeden yetim kalmıştır.

Hz. Âdem ile başlayan peygamberlik zincirinin son halkası ve alemlere rahmet olarak gönderilen[412] Hz. Muhammed (a.s) farklı rivayetler arasında genel kabul edilen görüşe göre, Fil Vakasından elli veya elli beş gün önce,[413] m.571yılının, Rebiülevvel ayının on ikinci gününün pazartesi sabahı, Adnaniler'in ana yurdu kabul edilen Mekke'de, Safa tepesi yakınındaki Ben-i Haşim mahallesinde dünyaya gelmiştir.[414]

Hz. Peygamberin (sav) doğumundan sonra dedesi Abdülmuttalib, Mekke halkına üç gün boyunca süren ziyafet ile ikramda bulunmuş ve torununa da ''*övülmüş''* anlamına gelen *Muhammed* adını vermiştir.[415]

Hz. Muhammed'i, annesi Âmine üç gün veya yedi gün emzirebilmiştir.[416] Hz. Peygamber'in, (sav) ilk sütanneliğini Süveybe, sonrasında ise Halime yapmıştır.[417] Yetim olarak dünyaya gelen Hz. Muhammed, annesinin yanında dört ay kadar

---

[408] İbn İshâk, *Siret-i İbn İshâk*, s. 88; İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazî,* thk. Süheyl Zekkâr, Daru'l Fikir Yayınevi, Dımaşk 1978, s. 73; İbn Hişâm, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm,* s. 212.

[409] İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 29; İbn Hişâm, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm,* s. 215; İbn Sa'd, *Tabakat,* s. 88.

[410] İbn İshâk, *Siret-i İbn İshâk.*, s. 93; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm,* s. 117.

[411] Taberi, *Tarih-i Taberî,* C: III, s. 14; M. Hamidullah, *İslam Peygamberi,* s. 49.

[412] Enbiya 21/107.

[413] İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazî,* s. 100-116; Taberi, *Tarih-i Taberî,* C: III, s. 5.

[414] İbn Sa'd, *Tabakat,* s. 100-101.

[415] İbni İshâk, Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazî, s. 92; İbn Hişâm, İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm, s. 214; Taberi, Tarih-i Taberî, C: III, s. 14.

[416] Taberi, *Tarih-i Taberî,* C: III, s. 10; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Pınar Yayınları, İstanbul 2020, C: I, s. 79.

[417] İbn Sa'd, *Tabakat*, C: I, s. 104; İbn Hişâm, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm,* s. 225.

kaldıktan sonra sütannesi Halime'nin yanında büyütülmüş ve beş yaşına gelince, M.576 yılının sonbaharında anne ve dedesine teslim edilmiştir.[418]

Eşini kaybetmiş, onun tek hatırası olan oğlunu sütanneye vermiş ve böylece bir kadının yaşayabileceği bu zor sürecin sonunda oğluna kavuşmuş olan Amine, Abdülmuttalib'ten izin ve yanına da oğlu Muhammed ile Ümmü Eymen'i alarak, kocasının kabrini ve akrabalarını ziyaret etmek için Medine'ye gitmiş ve burada Nabiğa'nın evinde bir ay misafir kalmıştır.[419]

Âmine, Ümmü Eymen ve Hz. Muhammed, (sav) Medine'den Mekke'ye dönme kararı alıp yola çıktıklarında, Mekke dönüş yolu üzerinde bulunan Ebva köyü[420] yakınlarında Amine aniden rahatsızlanarak vefat etmiş (m.577) ve oraya defnedilmiştir. [421] Ümmü Eymen, yetimlikten sonra altı yaşında öksüz de kalan Hz. Muhammed'i Mekke'ye götürmüş ve dedesi Abdülmuttalib'e teslim etmiştir.[422]

Konumuzla alakalı olarak, Hz. Muhammed'in (sav) hayatına, babadan yetim bir çocuk olarak başladığı ve altı yaşlarında annesinin de vefat etmesiyle öksüz devam ettiği tarihi kaynaklar vasıtasıyla bilinmektedir. Bu tarihi kaynakların dışında Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in (sav) yetimliğini bizlere bildirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in Duha süresinde, Hz. Muhammed'in yetimliği bildirilmektedir. Mekke'de inen bu sürede yetim kavramı iki kere zikredilmektedir.

"Seni yetim bulup da barındırmadı mı?"[423]

"Öyleyse sakın yetimi ezme!"[424]

---

[418] Taberi, *Tarih-i Taberî*, s. 15; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, s. 55; Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 77.

[419] İbn İshâk, Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazî, s. 236.

[420] Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin kabrinin bulunduğu yerde bulunan köyün adıdır. Mekke-Medine yolu üzerinde Medine'ye yaklaşık 190 km. uzaklıktadır. Bu bölgede Damre ve Eslem Kabileleri yaşamaktadır. Bugün Râbiğ kasabasına bağlı bir köy olan Ebvâ halâ varlığını sürdürmektedir. Bu köy, sel sularının toplanması nedeniyle Ebvâ diye isimlendirilmiştir. Bkz, *"Ebvâ"*, DİA, TDV Yayınları, 1994, C: X, s. 378-379.

[421] İbn Hişâm, İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm, s. 225; İmam Zehebî, Târîhu'l-İslâm, s. 118.

[422] Taberi, *Tarih-i Taberî*, s. 15.

[423] Duhâ 93/6, "اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى".

[424] Duhâ 93/9, "فَاَمَّا الْيَتِيْمَ فَلَا تَقْهَرْ".

Mekkeli müşriklerin maddi ve duygusal baskılarının karşısında Allah, Hz. Muhammed'in (sav) yalnız ve kimsesiz olmadığını[425] hatta ilahi korumanın ve desteğin, O'nun yanında olduğunu bildirmektedir. Bu yetimliğin mahrumiyetini en iyi bilen Peygamber'in nezdinde Allah tüm insanlığa, *"Öyleyse sakın yetimi ezme!"*[426] emriyle, toplumun yetimlerinin maddi ve manevi olarak korunması ve sahip olunması konusunda uyarıda bulunmaktadır.

2.1.2. Kafir Babalar ve Mümin Oğullar

Kur'an-ı Kerimde oğlunun mümin olduğu kendisinin kafir olduğu bildirilen ve ismiyle zikredilen tek kişi, Hz. İbrahim'in babası Azer'dir.[427]

2.1.2.1. Azer ve Hz. İbrahim

Hz. İbrahim'in babasının ismi konusunda biri Kur'an, diğeri Tevrat olmak üzere iki kaynak mevcuttur. Tevratta Hz. İbrahim'in babası, Azer (Terah)[428] b. Şaruğ b. Rağu b. Faliğ b. Abir b. Arfahşez b. Sam b. Nuh' tur.[429] Kuran'da ismi Azer[430] olarak geçerken, Kur'an ve sünnetin dışındaki İslami kaynaklarda ''*Tareh*'' olarak geçmektedir. Azer'in İslami kaynaklarda Târih (Târah) b. Nahor isimleriyle zikredilmesi, Ehl-i kitaptan alınan rivayetler sebebiyledir.[431] Tevrat gibi tahrife uğramamış Kur'an-ı Kerim, bizler için asli kaynak olarak alınmaktadır.

Azer'in hayatı hakkında Kur'an'da bilgi bulunmadığı gibi, Azer hakkında Tevrat'taki bilgiler de az ve Kur'an'ın bildirdiklerine ters niteliktedir.

---

[425] Duhâ 93/3, "مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى".

[426] Duhâ 93/9, "فَاَمَّا الْيَتِيْمَ فَلَا تَقْهَرْ".

[427] En'âm 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ".

[428] Tekvîn, 11/26.

[429] Tevrat'ta nakledilen soy ağacı:(Tevrat'ta Hz. İbrahim'in babasının adı, Terah olarak geçmektedir. Soy ağacı ise (Abram b. Terah b. Nahor b. Seruk b. Reu b. Pelek b. Ever b. Selah b. Arpakşat b. Sam b. Nuh şeklindedir. Bk. Tekvin, 11/10-26. Terahın üç oğlu bulunmaktadır. Abram, Nahor ve Haran. Haran, Lut 'un (as) babasıdır. Hz. İbrahim Hz. Lut'un amcasıdır.

[430] En'âm 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ".

[431] Bu görüş Muhammed b İshak, el Kelbi, ed Dahhak ve İbn Cerir et Taberi'den nakledilmektedir. bkz. el Kurtubi, *Ahkamu'l-Kur'ân*, Matbaat Daru'l kutubil Mısriyye, Kahire 1938. C: VII, s. 22.

Ahd-i Atik'e göre, Nahor'un oğlu Azer, iyi bir put ustası ve putperest[432] biri olarak yaşamış, Kenan diyarına gitmek için Ur şehrinden ayrılmış ve 205 yaşında Harran'da ölmüştür.[433]

Azer hakkında, İslami kaynaklarda i farklı rivayetler bulunmaktadır. İslami kaynaklarda Azer'in kim olduğu meselesi, ''peygamberlerin babaları müşrik olabilir mi olamaz mı?'' temelinde ele alınmaktadır. Hanefi-Maturidi ekolünü benimseyen ilim adamlarının bir kısmı, Hanbeli-Selefi ekolünü benimseyen ilim adamlarının çoğunluğu, peygamberlerin geldikleri zürriyetin halkalarında kafir anne-babaların var olmasını bir sorun olarak görmemektedir.[434] Zira Allah'ın akılla bilinebileceğini ve insanın bu fitrat üzere yaratılmış olması, peygamberlerin ataları arasında müşrik olanların bulunması peygamberliklerine ve güvenirliklerine zarar vermeyeceğini[435] ve Hz. İbrahim ile babası arasında vuku bulan meseleleri anlatan Kur'an-ı Kerim ayetlerini[436] bu görüşlerine delil olarak göstermektedirler.

Çoğunluğu Eş'ar'i ekolüne mensup, İbn Abbas, Mucahid, Mukatil, Said b el Museyyib, ez Zeccac ve ed Dahhak gibi ilim adamları[437], Hz. Adem'in zürriyetinden Allah'ın seçmesi ve hidayetiyle, şirke düşmeyen bir neslin daima varlıklarını devam ettirdiklerini, peygamberlerin de bu taşıyıcı nesillerden geldiğini ve peygamber ana-babalarının da şirkten bu yolla korunduklarını savunmaktadırlar. İbn Abbas, Mucahid, Mukatil, Said b el Museyyib, ez Zeccac ve ed Dahhak'ın Hz. İbrahim ve babası hakkındaki görüşleri; İbrahim'in babasının Azer olmadığı, İbrahimin babasının Tareh olduğu ve Araplarda ki ''*el-eb''* kelimesinin farklı kullanımlardan dolayı amcası olduğu yönündedir.[438]

---

[432] Yeşû 24/2.

[433] Tekvin 11/31-32.

[434] Süleyman Aydın, ''Kur'ân'da "Baba" Kelimesi Ve Âzer'in İbrahim (A.S)'ın Babası Olması Meselesi'', *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yalova 2016, *C*: 5, Sayı 10, s. 254.

[435] Süleyman Aydın, a.g.e., s. 205.

[436] En'âm 6/74, "وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً إِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ"; Meryem 19/42-47, "اِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ…"; Enbiyâ 21/52-57, "اِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا…"; Sâffât 37/89-96, "وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ…الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ".

[437] Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî, *en- Nehru'l-Mad Mine'l-Bahru'l-Muhît*, Thk. Ömer Esad, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, C: IV, s.163; Alusi, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1978. C: VII, s. 194.

[438] Bkz. Ebû Hayyân, *a.g.e*, C: IV, s. 163 vd.; Alusi, *a.g.e.*, C: VII, s. 194.

Bu konuda asıl belirleyici husus ise Hz. Muhammed'in (sav) anne-babasının durumu olmaktadır. Abdullah b. Abdülmuttalib'in ve Amine bt. Vehb'in imani durumu tartışılmış ve bu tartışmalar sonucunda onların durumu da fetret devrindeki insanların sorumlu olmayacağı teziyle ahirete bırakılmıştır. Yine bu konuda itikadi bir fesada sebebiyet vermemek için susmayı tercih eden ilim adamları da bulunmaktadır.[439]

Peygamberlerin atalarının arasında kafir olabilir mi olamaz mı? Soruları arasında ve Hz. İbrahim'in babası (Azer) konusunda müspet ya da menfi birçok delile ulaşmak mümkündür. Tüm bu delil ve görüşler arasında, Hz. İbrahim'in babasının Azer olduğu ve peygamberlerin ecdadı arasında da menfi isimlerin bulunabileceği, Kur'an-ı Kerim'in zahirine en uygun görüş olarak görülmektedir.[440]

Kur'an-ı Kerim bağlamında Hz. İbrahim ve babası arasında geçen ayetler incelendiğinde; olumsuz ve imansız baba tiplerinin her dönemde olabileceği görülmektedir. Ahlaki bilince sahip bir çocuğun vazifeleri arasında, anne ve babasının hakkını gözettikten sonra onu kötü işlerden ve yanlış inançlardan alıkoymaya çalışmak ta bulunmaktadır. Bu konuda tebliğ vazifesi, aradaki yaş farkı ve statüye bakılmaksızın belirli nezaket kuralları çerçevesinde yapılmalıdır. Bu konuda Hz. İbrahim en iyi örneklerden biri olarak ilahi kelamda gösterilmektedir. Hz. İbrahim, babasının kendisine karşı oldukça ağır ithamlarına rağmen babasını hakka çağırırken hiç usanmadan ve kabalaşmadan, İslami ve ahlaki nezaket kuralları içerisinde tebliğini devam ettirmiştir.[441]

Meryem suresinde, Hz. İbrahim ile babası Azer arasındaki konuşmayı aktaran ayetler ile bir çocuğun, inkârcı olan anne veya babasına karşı tutumunun nasıl olması gerektiği, Hz. İbrahim'in söylem ve davranışlarıyla gösterilmektedir.[442] Hz. İbrahim, babasına her hitap ettiğinde, ''Ey babacığım'' demiş ve ona hak dini tebliğ ederek

---

[439] Aydın, ''Kur'ân'da "Baba" Kelimesi…, s. 201-230.

[440] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C: III, s. 1962-1965.

[441] En'âm 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ"; Tevbe 9/114, "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ"; Enbiyâ 21/52, "اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ"; Heyet, *Hadislerle İslam,* DİB Yayınları, Ankara 2014, C: 4, s. 183; Zülfikar Durmuş-Havva Özata, "Ebeveyn-Evlat İletişiminde Kur'ân-î Ölçütler", *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu,* Şanlıurfa 2019.

[442] Meryem 19/41-48, "…اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا…".

karşılaşacağı tehlikeleri anlatmaya çalışmıştır.[443] Babası onun bu merhamet ve nezaket dolu hitabına karşılık, Hz. İbrahim'e "oğlum" yerine ismiyle hitap etmiş,[444] onu kovmakla ve taşlamakla tehdit etmiştir.[445] Hz. İbrahim, babasının bu sert ve dinini yaşamasına engel tutumu sebebiyle, ailesini ve memleketini terk ederek, Rabbine ibadet edebileceği başka bir yere (Kenan) hicret etmiştir.[446]

İslam'da; tevhit ile şirkin, doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün, her durum ve şartta birbirinden ayrılması gerektiği; istenmeyen sonuçlar doğursa veya ağır bedeller ödense bile inanan bir insanın hak yolunda sebat edişi ve kararlı duruşu, Hz. İbrahim'in nezdinde tüm inananlara gösterilmektedir.[447]

Hz. İbrahim'in ebeveynlerine saygıda kusur etmesi elbette düşünülemez fakat İslam'ın ana ilkesi olan şirk konusunda, babasına mutlak itaati söz konusu değildir.[448] Hz. İbrahim, babasının istediği şirke dönmesi yönündeki emrine ''*Sana selam olsun! Senin için Rabbimden af dileyeceğim ...*''[449] karşılık vererek ondan ayrılmış ve babasının doğru yola ulaşması için söz verdiği üzere uzun bir zaman Allah'a dua etmiştir.[450]

Kur'an; kişilerde yakınlığın kan bağından önce inanç bağıyla olduğunu ortaya koyduğu için İslama düşman olan birisi, Müslüman bir kişinin ailesinden bile olsa bu prensibe göre herhangi bir yakınlık söz konusu olmayacaktır.[451] İnanan bir kişinin, kendi ailesinde bulunan bir inkarcıyı İslam'a davet etmek ve İslam'ın hakikatlerini tebliğ etmek dışında yapabileceği başka bir şey yoktur.[452] Peygamber dahi olsa, inkârcılardan olduğu açıkça belli olan bir kişi hakkında, Allah'tan hidayet dilemesi

---

[443] Meryem 19/41-45, "...يَا اَبَتِ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا...".

[444] Meryem 19/46, "قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يَا اِبْرٰهِيمُ...".

[445] Meryem 19/46, "لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا".

[446] Meryem 19/48, "وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ وَاَدْعُوا رَبِّيْ عَسٰى اَلَّا اَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا".

[447] Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 31.

[448] İsa Kanik, "Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler", *Tefsir Araştırmaları Dergisi,* 4/2, Ekim 2020, s. 272.

[449] Meryem 19/47, "قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّيْ اِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا".

[450] İbrâhîm 14/41, "رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ"; Şuarâ 26/86, Mümtehine 60/4, "...قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ".

[451] Hûd 11/46, "قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْئَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ".

[452] Bakara 2/256, "لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ".

ayetler bağlamında artık mümkün görülmemektedir.[453] Cehennem ehli olduğu kesin olan birisi için (içinde bulunduğu küfür ve inat sebebiyle) hiçbir Peygamber'in af dilemesi ve bunda ısrar etmesi uygun görülmemiştir.[454]

Hz. İbrahim, babasının inkarcı ve Allah'a düşman kalacağını bilmeden, babası için dua etmiş ve onun inanan biri olabileceğini düşünmüştür.[455] Ayetlerden anlaşıldığına göre onca tebliğ ve gayretine rağmen Hz. İbrahim, babasının inanmadığını ve Allah'a düşmanlıkta ısrarlı olduğunu görünce ona dua etmeyi bırakmıştır.[456] Taberi, bu konu hakkında çeşitli görüşleri sıraladıktan sonra, Hz. İbrahim'in babasının inanmayan biri olarak ölmesiyle birlikte, onun artık duayı terk ettiğini ve bunun en doğru görüş olduğunu bildirmektedir.[457]

2.1.2.2. İsmi Verilmeyen Kafir Babalar

Kur'an'da isimleri zikredilmeyen fakat bazı ayetlerin nüzul sebebi olarak bilinen bazı müşriklerin sahabe olan ve İslam tarihinde önemli yer etmiş oğullarını da zikretmek yerinde olacaktır diye düşünmekteyiz.

Cahiliye devrinde Mekke'nin ve İslam düşmanlığının önde gelenlerinden biri As b. Vail'dir. Güçsüz ve kimsesizlere yaptığı haksızlıklar ve zulümler ile meşhur olmuştur. Müfessirler tarafından kabul edilen görüşe göre, Meryem Sûresinin 77-80.[458] Ayetleri ile Kevser süresinin tamamı[459] As b. Vail'in yaptığı iş ve söylemler üzerine nazil olmuştur. Oğullarından Hişam b. As Habeşistan'a ilk hicret eden

---

[453] Tevbe 9/113, "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُوْلِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ".

[454] Fahreddin Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, s.78:79.

[455] Yusuf el-Karadâvi, *İbrahim Suresi Tefsiri*, çev. Muharrem Turan, Nida Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 224, Tevbe 9/114, "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ".

[456] Tevbe 9/11, "فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ".

[457] Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C: VI, s. 128.

[458] Meryem 19/77-80, "اَفَرَاَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ,اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ,كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ,وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَاْتِينَا فَرْدًا".

[459] Kevser 108/1-3, "اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ,فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ,اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ".

Müslümanlardan olmuş, diğer oğlu Amr b. As ise Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuştur.[460]

Velid b. Muğire; aklı, dirayeti, güzel konuşması ve Arap şiirine hakimiyeti, çocuklarının çokluğu ve zenginliğiyle Mekke'nin tanınan simalarından birisidir. Velid, İslam'ı kabul etmediği gibi Hz. Muhammed'e şiddetle karşı çıkanlardan,[461] bencillik[462] ve kibri yüzünden[463] Kur'an'a ''sihirdir'' diyenlerden [464]ve Ebu Cehil'e bu konularda akıl hocalığı yapanlardan biri olarak İslam tarihine geçmiştir.[465] Oğulları arasında Velid b. Velid Bedirden sonra, Hişam b. Velid Mekke'nin fethinde ve Halid b. Velid ise Hicretin 8. Yılında Müslüman olmuş sahabîlerdir.[466]

Ebu'l- Hakem lakabıyla meşhur olmuş Amr b. Hişam, İslam tarihinde Ebu Cehil olarak bilinmektedir. Başta Hz. Muhammed olmak üzere Müslümanlara yaptığı işkence ve zulümler ile meşhur olmuş, yaşarken cehennem azabıyla tehdit edilmiş olan Amr b. Hişam hakkında nazil olan ayetler bir hayli olsa da en çok bilinen Alak süresinin 9-18,[467] Hicr süresinin 90,[468] En'am süresinin 108,[469] kıyamet süresinin 31-35.[470] ayetleri ile kalem süresinin[471] bir kısmıdır. Ebu Cehil'in oğlu İkrime ise Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuş, İslam ordusuyla birçok savaşa katılmış ve Şam bölgesinde şehit olmuş bir sahabidir.[472]

Kur'ân'da Ahkâf suresinde isim verilmeden iki genç çocuğun ebeveynlerine karşı olumlu ve olumsuz tavırları aktarılmaktadır.[473] Bu surenin 15. ve 16. ayetlerine bakıldığında anne-baba ve çocuk arasındaki bağlılık, insani vazife ile ilahi tavsiyeler ve bu ilahi tavsiyelere riayet eden insanların mazhar olacakları uhrevi mükafatlar

---

[460] Mustafa Fayda, ''*As b. Vail''* DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C: III, s. 449.
[461] En'âm 6/123, "وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَاۜ وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ".
[462] Müddessir 74/11-26, "...ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا".
[463] Zuhruf 43/31, "وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ".
[464] Zuhruf 43/30, "وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ وَاِنَّا بِهٖ كَافِرُونَ".
[465] Mustafa Fayda, ''*Velid b. Muğire''* DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C: XLIII, s. 33-34.
[466] Fayda, *a.g.e*., C: XLIII, s. 33-34.
[467] Alak 96/9-18, "...اَرَاَيْتَ الَّذِي يَنْهٰىۙ".
[468] Hicr 15/90, "كَمَا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَۙ".
[469] En'âm 6/108, "...وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍۜ".
[470] Kıyâmet 75/31-35, "...فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰىۙ وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۙ ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰى اَهْلِهٖ يَتَمَطّٰىۜ".
[471] Kalem 68/10-16, "...وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍۙ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍۙ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍۙ".
[472] Mehmet Ali Kapar, ''*Ebu Cehil''* DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C: X, s. 117-118.
[473] Ahkâf 46/15-18, "...وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًاۜ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًاۜ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًاۜ...".

görülmektedir.[474] Devamındaki 17. ve 18. Ayetlerde; iman etmiş ebeveynlerin inanmayan çocuklarına karşı iman konusunda yapmış oldukları tavsiyeler verilmekte, sonrasında ise o çocukların anne-babalarına ve nasihatlerine karşı gelerek insan onuruna yakışmayacak bir şekilde ebeveynlerine sarf ettikleri cümleler ve kendilerinin uhrevi hayatta karşılaşacakları ebedi azab beyan edilmektedir.[475]

Ahkâf suresindeki bu ayetin (46/17) nüzul sebebi olarak Hz. Ebubekir'in oğlu Abdullah hakkında indirildiği rivayeti Abdullah'ın iman etmesi ve sonrasındaki hayatıyla bağdaşmadığı için rağbet görmemiştir.[476]

İisimleri verilmeyen fakat bazı ayetlerin nüzul sebebi olarak bilinen bu kişilerin Kur'an-ı Kerim'de oğullarıyla bir diyalogları bulunmamaktır. Bu şahısların Müslüman olan oğulları, babaları hakkında nazil olmuş ve onların cehennemlik olduklarını bildiren (isimleri altında zikrettiğimiz) ayetleri okuduklarında ne hissettiklerini anlamak ve aktarmak mümkün olmayacaktır.

Bir çocuk için babasının ölümü, onun derin bir hüzne düşmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir. İlahi kelam ile babalarının ahiret hayatlarında çaptırılacakları cezayı bilen ve bu konuda bir şey yapamayan bu şahısların sahabi olan oğullarını, bu hakikati yaşarken bilmenin daha derin bir hüzne sevk etmiş olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.3. Mümin Babalar ve Kafir Oğullar

2.1.3.1. Hz. Âdem ve Oğlu

Kur'an- Kerim'de Hz. Adem'in iki oğlundan bahsedilmekte ve aralarında geçen bir kurban ve cinayet meselesi aktarılmaktadır.[477] Kur'an'da kendileri hakkında

---

[474] Ahkâf 46/15,16, "أُوْلَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّـَٔاتِهِمْ فِي اَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ, …".

[475] Ahkâf 46/17-18, "وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا اَتَعِدَانِنِي اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللهَ وَيْلَكَ…اٰمِنْ ۖ اِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ".

[476] H. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri,* DİB Yayınları, Ankara 2020, C: 5, s. 34-35.

[477] Mâide 5/27-31, "وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ۭ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ۭ قَالَ…اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ".

fazla bilgi bulunmayan ve isimleri zikredilmeyen bu iki kardeşin, isimleri ve haklarındaki bilgiler Tevrat'ta ve İncil'de genişçe zikredilmektedir.

Tevrat'a göre; Hz. Ademin ilk oğlu Kabil, ikinci oğlu ise Habil'dir.[478] Habil koyun çobanı, Kabil ise ziraatla uğraşan bir çiftçi olmuştur. Bu iki kardeşin, Rabbe sundukları kurbanlardan, Habil'in takdimesi kabul görmüş, Kabil'inki ise kabul görmemiştir. Buna çok kızan Kabil, Rabbin ikazına rağmen kardeşi Habil'i öldürmüş ve bunun üzerine Rab, Kabil'in toprak tarafından lanetlendiğini, yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşayacağını bildirmiş ancak bu suçundan dolayı öldürülme ihtimaline karşılık kendisine güvence vermiştir. Bundan sonra Kabil, Aden'in doğusundaki Nod diyarında yaşamıştır.[479]

Kitab-ı Mukaddes'te, Kabil'in takdimesinin niçin kabul edilmediği, Habil'in ne kadar yaşadığı, evlenip evlenmediği ve çocuklarının olup olmadığı hususlarında bilgi bulunmamaktadır.

Ahd-i Atik'te bu konu hakkında detaylı ve fazla bilgi bulunmazken Ahd-i Cedid'de Kabil'den ziyade Habil'e genişçe yer verilmiştir. Kilise babaları Habil'i; çobanlık yapmasından, kıskanılmasından, Tanrı tarafından kurbanının kabul edilmesinden, ıstıraplı ölümünden dolayı Hz. İsa'ya benzetmişler hatta İsa Mesih'in benzeri olarak görmüşlerdir.[480] Ahd-i Cedid'de Kabil ise, işleri kötü şerirlerden olan,[481] salih olmayan, samimiyetsiz[482] ve kötü insanların yolundan yürüdükleri kişi[483] olarak gösterilmekte, kötülüğün sembolü Babil'in kurucusu sayılmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen bu rivayetler gerçeği yansıtma konusunda problemli olduğu fakat kültür olarak Müslümanlar tarafından da çokça bilindiği için sadece bilgi amaçlı verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Adem'in iki oğluyla alakalı kıssa; özlü bir şekilde anlatılmakta,[484] tefsir, tarih ve kısas-ı enbiya türünden eserlerde ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Bu bilgilere göre yaşananlar kısaca şu şekildedir. Hz. Havva, biri kız

---

[478] Tekvin 4/1-2.
[479] Tekvin 4/1-24.
[480] Matta 23/35.
[481] Yuhanna'nın I. Mektubu, 3/12.
[482] İbraniler'e Mektup 11/4.
[483] Yahuda'nın Mektubu, 11.
[484] Mâide 5/27-31, "فَبَعَثَ اللهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْاَةَ اَخِيهِّ قَالَ يَا وَيْلَتٰى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِيَّ فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَّ...".

ve biri erkek olmak üzere her doğumda iki, toplam yirmi doğumda kırk çocuk dünyaya getirmiştir. İlk batında Kabil ve Aklima, ikinci batında Habil ve Lebuda dünyaya gelmişlerdir. Bazı rivayetlerde, Hz. Âdem ve Havva'nın ilk çocukları Kabil ve ikizi, cennetten yeryüzüne inişlerinden yüz yıl sonra, başka bir rivayette Kabil ve ikizi cennette, Habil ve ikizi ise yeryüzüne indikten sonra doğmuşlardır.[485]

Genel görüşe göre; Hz. Âdem ile Havva'nın çocukları, bir batında doğan kızla diğer batında doğan erkek birbirleriyle çaprazlama bir şekilde evlenmişlerdir. Evlilik çağları geldiğinde Hz. Âdem, Kabilin ikizi ile Habil'i, Habil'in ikizi ile Kabil'i evlendirmesi hususunda Allahtan emir almış, Kabil, ikizi Aklima'nın güzelliği ve kendilerinin cennette doğdukları gibi mazeretleri ileri sürerek ikizinin Habil'e verilmesine razı olmamıştır.

Hz. Âdem, oğullarından Tanrıya birer kurban sunmalarını ve kimin kurbanı kabul olunursa onun haklı olduğu ve Aklima ile onun evleneceğini söylemiştir. Kabil, ziraat ürünlerinin en kötülerinden az bir miktar takdim etmiş, Habil ise otlattığı sürüsünün en iyi koçuyla birlikte süt ve yağ takdim etmiş ve her iki kardeş te takdimlerini bir dağın tepesine bırakmışlardır. O dönemde bir kurbanın kabul olunduğunun işareti sayılan, semadan bir ateş inerek Habil'in takdimesini yakarak yok etmiş, Kabil'in takdimesine dokunmamış ve bu şekliyle Habil'in kurbanı kabul olunmuştur.[486]

Bu takdimeden sonra Kabil öfkeyle kardeşine kin duymaya başlamış ve Hz. Adem'in Mekke'ye gittiği bir dönemde, yirmi yaşlarında olan kardeşi Habil'i başına taşla vurarak öldürmüştür.[487] Yeryüzünde ilk kanı akıtan ve ilk cinayeti işleyen Kabil, cesedi ne yapacağını bilmez bir durumda iken bir karganın kılavuzluğuyla öldürdüğü kardeşini toprağa gömmüştür. Bu olaydan sonra Kabil, ikizi Aklimayıda yanına alarak Aden'e gitmiş ve burada yerleşerek nesli çoğalmıştır.[488]

İslam kaynaklarında geçen bu rivayetlerin birçoğu Yahudi ve Hristiyanlık menşelidir. Kur'an'da anlatıldığı şekli ile ayetlerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, kıssada iki farklı aklın karşılaştırıldığı görülmektedir. Bir

---

[485] Ömer Faruk Kahraman, *"Habil-Kabil"*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C: 14, s. 376-378.
[486] Kahraman, a.g.e., C: 14, s. 376-378.
[487] Buhari, *Enbiya 1*; Müslim, *Kasame* 27.
[488] Kahraman, *a.g.e.*, s. 376-378.

peygamberin iki oğlu arasında, vahyin nuruyla aydınlanmış ve nefsin hevesiyle karanlığa düşmüş iki aklın mukayesesi yapılmakta ve sonuçları tüm insanlığa bir örnek olarak sergilenmektedir.

Ayeti Kerimeden[489] katil olan Kabil'in, Habil gibi bir inanca sahip olduğu, Allaha kurban takdim ettiği ve inkâr içeren bir sözünden bahsedilmediği için, '*hasr*' kökünden masdar olan ve sözlükte ''*sermayeyi kaybedip zarar etmek, ziyanda olmak, malı eksilmek''*[490] gibi anlamlara gelen zarara, ziyana uğrayanlardan olduğu anlaşılmaktadır. Genel bir ifadeyle Kabil, kötü insan ve kötülüğün, Habil ise iyi insan ve iyiliğin sembolü olarak bildirilmektedir.[491]

2.1.3.2. Hz. Nuh ve Oğlu

İbrancada Nôah, Yunancada Nôe olarak yazılan Nuh (نوح) kelimesinin kökeni ve ne anlama geldiği konusunda dilbilimciler arasında ihtilaf bulunduğundan kesin bir şey söylemek zor görünmektedir. İbranice ve Aramicede *''durmak, beklemek, bolluk-bereket içinde yaşamak, rahatta olmak''* anlamlarına gelen ناح -ينوح fiilinden türetilmiş olması kuvvetle muhtemel görünmektedir.[492] Tevrat'ta, Hz. Nuh'un babası Lamek'in *"Rabbin lanetlediği bu toprak yüzünden çektiğimiz eziyeti, harcadığımız emeği bu çocuk hafifletip bizi rahatlatacak"*[493] diyerek oğluna, rahatlatmak manasında bu adı verdiğinin ya da Hz. Nuh'un kavmi içinde uzun bir zaman kaldığından hareketle *''beklemek, durmak''* manasında bu isimle adlandırıldığı söylenmektedir.[494]

İslami kaynaklarda ise İslam alimlerinden bazıları Nuh kelimesinin Arapça kökenli olup *''ağlamak, dövünmek''* anlamına gelen *n-v-h* kökünden türediğini iddia etmişlerdir.[495] Bu alimler görüşlerini ispat etmek için, Hz. Nuh'un sürekli kendi nefsini kötülediği veya bütün çabalarına rağmen kavminin iman etmeyip tufanda boğularak

---

[489] Mâide 5/30, "فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ".

[490] Mustafa Sinanoğlu, "*Hüsran"*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, C: 19, s.35-36.

[491] Mustafa Öztürk, ''Kur'an, Kıtab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Habil-Kabil Kıssası'', *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana 2004, Sayı: 4, s.147- 164.

[492] Raûf Ebû Sa'de, *el-'Âlemü'l-E'cemiyyu fi'l-Kur'ân Müfesseren bi'l-Kur'ân*, I-II, Dâru'l-Hilâl, Kâhire ts, C: II, s. 232.29.

[493] Tekvin, 5/29.

[494] Ömer Faruk. Harman, ''*Nuh''*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, C: XXXIII, s. 224.

[495] Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2006, C: V, s. 94.

helak olmalarına ağlayıp üzüldüğü için ona bu ismin verildiğini ileri sürmüşlerdir. Netice itibariyle Hz. Nuh'un yaşadığı dönemde Arapça dil olarak henüz mevcut olmadığı için "Nuh" kelimesinin Arapça kökenli olduğu görüşü bize göre pekte isabetli görünmemektedir.[496]

Hz. Nuh'un yaşadığı dönem ve şartlar göz önünde bulundurulduğunda; Nuh kelimesi, bizde ister İbranca anlamında ister Arapça anlamında kullanılsın, bu isim Hz. Nuh'a ya peygamberliğinden sonra ya da uzun bir zaman yaşayıp bu isimle temayüz ettikten sonra kendisine verildiği kanaatini uyandırmaktadır.

2.1.3.2.1. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Hz. Nuh

Yahudilik ve Hristiyanlıkta Hz. Nuh; Âdemin yaratılışından bin elli altı, vefatından ise yüz yirmi altı yıl sonra dünyaya gelmiştir. Hayatının ilk beş yüz yılı hakkında Kitab-ı Mukaddes'te bilgi bulunmamaktadır. Tevrat'ta Hz. Nuh'un soy silsilesi iki farklı biçimde verilmektedir. Bir rivayette Hz. Nuh'un soyu, Hz. Âdem'in oğlu Şit'e dayanmakta, başka bir rivayette Hz. Âdem'in oğlu Kabil'e dayanmaktadır.[497]

Tevrat'a göre, Hz. Nuh'un beş yüz yaşından sonra Sam, Ham ve Yafes isminde üç oğlu dünyaya gelir.[498] Allah, Nuh'tan bir gemi yapmasını ister ve hangi ağaçtan hangi ölçülerde olacağını ve gemiye ailesiyle birlikte hangi canlılardan kaç çift alınacağını kendisine bildirir.[499] Hz. Nuh, altı yüz yaşındayken tufan başlar,[500] kırk gün yağış devam eder ve suların yeryüzünden çekilmesi yüz elli gün sürer.[501]

Sular çekilince Hz. Nuh ve ailesi karaya çıkarak "takdime"[502] sunmuşlar. Rab, bundan razı olmuş ve artık toprağı lanetlemeyeceğini, Nuh'un oğullarının yeryüzünde çoğalıp orayı doldurmaları için kutsadığını, her şeyin onların emrine verildiğini ve hareket eden her hayvanı yiyebileceklerini bildirmiş. Rab, bu emirlerin yanında iki

---

[496] Hasan Muhammed Huseyn ez-Zağal, *Şahsiyyetu Nûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necâh-ı Vataniyye Üniversitesi, Filistin 2008, s. 28.

[497] Abdullah Temizkan, *Kur'ân'da Sabır*, (Hz. Nuh Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE., Erzurum 2012, s. 119.

[498] Tekvin, 5/32.

[499] Tekvin, 6/14-21; 7/2.

[500] Tekvin, 7/6.

[501] Tekvin, 7/117.

[502] Takdime; Kendinden üstün bir kimseye sunulan armağan, hediye anlamına gelmektedir.

şeyi de yasaklamış ve Hz. Nuh ve oğulları ile bir ahit yapmış. Bu yasaklar; Onların kanlı et yememeleri ve insan kanı dökmemeleridir. Rab, insanlar bu kurallara uydukları müddetçe bir daha tufan gibi bir musibet vermeyeceğini, bu ahdin alametinin ise gökkuşağı olacağını bildirmiş[503] ve yeryüzünde hayat yeniden bu şekilde başalamış.[504]

Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında Hz. Nuh, İbrani ataları kadar olmasa da yine imanlı, dürüst bir kişi olarak takdim edilir.[505] Nuh, gemi yapımını yüz yirmi yıl erteleyerek insanlığın helak olmasını ertelemiş, kavminin kurtuluşu için zaman kazanmıştır. Ayrıca Hristiyan geleneğinde Nuh ile İsa Mesih arasında benzerlik kurularak, Nuh gibi İsa Mesih de günahkâr dünyada imanı temsil eden bir karakterdir. Nuh'un tufandan canlı çıkışı, İsa'nın vaftiz suyuyla ölümü yenmesine, insanlığı helak olmaktan kurtaran Nuh'un gemisi ise Kiliseye ve Nuh'un gemiden gönderdiği güvercin ise kutsal ruha atfedilmiştir.[506]

Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında Hz. Nuh'un oğulları arasında babasına isyankâr ve Allaha asi olan birisi bulunmamaktadır. Yine Tevrat'taki bilgilere göre lanetlenen Kenan, Hz. Nuh'un oğlu değil Ham sulbünden torunudur.[507]

2.1.3.2.2. İslamiyet'te Hz. Nuh

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde Hz. Nuh, *Ulu'l-Azm* olarak nitelendirilen peygamberler arasında sayılmakta ve diğer peygamberlere oranla birçok surede ismen geçmekte ve kıssasından bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Nuh'un adı yirmi sekiz ayrı surede ve toplamda kırk üç defa zikredilmektedir.[508] Hz. Nuh'un kavmi;

---

[503] Tekvin, 8/13-9, 17.

[504] Yeryüzünde kötülüğün ve kötü insanların yeniden nasıl başladığı hususunda Tevrat şu bilgileri aktarmaktadır. Nuh'un oğlu Ham, babası Nuh sarhoşken onu çıplak olarak görmüş ve bunu kardeşlerine bildirmiştir. Kardeşleri babalarının bu çıplaklığını örtmüş, Nuh sarhoşluk halinden kendine gelince Ham'ın oğlu Kenan'ı (Yam) lanetlemiştir. Yeryüzündeki bütün insanlar, Nuh'un bu üç oğlunun neslinden gelmiş ve Nuh ise tufandan 350 yıl sonra 950 yaşında vefat etmiştir. Bakınız, Tekvin 9/18-19,20-27,28,29.

[505] Petrus'un İkinci Mektubu, 2/5, İbrânîler'e Mektup, 11/7.

[506] Luka, 17/26, Petrus'un Birinci Mektubu, 3/2.

[507] Tekvin 9/24-27.

[508] Mu'cemu'l-Mufehres, s.235.

putperestliğin öncülerinden sayılmakta,[509] insanlığa şirki ilk defa yayan toplum olarak bilinmekte[510] ve cezaya uğratılan ilk kavim olarak kaynaklarda geçmektedir.[511]

Kur'an'da Hz. Nuh; Allah (cc) tarafından seçilerek[512] kendisine vahyedilen,[513] gönderildiği kavminin[514] arasında dokuz yüz elli yıl kalan[515] ve kavmini putperestlikten uzaklaştırarak Allah'a kulluğa ve tevhid inancına geri döndürmek için tebliğ vazifesini yapan,[516] bu yanlış inançlarını terk etmedikleri takdirde başlarına gelecek azabı onlara haber veren[517] bir peygamberdir. Azgın ve putperest kavmi,[518] Hz. Nuh'a inanmadıkları gibi O'na çeşitli hakaret ve ithamlarda bulunarak[519] başlarına geleceğini haber verdiği azabın bir an önce getirmesini kendisinden talep etmişlerdir.[520]

Hz. Nuh, kavminin çeşitli talepleri karşısında, Allah'ın emirlerini bildirdiğini ve gaybın bilgisine sahip olmadığı gibi kendisinin de bir melek olmadığını ve bu uyarılar için onlardan hiçbir karşılık beklemediğini söyleyerek davetini sürdürmüş[521] fakat kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inanmayanların helak olmasını Allah'tan dilemiştir.[522] Peygamberinin bu yakarışını kabul eden Allah (cc), inkarcıların bir tufanla helak edileceğini ve yalnızca kendisi ile inananların kurtulacağını bildirerek Hz. Nuh'tan bir gemi yapmasını istemiştir.[523] Hz. Nuh,

---

509 Nûh, 71/23, "وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَّلَا سُوَاعًا ۙ وَّلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ۚ".

510 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* C: IV, s.570.

511 M. A. S. Abdel Haleem, *"The Qur'anic Employment of the Story of Noah",* Journal of Qur'anic, C: I, s. 38-57.

512 Âl-i İmrân 3/33, "اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ ۙ".

513 Nisâ 4/163, "…اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوحٍ وَّالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ ۚ".

514 Nûh 71/1, "اِنَّآ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ".

515 Ankebut, 29/14, "وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ".

516 Yunus 10/71, "…وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ ۘ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ"; Hûd 11/25-26, "وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا ۙ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ"; Şuarâ 26/106-110, "…اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ۙ اَنْ لَا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ ۖ اِنِّٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيمٍ ۖ اَلَا تَتَّقُونَ ۚ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ۙ".

517 Nûh 71/1-4, "…اِنَّآ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ۙ".

518 Zâriyât 51/46, "وَقَوْمَ نُوحٍ مِّنْ قَبْلُ ۖ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ۚ".

519 Şuarâ 26/116, "قَالُوا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ۚ"; Araf 7/59-63; Hûd 11/27, "… فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّاْيِ ۚ"; Kamer 54/9, "كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ ۖ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَّازْدُجِرَ".

520 Hûd 11/32, "قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ".

521 Hûd 11/28-31, "… قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّي وَاٰتٰنِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهٖ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ۚ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ"; Şuarâ 26/105-115, "…كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ ِۖ الْمُرْسَلِينَ ۚ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَ ۚ".

522 Şuarâ 26/118-119, "فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَّنَجِّنِي وَمَنْ مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۚ"; Nuh 71/1-28, "…اِنَّآ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ".

523 Hûd 11/36-39, "…وَاُوحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُّؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۚ…".

geminin inşası bitince ilahi emir gereği her hayvan türünden birer çifti[524] gemiye bindirmiştir. Hz. Nuh'un aile fertleri ve ona inananlar gemiye binerek kurtulurken inanmayanlar ile birlikte eşi ve oğlu da boğularak helak olmuştur.[525]

Hz. Nuh'un yaşı hakkında ise Kur'an'da sadece şu bilgi bulunmaktadır: "*Vaktiyle biz Nûh'u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı."*[526] Bu ayetten anlaşıldığına göre Hz. Nuh'un, dokuz yüz elli yıl kavminin arasında kaldığı bilinmekte fakat bu sürenin onun ömrünün ya da peygamberlik süresinin tamamı mı yoksa tufana kadar olan kısmı mı olduğuna işaret edilmemektedir. Ayrıca Kur'an'da Hz. Nuh, çok şükreden bir kul,[527] güçlükler karşısında gösterdiği sabırla insanlara güzel bir örnek[528] olarak zikredilmektedir.

2.1.3.2.3. Hz. Nuh'un Oğlu

Yukarda bahsettiğimiz üzere Tevrat'ta Hz. Nuh'un üç oğlunun ismi verilmekte ve tufanda boğularak ölen oğlundan söz edilmemektedir. İslami kaynaklarda çoğunlukla Hz. Nuh'un üç oğlundan (Ham, Sam, Yafes) ve onlardan tekrar yeryüzüne dağılan nesillerinden bahsedilmektedir.[529]

Hz. Nuh'un, tufanda boğulan oğlunun adıyla ilgili farklı yorumlar yapılmış, bazı alimler bu oğlunun adının *'Kenan'* olduğunu, bazıları ise *'Yam'* olduğunu söylemişlerdir.[530] Kaynaklarda, Hz. Nuh'un bu oğluyla ilgili fazla bilgi bulunmasa da Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Nuh ve oğlu arasında geçen diyalog şu şekilde aktarılmaktadır:

---

[524] Hûd 11/40, "حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ ۗ وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ".

[525] Hûd 11/40-47, "حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ…"; Furkân 25/37, "وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا"; Mü'minûn 23/26-29, "… قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنِ"; "وَمَنْ اٰمَنَ ۗ وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ". Kamer 54/10-17, "فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ…". "كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً ۗ وَاَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ عَذَابًا اَلِيْمًا".

[526] Ankebût 29/14, "وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيْهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا ۗ فَاَخَذَهُمُ الطُّوْفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ".

[527] İsra 17/3, "ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ ۗ اِنَّهٗ كَانَ عَبْدًا شَكُوْرًا".

[528] Hûd 11/49, "تِلْكَ مِنْ اَنْۢبَاۤءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهَآ اِلَيْكَ ۚ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَآ اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا ۛ فَاصْبِرْ ۛ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِيْنَ".

[529] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, C: XVII, s. 354.

[530] Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2009, C: IV, s. 109.

"*Gemi dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu, Nuh gemiden uzakta bulunan oğluna: "Yavrucuğum sen de bizimle beraber bin! Kâfirlerle beraber olma!' diye seslendi. Oğlu: "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım." dedi. (Nuh): "Bugün Allah'ın azabından merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak hiç kimse yoktur" dedi. Aralarına bir dalga girdi ve o da boğulanlardan oldu.*[531] Hz. Nuh, babalık şefkat ve merhametiyle, yıllarca yaptığı tebliğe o ana kadar kulak ve gönül vermemiş oğluna son bir umutla seslenmiş fakat Hz. Nuh'un oğlu, Allah'ın azabından korunabileceği zannıyla iman etmeyerek gemiye binmemekte ısrar etmiş ve boğularak helak olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh'un, iman ederek gemiye binmesini istediği oğlu için dua ettiği ancak bu duasının kabul edilmediği de bildirilmektedir: *''Nûh, Rabbine seslenip şöyle dedi: "Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin. Allah, "Ey Nûh! O, asla senin ailenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim" dedi.''*[532] Hz. Nuh'un yaptığı bu dua bir babanın çocuğuna karşı merhamet ve şefkatinin göstergesi olmakla birlikte aslında Hz. Nuh'un, Allah'a karşı olan iman ve sevgisini her şeyin üzerinde tuttuğunu göstermektedir.

Boğulan çocuğun Hz. Nuh'un oğlu olup olmadığı konusunda İslam alimleri arasında farklı görüşler vardır. Bazı alimler, bir peygamber çocuğunun kafir olamayacağını ileri sürerek, boğulan çocuğun bizzat Hz. Nuh'un oğlu olmadığını iddia etmişlerdir.[533] Hasan el-Basri (ö. 110/728), Muhammed b. Ali el-Bakır (ö. 114/733) den gelen bir rivayete göre Hz. Ali (ö. 40/660) ilgili ayeti: *"...Nuh o kadının oğluna seslendi."* şeklinde okumuş ve *"... O asla senin ailenden değildir, çünkü onun yaptığı kötü bir iştir*."[534] ayetini bu görüşlerine delil olarak göstermişlerdir.

---

[531] Hûd, 11/ 42-43, "وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ,قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ".

[532] Nûh 71/45-46, "وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ,قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ".

[533] Abdulvehhâb Neccâr, *Kaşasu'l-Enbiyâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 67.

[534] Hûd, 11/46, "قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ"

Bu görüşün delilleri arasında gösterilen ve Hz. Ali'ye nispet edilen, *"...Nuh o kadının oğluna seslendi..."* şeklindeki kıraatin şaz bir kıraat olduğu ve kabul görmediği bilinmektedir.[535] Ayrıca *"O asla senin ehlinden değildir; çünkü onun yaptığı kötü bir iştir..."*[536] ayeti, "O senin dinine mensup olanlardan değildir." şeklinde yorumlanmak suretiyle oradaki "din" kelimesinin hazfedildiği ifade edilmektedir.[537]

Sahâbeden Abdullah İbn Abbas, (ö. 68/687) Said b. Cübeyr, (ö. 94/713) gibi sahâbîler boğulan çocuğun Hz. Nuh'un oğlu olduğu görüşündedirler. Bu sahâbîler, Kur'an'da ifade edilen; *"...Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucuğum! diye seslendi."*[538] Ve *''Nuh Rabbine niyaz edip dedi ki: "Ey Rabbim! Oğlum benim ehlimdendi senin vaadin de elbette haktır ve gerçektir. Ve sen hakimler hakimisin."*[539] ayetlerini delil göstermişlerdir.[540] Onların, ayetelerdeki "oğlumdur" ve "ailemdendir" ifadelerinden haraketle böyle bir sonuca vardıkları anlaşılmaktadır. Çünkü takip eden ayette: *"... O asla senin ailenden değildir, çünkü onun yaptığı kötü bir iştir."* ifadesiyle beyan edildiği gibi, Hz. Nuh'un oğlu olduğu reddedilmemiş sadece iman etmediği için ehlinden olduğu reddedilmiştir.

Burada *'O senin ailenden değildir'* ifadesi iki türlü anlamlandırılmıştır. Birinci anlamı; "O, senin dinine mensup olanlardan değildir;" ikinci anlamı ise: "O, sana, seninle beraber kendilerini kurtaracağıma söz verdiğim ailene dâhil değildir." şeklindedir.[541] Ayette yer alan '*kötü amel'* ifadesinin oğlu olmadığı anlamında değil iman etmemesi konusunda olduğu görüşünün isabetli olduğu diğer iddiaların hakikat dışı ve uydurma olduğu söylenmiştir.[542]

Hz. Nuh kıssasının anlatıldığı Kur'an-ı Kerim ayetleri bir arada değerlendirildiğinde, Hz. Nuh'un yaptığı gemiye kendisiyle beraber binen inanmış

---

[535] Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî, *en- Nehru'l-Mad Mine'l-Bahri'l-Muhît*, thk. Ömer Esad, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, C. V, s. 226.

[536] Hûd, 11/ 46, "قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَۚ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌۖ إِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ"

[537] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, C. XV. s. 346.

[538] Hûd, 11/ 42, "وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ".

[539] Hûd, 11/ 45, "وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِي مِنْ اَهْلِي وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ".

[540] Taberî, *Camiu'l-Beyan*, C: XII, s. 32; Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr*, XVII, 350-351; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, C: II, s. 448.

[541] Razi, *Tefsîrü'l-Kebîr*, C. XVIII, s. 3.

[542] Razi, *Tefsîrü'l-Kebîr*, C. XVII, s. 240.

insanların kurtulacağı[543] ve insanlığın bu kurtulanların neslinden devam edeceği anlaşılmaktadır.[544] Tufandan kurtulanlar arasında Hz. Nuh'un aile fertleri olduğu gibi inançsızlıkları yüzünden gemiye binmeyerek boğulanlar arasında eşi[545] ve oğlu[546] da bulunmaktadır.

Kıssaların Kur'an'da anlatılmalarının asıl gayesi, o kıssalardan insanlığın ibret ve ders almalarıdır.[547] Kur'an, Hz. Nuh'un tufanda helak olan oğlu ve karısı örneği ile, akrabalık ve kan bağının iman etmedikçe tek başına yeterli olmadığını, inanmadıkça bu yakınlığın bir fayda sağlamayacağını bizlere göstermektedir. Çünkü İslam, mümin ile mümin olmayanların arasını tefrik ederek, iman edenleri bir aile olarak kabul etmekte; inkarcıları ise akraba dahi olsalar müminlerin ailesinden biri olarak saymamaktadır.[548]

2.1.4. Mümin Babalar ve Mümin Oğullar

Kur'an-ı Kerim'de peygamber kıssaları geniş bir yer tutmaktadır. Peygamberler yaşadıkları toplumun içerisinden seçilmiş kimselerdir. Onlar, hayatlarıyla kıyamete kadar gelecek tüm insanlara örnek olmaya devam edeceklerdir. Kur'an'da isimleri geçen bu Peygamberlerin, babaları veya ataları içerisinde inanmayan kişilerin var olabileceği gibi bir peygamberin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olanların varlığıda bilinmektedir.

2.1.4.1. Hz. Âdem ve Hz. Şit

Hz. Âdem hakkında "Babasız Yetim Oğullar" başlığı altında bilgi verildiği için burada tekrara düşmemek için kendisinden bahsedilmemiştir.

---

[543] Hûd 11/36-39, "...وَاُوْحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهٗ لَنْ يُّؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَىِٕسْ بِمَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَۚ".

[544] Hûd, 11/48, "قِيْلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِّمَّنْ مَّعَكَۗ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ".

[545] Tahrim, 66/10, "ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ وَّامْرَاَتَ لُوْطٍۗ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتٰهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَّقِيْلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدّٰخِلِيْنَ".

[546] Hûd 11/43, "قَالَ سَاٰوِيْٓ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَاۤءِۗ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ".

[547] Mü'minun, 23/30, "اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ وَّاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِيْنَ".

[548] Mükatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Mukatil*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul 2007, C. III, s. 379.

Şit isminin; İbrancadaki *''belirlemek, yerleştirmek, bahşetmek''* manasındaki *'Şet'* fiiliyle ilişkili olduğu ifade edilmektedir.[549] Ahd-i Atik'e göre, Hz. Adem'e yüz otuz yaşındayken öldürülen oğlu Habil'in yerine üçüncü oğlu olarak Hz. Şit bahşedilmiştir.[550] Şit, yüz beş yaşındayken oğlu Enoş dünyaya gelmiş ve kendisi dokuz yüz on iki yaşında vefat etmiştir.[551] Başka birçok oğlu ve kızı da bulunan Şit, Hristiyan ilahiyatında kutsallık ve iyilik karakteriyle sembolleşmiştir. İnsanlık tarihinde her iyi kişinin Şit'in zürriyetinden, her kötü kişinin ise Kabil'in zürriyetinden geldiği söylenmektedir.[552]

Tarihi kaynaklarda Şit hakkında olumlu veya olumsuz söylemlere rastlamak ta mümkündür. Hz. Şit; İskenderiyelilere göre, inatçı ve bencil bir kişilik olan Kabil'in yerine geldiği için Habil kadar mükemmel biri değildir. Orta çağda yaşamış olan putperest Harraniler'e göre Şit; peygamber olmadığı gibi ay tanrısına tapınma konusunda babası Adem'e isyan eden biridir. Gnostik geleneklerde Şit; Adem'e vahyedilen gizli ve kutsal öğretinin kendisine de öğretildiği vurgulanmakta ve kendi soyundan gelen seçilmişlere yönelik bir uyarıcı ve kurtarıcı olarak görülmektedir. Sabii geleneğinde ise Şit; büyük bir öneme sahip ve metafizik bir varlık olan Adem'in yaratılması esnasında bedene yerleştirilen ruhun korunması için gönderilen elçilerden biridir.[553]

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Hz. Şit'in; Cebrail vasıtasıyla Hz. Adem'e Allah tarafından Habil karşılığında bir bağış olduğu ve kendisine Hibetullah adı verildiği belirtilmiştir.[554] Ayrıca bazı İslami kaynaklarda Şit'in, Hz. Âdem'in oğlu olduğu, kendisine peygamberlik verildiği, babasına vahyedilen sayfaları topladığı gibi kendisine de sayfalar[555] verildiği rivayet edilmektedir.[556]

Bu kaynaklardan bazılarında, Hz. Şit'in kendisine indirilen sayfalarda hikmet, kimya, simya, riyazi ilimler ile bazı sanatlardan bahsedildiği nakledilmekte ve

---

[549] Şinasi Gündüz, *''Şit''*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C: XXXIX, S. 214-215.
[550] Tekvin 4/25, 5/3.
[551] Tekvin 5/6-8.
[552] Gündüz, *''Şit''*, s. 214-215.
[553] Gündüz, *''Şit''*, s. 214-215
[554] Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Târîhu'l Umem ve'l-Mulûk*, 5. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2012, C: I, s. 152.
[555] Taberi, *a.g.e.*, C: I, s.153, Taberi, Hz. Şit'e elli yaprak inzal edildiğini bildirmektedir.
[556] İbn Kuteybe, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkaşe, çev. Hasan Ege; Şelale Neşriyat, İstanbul, ts. s. 22.

Adem'in çocukları arasında babasına en çok benzeyeni, en faziletli, en güzeli, en sevileni olarak bildirilmektedir.[557]

Hz. Âdem'in onu kendisine varis kıldığı, birçok şeyi öğrettiği, gelecek büyük tufanı haber verdiği, insanlığın onun döneminde yeryüzüne dağıldığı, Mekke'de yaşadığı, Kabe'yi taş ve çamurla inşa ettiği, dokuz yüz on iki yaşında vefat ettiğinde Ebu Kubeys'e defnedildiği yine Hz. Şit hakkında gelen diğer rivayetler arasındadır.[558]

Hz. Şit hakkında başka bir rivayet ise, Hz. Şit'in Kabil taraftarlarıyla mücadele ettiği, "Hazura" isminde bir kadınla evlendiği ve bu evlilikten "Yaniş" adlı bir oğlu ile "Na'met" adlı bir kızının olduğu ve soyunun bu oğlu vasıtasıyla devam ettiği yönündedir.[559]

İslam tarihinde bu kadar bilinen ve kendisine suhuf verilen bir peygamberin isminin Kur'an'da zikredilmemesi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bilinen şu ki, Kur'an'ı Kerim'de insanlığın babaları sayılan Hz. Âdem ve Hz. Nuh'tan sonra insanlığın atası sayılan Hz. İbrahim devrine kadar gelip geçmiş hiçbir peygamberden bahsedilmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de kendisi hakkında bir bilgiye rastlanılmayan ve kendisi hakkında ki bilgilere Kitab-ı Mukaddes'ten ulaşılabilen Hz. Şit'i burada zikretmemizin sebebi Müslümanların kültürlerinde önemli bir yer etmiş olmasındandır. Kur'an-ı Kerim dışındaki kaynakları birinci dereceden sahih kaynaklar olarak görmemekteyiz.

2.1.4.2. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail-Hz. İshak

2.1.4.2.1. Hz. İbrahim

İbrahim kelimesinin etimolojisi hakkında rivayetler oldukça fazladır. İbrahim; Kitab-ı Mukaddes'in bazı yerlerinde '*Abram*'[560] bazı yerlerinde ise

---

[557] İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 20.
[558] Taberi, *Târîhu'l Umem ve'l-Mulûk*, C: I, s. 162.
[559] Taberi, *Târîhu'l Umem ve'l-Mulûk*, C: I, s. 163.
[560] Tekvin, 11/26; 17/5; Nehemya, 9/7; Tarihler I, 1/27.

'Abraham'[561] olarak geçmektedir. İbrahimin, Tevrat'ta İbranilerin atası[562] olarak takdim edilirken soyunun da Hz. Nuh'un oğlu Sam'dan geldiği bildirilmektedir.[563] İbrahim kelimesi kök anlamı itibariyle, *"Ağacın tomurcuğu, yaprağının, meyvesinin ve taç yaprağının hepsi"* anlamına gelen *"berheme*" kökünden geldiği söylenmektedir.[564] Ayrıca *"berheme"* kökü, *"bakışı devam ettirmek"* ve *"keskin bakışlı"*[565] anlamlarına da gelmektedir.

İslami kaynaklarda verilen bilgilere göre İbrahim kelimesi kök itibariyle Arapça değildir. İbni Manzur, (ö. 711/1311) kelimeyi a'cemce, yani aslı Arapça olmayıp sonradan Arapçaya girmiş olarak kabul etmekte ancak hangi dilden Arapçaya girdiği konusunda bir şey söylememektedir.[566] Kur'an'da geçen peygamber isimlerinden "Muhammed, Şuayb, Salih ve Âdem" hariç diğerlerinin Arapça olmadığı da ifade edilmektedir.[567]

İbrahim kelimesi menşei itibariyle muhtemelen İbrancadır. Araplar, bu kelimeyi kendi dillerine uygun bir şekle getirerek kullanmışlardır.[568] Kur'an'da altmış dokuz[569] yerde tekrarlanan '*İbrahim'* kelimesinin hiçbir değişikliğe uğramadan bize intikal ettiği rahatlıkla söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'de her defasında isminden *'İbrahim'* olarak söz edilmesi ve yaşadığı dönemde de kendisine aynı isimle hitap edilmesi, kelimenin değişmeden bize ulaştığını göstermektedir.[570]

---

[561] Tekvin, 17/5.

[562] Tekvin, 11/26; Galatyalılar"a Mektup, 3/ 7-9; Yakup"un Mektubu, 2/23.

[563] Tekvin, 11/10-26; Tarihler I, 1/24-27.

[564] Cevheri, Ebû Nasr, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh (Tacü"l- Lüğati ve Sıhahü"l- Arabiyye*, Daru"l-Hadis, Kâhire, 2009, s. 92.

[565] Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân.* Muessesetu'r-Risale, Beyrût 2008, C: 2, s. 358.

[566] İbn. Manzur, Ebu"l Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l Arab,* Daru"s-Sadr, Beyrut, 1984, C: XII, s. 48.

[567] Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, *el-Müzhir fî Ulûmi'l-Luga ve Envâihâ*, el-Mektebetü'l-Asrıyye, Beyrut 1987, C: I, s. 269.

[568] İbn Manzur, *a.g.e.*, c. 14, s. 313; Cevheri, *es-Sıhâh*, s. 92.

[569] Mu'cemu'l-Mufehres, s. 3.

[570] Hûd, 11/76, "يَا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَاۚ اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرُ رَبِّكَۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ"; Meryem, 19/46, "قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يَا اِبْرٰهِيمُۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا"; Enbiyâ, 21/60-62; Sâffât, 37/104 v.d.

Hz. İbrahim'e Kur'an'ı Kerim'de seçkin bir konum atfedilmiştir.[571] Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'in soyunun Hz. Nuh'tan geldiğini[572] ve babasının isminin Azer[573] olduğunu bildirmektedir. Kur'an'da, Hz. İbrahim'in doğum yeriyle ilgili bir bilgi bulunmazken, Eski Ahit, İbrahim'in doğduğu ve ilk vahyi aldığı yer olarak Keldaniler'in Ur şehrini göstermektedir.[574] İslam tarihçileri onun doğduğu yerle ilgili olarak farklı şehir isimlerini zikretmiş olsalar da Hz. İbrahim'e gösterilen ve kendisinin yürüdüğü güzergâh dikkate alındığında doğduğu şehrin Urfa olması daha büyük bir ihtimaldir.[575]

Kur'an, Hz. İbrahim'in putperest kavmiyle olan mücadelesini anlatırken onu *'genç'* (feten) olarak nitelemektedir.[576] Kur'an- Kerim'de, kendisine Peygamberliğin kaç yaşında verildiği bildirilmemiştir. Ayetler ışığında bakıldığında onun gençliğinin ve yetişkinliğinin tevhid mücadelesiyle geçtiği anlaşılmaktadır.[577]

Hz. İbrahim'i, Kur'an'ı Kerim'den okuduğumuzda, kendisine peygamber olmadan önce rüşt verildiği,[578] imanını kuvvetlendirmek için bazı isteklerde bulunduğu,[579] göklerin ve yerin melekütünün gösterildiği,[580] Hz. İbrahim'in aklını kullanarak tek olan Allah'ın varlığına ulaştığı,[581] ilk önce babasını[582] sonra kavmini[583] daha sonra krallarını (Nemrut) tevhid'e davet ettiği,[584] kavminin putlarını kırarak

---

[571] Zuhruf 43/28, "وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ"; Bakara 2/130,135, "وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ سَفِهَ نَفْسَهٗ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِينَ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصٰارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَدْ"; Nisa 4/54, "اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ"; Âl-i İmrân 3/33, "اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ"; Nahl 16/120, "...اٰتَيْنَا اٰلَ اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا"; Sâffât 37/108, "وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ"; Nisâ 4/125, "وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا".

[572] Sâffât, 37/83, "وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيمُ".

[573] En'âm, 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ".

[574] Tekvin, 11/31, 15/7

[575] İbrahim Canan, Hz. *İbrahim"den Mesajlar,* Işık Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26-34.

[576] Enbiyâ 21/51, "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عَالِمِينَ".

[577] Bakara 2/135, "وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصٰارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ"; En'âm 6/79, "ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ..."; 81, Nahl 16/120-123, "اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ...".

[578] Enbiyâ 21/51, "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عَالِمِينَ".

[579] Bakara 2/260, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ...".

[580] En'âm 6/75, "وَكَذٰلِكَ نُرِي اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ".

[581] En'âm 6/76-79, "فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّي فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ...".

[582] En'âm 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ"; Meryem 19/42-49, "اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا يَا اَبَتِ اِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَاْتِكَ فَاتَّبِعْنِي اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا... فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا".

[583] Enbiyâ 21/52-72, "وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيمَ..."; Şuârâ 26/69-83, "اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ...".

[584] Bakara 2/258, "اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَاجَّ اِبْرٰهِيمَ فِي رَبِّهٖ اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ".

onlara inançlarının batıl oluşunu göstermeye çalıştığı,[585] bu sebeple ateşe atıldığı,[586] fakat ateşin onu yakmadığı,[587] kavminin tavırları sebebiyle ve Allah'tan aldığı emirle hicret ettiği[588] görülmektedir.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in seyahat ve göçleriyle ilgili olarak ta fazla bilgi bulunmamaktadır. İslam tarihi kaynaklarında ise, Hz. İbrahim'in önce Harran'a, oradan Filistin ve Şam'a daha sonra Mısır'a hicret ettiği ve Mısır'dan sonra tekrar Şam'a döndüğü bildirilmektedir.[589] Hz. İbrahim hakkında; ikinci eşi Hacer ile oğlu İsmail'i Mekke'ye yerleştirdikten sonra[590] Mekke ziyaretlerinde bulunduğu, vahyin ifadesiyle *"apaçık imtihan"* diye nitelendirilen rüyasıyla imtihan edildiği[591] ve bu imtihanı başarıyla geçtiği,[592] oğlu İsmail ile birlikte Kabe'yi inşa ettiği[593] ve insanlara Haccı ilan ettiği,[594] Lut kavmini helak için gelen melekler tarafından ikinci oğlu İshak'ın müjdelendiği,[595] Kur'an-ı Kerim'de beyan edilmektedir. Bu bilgilerden, Kur'an'ın zaman, mekân ve şahıs isimleri gibi detaylar üzerinde durmadığı ve Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesini ön planda tuttuğu anlaşılmaktadır.

2.1.4.2.2. Hz. İsmâil ve Hz. İshak

Kur'an'ı Kerim; babalık konusunda Hz. İbrahim'i, evlat hasreti çeken bir peygamber olarak tanıtmaktadır. Hz. İbrahim'in ileri yaş dönemine kadar bir çocuğu olmamış[596] ve çocuk hasretiyle Allah'a dua etmiştir.[597] Kur'an'da duasının Allah

---

[585] Enbiyâ 21/58, "فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ"; Sâffât 37/93, "فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ".

[586] Enbiyâ 21/68-70, "قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ"…; Ankebût 29/24, "فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ".

[587] Enbiyâ 21/69, "قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ"; Ankebût 29/24, "فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ".

[588] Sâffât 37/98,99, "فَاَرَادُوا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلِينَ وَقَالَ اِنِّي ذَاهِبٌ اِلٰى رَبِّي سَيَهْدِينِ".

[589] El-Hamevi, Ebu Abdullah Yakut, *Mu"cemu"l Büldan*, Dar-ı Beyrut, Beyrut, 1991, c. 2, s. 235; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, TDV. Yayınları, Ankara, 1993, s. 4; Sharon, Moshe Sevilla, İsrail Ulusunun Tarihi, Graph Pres, Jerusalem, 1981, s. 2-3.

[590] İbrahim 14/37, "رَبَّنَا اِنِّي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ".

[591] Sâffât 37/102-110, "فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ…"; "مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

[592] Bakara 2/124, "وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ".

[593] Bakara 2/127, "وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ".

[594] Hac 22/27, "وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَاْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ".

[595] Hicr 15/52-60, "… وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا"; Ankebût 29/31-35, "اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ"; Zâriyât 51/24-37, "… هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا اِنَّا مُهْلِكُوا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ الْمُكْرَمِينَ".

[596] İbrahim 14/39, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ".

[597] Sâffât 37/100, "رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ".

tarafından kabul edildiği[598] ve kendisine lütfedilen çocuğunu gördüğü rüya üzerine hiç düşünmeden Allah yolunda kurban etmeye teşebbüs ettiğinde[599] ilahi müdahalenin bu fiiliyatın önüne geçtiği bildirilmektedir. Hz. İbrahim, yıllarca çocuk sahibi olamamakla imtihan edildiği gibi çocuğu olduğunda ise onu kurban etme ve ondan ayrı kalma gibi imtihanlara da tabi tutulmuştur.

Hz. İbrahim, çocuk sahibi olma hususunda ihtiyarlık dönemine gelmiş olmasına rağmen ümidini daima canlı tutmuş ve Allah'tan her koşulda ümit kesmeyi *"sapıklık"* olarak nitelendirmiştir.[600] Bu sabır, dua ve tevekkül neticesinde Allah , kendisine ilk önce Hz. İsmail'i, sonra Hz. İshak'ı vermiş ve sonrasında torun sevgisini de tattığı Hz. Ya'kub'u görmeyi nasip eylemiştir.[601] İlgili ayetlerde,[602] Hz. İbrahim'in erkek çocuklarının isimleri sayılmış fakat kız çocuğunun olup olmadığı hakkında bilgi verilmemiştir. Hz. İbrahim'in yapmış olduğu, *"Ey Rabbim! Bu Şehri güvenli kıl! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"*[603] şeklindeki duasında geçen *''beniyye''* (oğullarım) ifadesi, kız çocuğunun olmadığı anlamında değerlendirilebilir.

Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde[604] ismi zikredilen Hz. İsmail, babasının yaşlılık döneminde ve duasının icabeti neticesinde dünyaya gelmiştir.[605] Bu duanın

---

[598] Sâffât 37/101, "فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ".

[599] Sâffât 37/102-107, "…فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاۤءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

[600] Hicr 15/56, "قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّاۤلُّونَ".

[601] Hûd 11/71, "وَامْرَاَتُهُ قَاۤئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَاۤءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ"; Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهٗ"; Ankebût 29/27, "وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ".

[602] Hûd 11/71, "وَامْرَاَتُهُ قَاۤئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَاۤءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ" Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهٗ"; Ankebût 29/27, "وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ".

[603] İbrâhîm 14/35, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ".

[604] Bakara 2/125,127,133,136,140, "وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۖ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّىۖ وَعَهِدْنَاۤ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّاۤئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُۖ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۖ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ,...قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَاۤئِكَ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا ... ,...اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ"; Âl-i İmrân 3/84, "قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ عَلٰٓى...وَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيسٰى..."; Nisa 4/163, "اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًاۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَۙ وَمِنْ اٰبَاۤئِهِمْ...وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَۚ"; En'âm 6/86,87, "وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْۚ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ"; İbrahim 14/39, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاۤءِ"; Meryem19/54,55,58, "وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَۜ اِنَّهٗ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّاۚ وَكَانَ يَاْمُرُ اَهْلَهٗ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِۚ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهٖ مَرْضِيًّا ,...وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَاۤءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَاۚ..."; Enbiya 21/85, "وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِۜ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِۚ"; Sad 38/48, "وَاِسْمٰعِيلَ وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِۜ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَۚ".

[605] İbrâhîm 14/39, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاۤءِ"; Sâffât 37/100-101, "رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ".

neticesiyle bağlantılı olarak "İsmail" kelimesinin, *"Allah işitti"* anlamına geldiği söylenmektedir.[606]

Hz. İsmail'in annesi Hacer hakkında Kur'an'da bilgi bulunmamaktadır. Hz. İsmail daha küçükken babası tarafından annesiyle birlikte Beytülharam'ın bulunduğu yere bırakılmıştır. Koşacak yaşa erince babası tarafından kurban edilmek istenilen Hz. İsmail,[607] gösterdiği vakar ve teslimiyet sonucunda ilahi müdahalenin babasına ve kendisine ulaşmasıyla yaşamaya devam etmiştir. [608] Daha sonra babası Hz. İbrahim ile birlikte Kabe'yi temelleri üzerine bina etmek[609] ve bu kutsal mekânı temiz tutmakla görevlendirilmiştir.[610]

Hz. İsmail hakkında yine Kur'an-ı Kerim, Elyesa, Zülkifl, İdris, Yunus ve Lut gibi peygamberlerle birlikte Hz. İsmail'i zikrederek hidayete erdirilen ve âlemlere üstün kılınanlardan,[611] Allah'ın rahmetine mazhar olan ve sabredenlerden biri olarak[612] kendisinden bahsetmektedir. Kur'an; ehl-i kitabın iddia ettiğinin aksine İbrahim, İshak ve Esbat gibi İsmail'in de Yahudi veya Hristiyan olmadığını bildirmektedir.[613] Yine Kur'an-ı Kerim O'nun sözünde duran, halkına namaz ve zekâtı emreden, Rabbinin hoşnutluğunu kazanmış bir Resul ve Nebi olduğunu zikretmektedir.[614]

Kur'an- Kerim'de Hz. İsmail'in , babası Hz. İbrahim ile birlikte zikredilmiş olması,[615] dilinin Arapça olması ve Arapların nesebinin ona bağlanması, Hz.

---

[606] İbn Atiyye el-Endelüsi, *el- Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* Beyrut, 1984, C: 1, s. 154; Ö. Faruk Harman, *Hz. İbrahim ve Kurban,* (Hz. İbrahim'in İzinde), Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, İstanbul, 2001, s. 113.

[607] Sâffât 37/102-105, "…فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰىؕ قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِيٓ اِنْ شَاۤءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

[608] İbrâhîm 14/37, "رَبَّنَآ اِنِّي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِۙ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٕدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ"

[609] Bakara 2/127, "وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُۜ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۤ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ".

[610] Bakara 2/125, "وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۤ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّىۜ وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّاۤئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ".

[611] En'âm 6/86, "وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًاۜ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَۙ".

[612] Enbiyâ 21/85-86, "وَاِسْمٰعِيلَ وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِۜ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَۙ وَاَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ"; Sâd 38/48, "وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِۜ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِۜ".

[613] Bakara 2/140, "اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُۜ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ".

[614] Meryem 19/54-55, "وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَۜ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّاۚ وَكَانَ يَاْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِۚ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا".

[615] Bakara 2/133,136,140, "…اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُۜ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ".

Muhammedin ceddi olması, Kabe'nin inşasında çalışması,[616] kurban edilmesi meselesinde teslimiyet ve itaati sebebiyle yerine bir kurban gönderilmesi,[617] Hz. Peygamberin, *"Allah, İbrahim'in çocuklarından İsmail'i, İsmail'in çocuklarından Benî Kinâne'yi, Benî Kinâne'den Kureyş'i, Kureyş'ten Benî Hâşim'i, Benî Hâşim'den de beni seçti"*[618] ve *"Ben iki kurbanlığın oğluyum"*[619] buyurarak, Hz. İsmail hakkında iftihar ve övgüyle söz etmesi gibi hususlara dayalı olarak Müslümanlar tarafından kendisine özel bir sevgi ve saygı duyulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde ve İslam tarihi kaynaklarında geçen rivayetler bir arada düşünüldüğünde; Hz. İbrahim ile Hz. İsmail arasındaki baba-oğul bağının çok güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Yıllarca çocuk hasreti çekmiş bir babanın, kendisine yaşlılık döneminde lütfedilen bir çocuğa karşı sevgi ve merhameti elbette tartışılamaz boyuttadır. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i, henüz yanında koşacak, oyun oynayacak yaşlarda iken Allaha kurban olarak takdim edebilmesi, Hz. İbrahim'in Allaha olan itaat ve sevgisini her sevginin üzerinde tutuğunu göstermektedir.

Hz. İbrahim babası Azer'e *''Ya ebeti''*[620] diyerek sevgi ve nezaket içerisinde yaptığı hitabın neticesini, yıllar sonra Hz. İsmail'in aynı nezaket ve sevgiyle babasına *''Ya ebeti''*[621] diyerek yaptığı görülmektedir. Bir insan saygı görmek istiyorsa evvela kendisinin de saygılı davranması gerektiği, baba ve oğul olan iki peygamber arasında *'ne ekersen onu biçersin'* sözünün tüm insanlığa en güzel örneklerden biriyle sunulduğu görülmektedir.

Hz. İbrahim'in (as), ikinci oğlu olarak dünyaya gelen Hz. İshak, Yahudilerin Hz. İbrahim'den sonra ikinci atası olarak Kitab-ı Mukaddes'te geniş yer tutmaktadır. İslam tarihi kaynaklarına paralel bir anlatımla, Hz. İshak'ın doğumuyla ilgili olarak Tevrat'ta şu bilgiler verilmektedir: İbrahim ve eşi Sâre'nin çocukları olmaz, bu duruma üzülen İbrahim'in duası üzerine Rab ona çocuğunun olacağını ve zürriyetinin semanın

---

[616] Bakara 2/127, "وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ".

[617] Sâffât 37/107, "وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ".

[618] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beka Yayınları, İstanbul 2022, C: II, s. 107; Müslim, *"Feżâ'il"*, 1; Tirmizî, *"Menâḳıb"*, 1.

[619] Hâkim, *Müstedrek*, C: II, s. 609.

[620] Meryem 19/42,43,44,45, "...يَا اَبَتِ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا".

[621] Sâffât 37/102, "فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

yıldızları gibi çoğalacağını müjdeler.[622] Buna rağmen Sâre'nin yine de çocuğu olmayınca o dönemin adeti üzerine cariyesi Hacer'i kocasına verir ve İbrahim'in oğlu İsmail Hacer'den dünyaya gelir.[623]

Sonrasında İbrahim'in yaşının doksan dokuz, Sâre'nin yaşının seksen dokuz olduğu dönemde Allah, Sâre'nin de bir çocuk doğuracağı müjdesini verir.[624] İbrahim bunu duyunca gülmekten yüz üstü düşer ve kendi kendine, *"Yüz yaşında olanın bir oğlu doğar mı? Ve doksan yaşında olan Sâre doğurur mu?"* diye söylenir.[625] Bu imkânsız gibi görünen tabloya rağmen Allah, Sâre'nin bir erkek çocuk doğuracağını, doğacak çocuğa İshak adının konmasını ister, onunla ve ondan sonra zürriyetiyle ahdini ebedî ahid olarak sabit kılacağını bildirir.[626]

Hz. İshak'ın, Tevrat'ta çocukluk ve gençlik yıllarından yalnız iki yerde bahsedilmesi dikkat çekicidir. İlki, Sare'nin İsmail'i evden uzaklaştırmak istemesi meselesi üzerine İsmail ile annesi Hacer'in, İbrahim tarafından oradan uzaklaştırılması ve İbrahim zürriyetinin İshak'tan geleceğinin bildirilmesidir.[627] İsmail ile İshak ancak babalarının cenazesinde tekrar bir araya gelebilmişlerdir.[628] İkincisi ise, aslında İslami kaynaklarda da ihtilaf meselesi olan hangi kardeşin kurban edildiğiyle alakalıdır.[629] Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in kurban olarak takdim ettiği oğlu İshak'tır.[630] Bu sebeple Yahudilikte, edebi ve sanatsal eserlerin çoğunluğu Hz. İshak'ın kurban edilmesi sahnesi ve tasvirleri ile yoğunluk kazanmıştır. Hristiyanlık inancında da kurban olayının kahramanı Hz. İshak'tır ve Hz. İshak, Hz. İsa'nın çarmıhta kurban edilişi ile

---

[622] Tekvîn, 15/2-5.
[623] Tekvîn, 16/1-4; 15-16.
[624] Tekvîn, 17/1, 17
[625] Tekvin 17/17.
[626] Tekvîn, 17/17-19
[627] Tekvîn, 21/8-14; 25/9-11.
[628] Tekvîn, 25/9-10.
[629] Kurban edilenin kim olduğu konusunda sahabe, tabiin ve tabei tabibin arasında da ihtilaf bulunmaktadır. İbn Kesir'in bildirdiğine göre; "Kurban edilmesi istenilen İsmail"dir diyenler: Hz. Ebubekir, Abdullah b. Ömer, İkrime, Muaviye b. Ebi Süfyan, Ebu Hureyre, Abdulaziz b. Ömer, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Şu'be, Mücahid, Ata b. Ebi Rebah, Hasan-ı Basri, Ömer b. Abdulaziz, Ahmed b. Hanbel ve Dahhak'tır. "Kurban edilmesi istenilen İshak'tır" diyenler ise: Hz. Ömer, Hz. Ali, Abbas, Đbn Mesud, Abdulaziz b. Abbas, Abdullah b. Mesud, Ka'bu'l-Ahbar, Katade, Sait b. Cübeyr, Mesruk, İkrime, Zühri ve Mukatil'dir. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut, 1969, C: IX, s. 17.
[630] Tekvîn, 22/1-19.

bağlantı kurularak anlatılmaktadır.[631] Kitab-ı Mukaddes'te bu bilgiler dışında Hz. İshak'ın çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili başka bir husus belirtilmemiştir.

Tevrat'a göre; Hz. İbrahim, Sare'nin vefatından sonra[632] oğlu İshak'ı evlendirmek ister. Bunu için kölesi Eliezer'i kendi memleketine gönderir. Eliezer, memleketinden İbrahim'in kardeşi Nahor'un oğlu Betuel'in kızı Rabeka'yı getirir ve İshak kırk yaşındayken Rebeka ile dünya evine girer.[633] Hz. İbrahim 175 yaşında vefat ettiğinde İsmail ve İshak tarafından defnedilir ve Hz. İbrahim'in vefatından sonra Allah, İshak'ı mübarek kılar.[634]

Ziraatla meşgul olan İshak'ın evliliğinin üzerinden 20 yıl geçtikten sonra eşi Rebeka'dan ikiz çocukları dünyaya gelir. İkizlerden ilk doğan çocuğa Esav, diğerine ise Yakup ismi verilir.[635] İshak 180 yaşında vefat ettiğinde oğulları Esav ve Yakup tarafından, İbrahim, Sare ve Rebeka'nın kabirlerinin bulunduğu Makpela mağarasına defnedilir.[636]

Kur'an'da Hz. İshak'ın isminin geçtiği ayetlere bakıldığında; altı yerde İbrahim, İsmail ve İshak sıralamasıyla[637] geçtiği, dokuz yerde İbrahim'e oğul müjdesinin verildiği, İbrahim, İshak ve Yakup sıralamasıyla[638]geçtiği, bir yerde İshak'ın İbrahim'e müjdelenmesi[639] ve bir yerde de İshak'ın Sare'ye müjdelenmesi[640] ile alakalı olarak geçtiği şekliyle toplamda on yedi yerde zikredildiği görülmektedir.

Kur'an ayetlerinde; Hz. İbrahim, putperest kavmi tarafından ateşe atıldıktan[641] ve ilahi yardımla bu olaydan kurtulduktan sonra kavmini ve yaşadığı

---

631 I. Jacobs, "*Akedah*", *"Isaac",* Encyclopaedia Judaica, I-XVI, Jerusalem 1972-78. C: IX, s. 4-6.
632 Tekvin 23/1-2.
633 Tekvîn 24/1-10, 15; 25/20.
634 Tekvîn 25/7-11.
635 Tekvîn, 25/19-28.
636 Tekvîn, 35/27-29
637 Bakara 2/133, 136, 140, "اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِيۜ قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ قُلْ اٰمَنَّا بِاللهِ وَمَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ …وَاِلٰهَ اٰبَائِكَ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًاۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ"; Âl-i İmrân 3/84, "عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوْتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ"; Nisâ 4/163; İbrâhîm 14/39, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ".
638 En'âm 6/84, "… وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ كُلًّا هَدَيْنَاۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ"; Hûd 11/71, "وَامْرَاَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ"; Yûsuf 12/6,38; Meryem 19/49; Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَۜ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةًۜ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ"; Ankebût 29/27; Sâffât 37/113; Sâd 38/45, "وَاذْكُرْ عِبَادَنَا اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُولِي الْاَيْدِي وَالْاَبْصَارِ".
639 Sâffât 37/100, "رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ".
640 Hûd 11/71, "وَامْرَاَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ".
641 Enbiyâ 21/68, "قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ"; Sâffât 37/97.

toprakları terk ederek bereketli kılınmış topraklara ulaştırılır.[642] Evlat hasreti yaşayan Hz. İbrahim, salih bir evlat vermesi için Allah'a dua eder[643] ve duasının kabulü ile kendisine yumuşak huylu bir erkek çocuk müjdelenir.[644]

Çocuğu belli bir yaşa gelince Hz. İbrahim'den oğlunu kurban etmesi istenir.[645] Baba-oğul bu emre tam bir teslimiyetle uyarak imtihanı kazanırlar.[646] Allah'ın lütfuyla, Hz İbrahim'in kurban edilecek oğlunun yerine büyük bir kurban gönderilir[647] ve bir de salihlerden bir nebi olarak Hz İshak kendisine müjdelenir.[648] Bu tertip üzere gelen ayetler; Hz İbrahim'in ilk çocuğunu kurban etme hadisesi üzerine Hz. İshak'ın müjdelendiğini, Tevrat'ın aksine kurban edilmek istenilen çocuğun İshak değil Hz. İbrahim'in ilk oğlu İsmail olduğunu ve Allah'ın bir şeyi almak için değil aksine vermek için istediğini göstermektedir.

Hz. İshak hakkında Kur'an'da; doğumunun müjdelendiği,[649] ilahi bir bağış[650] ve salihlerden[651] olduğu, hidayete erdirildiği,[652] mübarek kılındığı[653] ve kendisine vahiy gönderildiği[654] bildirilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in konumuzla alakalı iki duası geçmektedir: Biri babası Azer için yaptığı[655] diğeri ise hayırlı bir nesil için yaptığı[656] dualarıdır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İbrahim'in ilk duasının kabul olunmadığı[657] fakat ikinci

---

642 Enbiyâ 21/70-71.

643 Sâffât 37/100, "رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ".

644 Sâffât 37/112, "فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

645 Sâffât 37/102, "فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

646 Sâffât 37/103-106, "فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَا اِبْرٰهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ...".

647 Sâffât 37/107, "وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ".

648 Sâffât 37/112, "وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ"

649 Hûd 11/71; Sâffât 37/112, "وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ".

650 En'âm 6/84; İbrâhîm 14/39, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ"; Meryem 19/49; Enbiyâ 21/72; Ankebût 29/27, "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ".

651 Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ".

652 En'âm 6/84, "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ".

653 Sâffât 37/113, "وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰى اِسْحٰقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ".

654 Nisâ 4/163, "...وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ...".

655 Meryem 19/47, "قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي اِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا"; Şuarâ 26/86, "وَاغْفِرْ لِاَبِي اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ".

656 İbrahim 14/40, "رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ"; Sâffât 37/100, "رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ".

657 Tevbe, 113-114, "مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ".

duasının kabul olunduğu[658] bildirilmektedir. Hz. İbrahim'in bu dualarının farklı neticelerinden ilki, imanın olmadığı kişilere yapılacak duaların kabul olunmayacağını ikincisi ise kabul olunan duaların neticesinde imanlı nesillerin dünyaya gelebileceğini bizlere göstermektedir.[659]

Hz. İbrahim'in Kur'an-ı Kerim'de geçen dualarından başka bir çıkarım ise, yalnızca dünyalık için yapılan duaların dünyayla sınır kaldığı,[660] ahiret ağırlıklı yapılan duaların dünya hayatını da kapsadığı[661] gerçeğidir.

Bir insanın evlenip yuva kurduktan sonra çocuk isteyeceği vakit, ilk önce o çocuğu yaratacak ve yaşatacak olan Allah'tan salih veya saliha olacak hayırlı evlat istemesi, İbrahim peygamberin sünneti olarak durmaktadır. Bir insan; doğan çocuğuna Hz. İbrahim gibi, "sen benim kabul olunmuş duamsın" diyebilmelidir. Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İshak hakkında var olan ayetler incelendiğinde baba-oğul arasında geçen bir diyalog bulunmadığı fakat her ikisi üzerinden de tevhid akidesi aktarıldığı görülmektedir.

2.1.4.3. Hz. İshak ve Hz. Ya'kup

Hz. İshak'ın hayatıyla ilgili olarak bir önceki başlıkta bilgi verilmiştir. Bu sebeple bu başlık altında Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakup hakkında genel bir bilgi verilecektir.

Hz. Ya'kup, Yahudi inancına göre, İsrail'in üç atasından (İbrahim, İshak ve Yakup) biridir ve İsrailoğulları'nın isim babasıdır.[662] Tevrat'ın Tekvin bölümünün 25. ve 50. Babları arası, Hz. Ya'kup'un soyunu, doğumunu, hayatını ve ölümünü kronolojik bir sırayla anlatmaktadır.

Hz. Yakup; Hz. İshak ve eşi Rebeka'nın ikiz oğullarından ikincisi olarak dünyaya gelmiştir. Bir rivayette ikiz kardeşi Esav'dan sonra doğduğu için *''topuk*

---

658 Sâffât 37/101, "فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ"; İbrahim 14/39, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ".

659 Hûd 11/71, "وَامْرَاَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ".

660 Bakara 2/200, "فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ".

661 Bakara 2/201, "وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ"; İbrahim 14/40,41, "رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ".

662 Tekvîn, 35/1-15.

tutan'' anlamında, diğer bir rivayette ise, Esav'ın yerine geçtiği ve bereketini çaldığı için *''birinin yerini alan''* anlamında[663] ismine Ya'kup denilmiştir.

Tevarat'a göre Ya'kub'un hayatının önemli bir kısmı Kenan diyarında geçmektedir.[664] Çocukları arasında en çok sevdiği oğlu Yusuf'tur ve onun kötü haberini alınca yas tutar.[665] Kenan diyarındaki kıtlık sebebiyle oğullarını iki defa Mısır'a gönderir[666] ve sonrasında Yusuf, babasını ve kardeşlerini Mısır'a getirtir.[667] Yakup, Mısır'da yerleştiği Goşen kentinde on yedi yıl daha yaşayarak yüz kırk yedi yaşında vefat eder ve çocuklarına yaptığı vasiyeti gereği Makpela mağarasında; İbrahim ve eşi Sarenin, İshak ve eşi Rebekanın kabirlerinin bulunduğu yerde kendi karısı Lean'ın kabrinin yanına defnedilir defnedilir.[668]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Ya'kub'tan hem Ya'kub hem de İsrail diye söz edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Ya'kub ismi; on sürede on altı defa,[669] İsrail ismi tek başına iki yerde[670] ve Beni İsrail şeklinde ise kırk bir yerde[671] zikredilmektedir.[672] Kur'an'ın Hz. Ya'kub hakkında üzerinde en çok durduğu konu, Yahudi ve Hristiyanların iddialarının yanlış olduğu, diğer peygamberler gibi onun da bir İslam peygamberi olduğu[673] ve ataları İbrahim, İsmail, İshak ve Ya'kub ile onların soyundan gelenlerin Yahudi veya Hristiyan olmadığıdır.[674]

Kur'an'da; Hz Ya'kub ile ilgili olarak ve Hz İbrahim'in eşi Sare kastedilerek, *"Biz ona İshak'ı ve onun ardından Ya'kub'u müjdeledik"*[675] denilmekte, babası gibi

---

[663] Tekvîn, 27/36.
[664] Tekvîn, 37/1.
[665] Tekvîn, 37/31-35.
[666] Tekvîn, 42/1-2; 43/1-2.
[667] Tekvîn, 47/6-7.
[668] Tekvîn, 49/1-50/14.
[669] Bakara 2/132, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; Nisâ 4/163; En'âm 6/84, "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ"; Hûd 11/71; Yûsuf 12/6, 38, 68; Meryem 19/6, 49; Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ"; Ankebût 29/27; Sâd 38/45, "وَاذْكُرْ عِبَادَنَا اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُولِي الْاَيْدِي وَالْاَبْصَارِ".
[670] Âl-i İmrân 3/93, "… كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي اِسْرَاءِيلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَاءِيلُ عَلٰى نَفْسِهٖ"; Meryem 19/58, "…وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَاءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا…".
[671] Mu'cemu'l-Mufehres s. 13.
[672] Ö. F. Harman, *"Ya'kub"*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C: 43, s. 274-276.
[673] Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84, "قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوْتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ".
[674] Bakara 2/132, 133, 140, "اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ".
[675] Hûd 11/71, "وَامْرَاَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ".

kendisi de ilahi müjdeye mazhar olmuş bir peygamber olarak bildirilmektedir. Kur'an'da, Hz. Ya'kub'un oğullarıyla imtihan edildiği, bir babanın çekebileceği hüznün zirvesini yaşadığı Yusuf süresinde anlatılmaktadır. Bu sürede Hz. Ya'kub'un ismi üç defa geçmekte,[676] yirmi yerde ise Hz. Yakub'a atıfta bulunulmaktadır.[677] İslam tarihi kaynaklarında ise Hz. Ya'kub ile ilgili aktarımlar genellikle Tevrat'taki anlatım ve bilgilerle paralellik göstermektedir.[678]

Hz. İshak ve oğlu Hz. Ya'kub ile ilgili ayetlere bakıldığında, bu baba-oğul arasında da bir diyaloğun geçmediği, tevhid ilkesi üzerinden mesajlar verildiği ve Yahudi-Hristiyanların iddialarının boş ve yanlış olduğu bilgisinin aktarıldığı görülmektedir.

2.1.4.4. Hz. Ya'kub ve Hz. Yusuf

Yusuf kıssası Kur'an ve Tevrat'ta ayrıntılı olarak anlatılmakta ve bu iki kitap arasındaki anlatım büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Tevrat'ta; Yusuf kelimesinin aslı İbranice Yosef'ten geldiği[679] ve Hz. Ya'kub'un diğer eşlerinden doğan on oğlundan sonra dayısı Laban'ın kızı olan diğer eşi Rahel'den[680] dünyaya gelen ilk çocuklarının Yusuf olduğu[681] ve Yusuf'tan sonra ise ikinci çocukları Bünyamin'in[682] dünyaya geldiği belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu bilgiyi doğrulamakta, Hz. Ya'kub'un on iki oğlunun var olduğunu ve Yusuf ile Bünyamin'in ana-baba bir öz kardeş olduklarını bildirmektedir.[683]

Kur'an-ı Kerim'de diğer peygamberlerin kıssaları farklı surelerde yer aldığı halde *"ahsenü'l-kasas"*[684] olarak nitelendirilen Yusuf kıssası, bir sürede ve ayrıntılı

---

[676] Yusuf 12/6,38,68, "... وَعلٰى ..., ... وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَاۤءِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۗ ... اِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰىهَا ۗ ... اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَآ اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ ...".

[677] Harman, *"Ya'kub"*, s. 274-276.

[678] İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 39-40; Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed. *Arâ'isü'l-Mecâlis*, Dâ-ru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 101.

[679] Tekvîn, 29/31; 30/1.

[680] Tekvîn, 29/28.

[681] Tekvîn, 30/24; 32/9.

[682] Tekvîn, 30/24; 35/17,18.

[683] Yûsuf 12/4,59, "اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يٰٓاَبَتِ اِنِّي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ۗ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ ۚ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوْفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ".

[684] Yûsuf 12/3, ... نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ.

olarak nakledilmektedir. Kur'an'da; Yusuf ismi ise aynı ismi taşıyan sürede yirmi beş defa, diğer iki sürede birer defa olmak üzere[685] toplamda yirmi yedi defa geçmektedir.

Hz. Yusuf, babası Hz. Ya'kub ile birlikte Kenan ülkesinin (Filistin) ''Herban''[686] bölgesinde yaşıyordu.[687] Hz. Ya'kub, oğlu Yusuf'a karşı ayrı bir muhabbet ve sevgi beslemekteydi. Bunun sebebi Hz. Yusuf'un, babasına karşı saygı, sevgi ve bağlılığında diğer kardeşlerinden farklı oluşu ve Yusuf'un on iki yaşında gördüğü ve kıssanın da başlangıcını teşkil eden rüyasıydı.[688]

Kur'an'da verilen bilgiye göre; Hz. Yusuf rüyasında; güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini görmektedir.[689] Hz. Yusuf, rüyasını babasına anlatınca, babasının ona karşı muhabbeti daha da artmış ve başına gelebilecek tehlikelerden dolayı Hz. Ya'kub ona nasihat ederek rüyasını kardeşlerine anlatmaması konusunda Yusuf'u uyarmıştır.[690]

Rüya olayından sonra Hz. Yusuf'un peygamber olarak seçileceğini ve büyük bir mertebeye ulaşacağını anlayan[691] Hz. Ya'kub'un sevgi ve muhabbetinin diğer oğullarına kıyasla fazlalaştığı belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yusuf'un kardeşleri babalarının bu sevgisinden dolayı onu kıskanmaya ve ondan kurtulmak için çareler aramaya ve planlar kurmaya başlamışlardır.[692]

Yusuf'un abileri kurguladıkları bu planı gerçekleştirebilmeleri için Yusuf'u yanlarında götürmeleri gerekmektedir. Ancak ayetten de anlaşıldığı üzere Hz. Ya'kub'un gönlü, Yusuf'un onlarla gitmesine razı olmamakta, Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlıklarından dolayı ona bir kötülük yapabileceklerini hissetmekte ve Hz. Ya'kub bu konuda oğullarına güvenmemektedir.[693] Fakat bu güvensizliğe rağmen Hz. Ya'kub,

---

[685] En'âm 6/84, "...وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ..."; Mü'min 40/34, "...وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِۦ...".

[686] Ebu'l Ala el-Mevdudi, *Tefhim'ul Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani-Yusuf Karaca-İsmail Bosnalı, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, C 2, s. 436.

[687] Ahmet Musaoğlu, *Peygamberler (İnsanlık) Tarihi,* Gelenek Yayınları, İstanbul 2006, s. 169.

[688] Razi, *Tefsîrü'l-Kebîr*, C: 13, s. 161.

[689] Yûsuf 12/4, "إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ".

[690] Yûsuf 12/5, "قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ".

[691] Yûsuf 12/6, "وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ".

[692] Yûsuf 12/8-10, "إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ ۚ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَٰلٍ مُبِينٍ, اُقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَالِحِينَ, قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ".

[693] Yûsuf 12/11-14, "...قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ".

diğer oğullarıyla birlikte Hz. Yusuf'un da gitmesine izin vermekte ve bu nedenle Hz. Ya'kubun oğullarının kurduğu plan uygulanma zeminini bulmaktadır.

Hz. Yusuf, kardeşleri tarafından bir kuyuyyua atılmakta, kuyuya atılırken ilahi vahiyle ilk defa muhatap olmakta ve gelecekte kardeşlerinin bu yaptıklarını onlara haber vereceği bildirilerek ilerde yaşanacak olayların ve Mısır'a giden yolun ilk adımı da böylece atılmış olmaktadır.[694]

Hz. Yusuf'un kardeşleri, akşam eve döndüklerinde Yusuf'u kurt yedi yalanıyla Hz. Ya'kub'un hasret ve hüzün yıllarının başlamasına sebep olmuşlardır.[695] Burada bir baba ve oğulları arasında yaşanabilecek olumsuz bir davranışın (yalan) aktarılması, bunun her ailede yaşanabilecek bir durum olduğunu göstermektedir. Hz. Ya'kub, peygamber olmasına rağmen imtihanı gereği[696] kendi oğulları tarafından böyle bir hüzne sevk edilmiş ve çaresizlik içerisinde sabırla Allah'a yönelmiştir.[697]

Kıssayı anlatan ayetler bundan sonrası için; Hz. Yusuf'un, bir yolcu kafilesi tarafından kuyudan çıkarıldığını,[698] Mısır'da birkaç dirheme Mısırlı bir azize satıldığını, ergenlik çağına ulaştığında kendisine hüküm ve ilim verildiğini, sahibesi tarafından murat alınmak istendiği ve bu yüzden arkadan yırtılmış bir gömlek sembolüyle zindana atıldığını bildirmektedir.[699]

Takip eden ayetlerde; Hz. Yusuf'un zindanda tebliğ ile geçen yılları ve zindan arkadaşlarının rüyalarını tabir ettiği, sonrasında hükümdarın rüyasını tabir ederek hem zindandan hem de maruz kaldığı iftiradan kurtulup devletin hazinesinin başına vezir olarak geçtiği bildirilmektedir.[700]

Hz. Yusuf, hükümdarın rüyasında tabir ettiği gibi kıtlık yılları başlayınca kendisinden erzak istemeye gelen kardeşlerini tanır ve öz kardeşi Bünyamin'i

---

[694] Yûsuf 12/15, "فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوْٓا اَنْ يَّجْعَلُوْهُ فِيْ غَيٰبَتِ الْجُبِّۚ وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ".

[695] Yûsuf 12/16-17, "وَجَاۤءُوْٓ اَبَاهُمْ عِشَاۤءً يَّبْكُوْنَۗ قَالُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوْسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صٰدِقِيْنَ".

[696] Enfal 8/28, "وَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ"; Teğabün 64/14,15.
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَاحْذَرُوْهُمْۚ وَاِنْ تَعْفُوْا وَتَصْفَحُوْا وَتَغْفِرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
"اِنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌۗ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ".

[697] Yûsuf 12/18, "وَجَاۤءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍۗ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۗ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌۗ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ".

[698] Yûsuf 12/19, "وَجَاۤءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوْا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهٗۗ قَالَ يٰبُشْرٰى هٰذَا غُلٰمٌۗ وَاَسَرُّوْهُ بِضَاعَةًۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ".

[699] Yûsuf 12/20-35, "…وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۢ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُوْدَةٍۚ وَكَانُوْا فِيْهِ مِنَ الزّٰهِدِيْنَ".

[700] Yûsuf 12/36-57, "…وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيٰنِۗ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَعْصِرُ خَمْرًاۗ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۗ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ".

getirmedikleri takdirde onlara bir daha erzak vermeyeceğini bildirir.[701] Hz. Yusuf, Yıllar önce kuyuya atılırken kendisine vahyedilen hakikati[702] yaşamakta ve kardeşiyle babasına kavuşmak için bir plan hazırlamaktadır.

Yusuf'un kardeşleri, babalarına dönerek diğer kardeşleri Bünyamin'in de kendileriyle gelmesi gerektiğini aksi takdirde erzak alamayacaklarını bildirirler. Hz. Ya'kub, Hz. Yusuf'tan dolayı yaşadığı hasret ve hüznü bir daha yaşamak istememekte fakat kıtlığın vermiş olduğu zorluktan dolayı da buna bir yönüyle mecbur kalmaktadır.

Hz. Ya'kub, Bünyamin'i kardeşleriyle birlikte gönderebilmesi için oğullarından Allah adına söz vermelerini ister ve kendisi de bu konuda Allah'a tevekkül eder.[703] Burada dikkatimizi çeken husus Hz. Ya'kub'un; oğullarına koyun otlatmaya Yusuf'u yanlarında götürmeleri için izin verirken oğullarından böyle bir söz alma ve tevekkül etme lafızlarını kullanmamış olmasıdır.

Hz. Ya'kub, Allah'a tevekkül ederek oğullarına Mısır'a farklı kapılardan girmelerini nasihat etmekte ve bunun Allah tarafından kendisine öğretilen bir ilim olduğu bildirilmektedir.[704] Hz. Ya'kub'un bir baba olarak çocuklarının başlarına gelebilecek her türlü sıkıntıdan endişe ettiği ve bunun olmaması için onlara nasihatte bulunduğu görülmektedir. Her ne kadar Hz. Yusuf olayından dolayı oğullarına güvenmese de bunu babalık duygusuyla yaptığı hissi ağır basmaktadır.

Kardeşi Bünyamin'e kavuşan Hz. Yusuf, babasına da kavuşmak için ikinci planını devreye sokmakta ve kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyarak babasının gelmesini sağlamak istemektedir. Burada babalarına verdikleri sözden dolayı Yusuf'un kardeşlerinin fedakarlığı göze çarpmaktadır. Bünyamin'in yerine kendilerinden birinin alıkonmasını teklif etmişlerdir. Babalarına dönecek ve bu seferde Bünyamin'i orada alıkoydular diyecek cesareti kendilerinde bulamasalar da çaresizce kendi yurtlarına dönerek başlarından geçenleri Hz. Ya'kub'a anlatmışlardır.[705]

---

[701] Yûsuf 12/58-63, "...وَجَاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَ هُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ".

[702] Yûsuf 12/15, "فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَ اَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَ اَوْحَيْنَا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ".

[703] Yûsuf 12/63-66, "...فَلَمَّا رَجَعُوا اِلٰى اَبِيهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَا اَخَانَا نَكْتَلْ وَ اِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ".

[704] Yûsuf 12/67,68, "وَ قَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَ ادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَ مَا اُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ عَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ وَ لَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا وَ اِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَ لٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ".

[705] Yûsuf 12/69-83, "...وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنِّي اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ...".

Kur'an-ı Kerim'de kıssanın bu bölümünden sonrası, duygusallık bakımından daha yüksek seviyede devam etmektedir. Kur'an-ı Kerim; Hz. Ya'kub'un, oğlu Bünyamin'in Mısırda tutulduğu haberini alınca hüznünün ve kederinin katlandığını, Yusuf'a olan özleminin daha da arttığını bunun sonucunda görme yetisini kaybettiğini, bu durumunu yalnızca Allah ile paylaşabildiğini söylemekte ve Allah tarafından onların bilmediği şeyleri bildiğini eklemektedir.[706] Bu ayetlerde aktarılan bilgiler eşliğinde Hz. Ya'kub'un bir baba olarak, oğlunun hayatta olduğu bilgisine sahip olduğu halde[707] çocuğunun hasretiyle nasıl kahrolduğunu anlamaktayız. Hayatın gerçekleri arasında ebeveynlerin çocuklarına karşı olan şefkat ve merhametleri, onlardan uzak kalındığında oluşan özlem ve hasretleri, Kur'an'da Hz. Yusuf kıssasıyla aktarılmaktadır.

Bir sonraki ayette, Hz. Ya'kub, oğullarım (يَا بَنِيَّ) diye başladığı hitabını, dedesi Hz. İbrahim'in diliyle de ifade edildiği gibi[708] *''Allah'tan ümit kesmeyin''* diyerek bitirmektedir.[709] Sonrasında ise Hz. Ya'kub'un oğulları; Mısır'a tekrar giderek Hz. Yusuf'un huzuruna çıktıkları, yıllar önce kuyuya attıkları kardeşleriyle yıllar sonra tekrar karşılaştıkları, Allah'ın onu gerçekten seçmiş olduğunun ve düştükleri hatanın farkına vardıkları ifadesi yer almaktadır. Hz. Yusuf'un, abilerinin yaptıklarına karşılık onları affedici tavrı ve abilerinin yaptıkları şeyler için bağışlanmalarını Allah'tan dilemeleri tavsiyesi[710] ise hem peygamberlik hem de kardeşlik sıfatlarının bir göstergesi olarak sunulmaktadır.

Hz. Ya'kub; kahrından ve hasretinden kapanan gözlerine derman olacak gömlek Mısır'dan oğulları vasıtasıyla yola çıkınca, Yusuf'un kokusunu aldığını ifade etmiştir. Hz. Yusuf'un gömleği Hz. Ya'kub'un gözlerine sürülünce Hz. Ya'kub şifa bulmuştur. Hz. Ya'kub hüznün yerine sevinci yaşamaya başlamış, oğulları ise yaptıkları hatadan dolayı baba duasıyla Allahtan mağfiret edilmeyi dilemişlerdir.[711] Hz. Ya'kub'un oğullarının affi için hemen dua etmemesinin sebebi olarak, duaların

---

[706] Yûsuf 12/84-86, "...وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ".

[707] Yûsuf 12/87, ''...يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ''.

[708] Hicr 15/56, ''قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّالُّونَ''.

[709] Yûsuf 12/87, "يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ".

[710] Yûsuf 12/88-92, "...فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَآ اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ".

[711] Yûsuf 12/93-98, "...اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِي يَاْتِ بَصِيرًا وَاْتُونِي بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ".

makbul olduğu bir zaman dilimini beklemek veya aralarında bulunan haktan dolayı helalleşmelerini istemek ya da onlara olan kırgınlığını hissettirmek için ertelediği ifade edilmektedir.[712]

Burada bir hastalığa şifa olacak kadar önemli olan bezden yapılmış gömlek değil gömlekle gelen Hz. Ya'kub'un oğlunun kokusu ve müjdesiyle onun elemli kalbine verilmiş olan ferahlıktır. Son yıllarda yapılan tıbbi ve psikolojik araştırmalar henüz kanıtlanmamış olsa da sevgi ve moralin hastalıklara iyi geldiği ve hatta bazı hastalıkları iyileştirdiği yönündedir. Burada baba rolündeki Hz. Ya'kub'un, oğullarına karşı olan sevgisi ve kırgınlık içerisinde olsada oğulları için affedici tavrı tüm insanlar için güzel ve yapıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Konumuzla alakalı olan kısımda, Hz. Ya'kub ve Hz. Yusuf yıllar sonra Mısır diyarında tekrar bir araya gelmekte ve baba-oğul kucaklaşıp hasret gidermektedir. Hz. Yusuf'un rüyasıyla başlayan kıssa rüyanın gerçekleşmesi ve Hz. Yusuf'un bir Müslüman olarak bu dünyadan ayrılma duasıyla bitmektedir.[713]

Bir aile içerisinde ve kardeşler arasında yaşanabilecek durumların ve bunların acı-tatlı sonuçlarının anlatıldığı Yusuf kıssasında; insanlar arasında merhamet, sevgi ve hoşgörünün olması gerektiği, hata yapmanın normal fakat hatada ısrar etmenin kötü olduğu, anne sevgisinin büyüklüğünün herkesçe malum olduğu bir dünyada baba sevgisinin de ne kadar derin olabileceği ve bu sevgiyle nice dertlerin, sıkıntıların yok olabileceği sonuçları çıkartılabilmektedir. Aile bağlarının neredeyse kopma noktasına geldiği ve ebeveyn-çocuk arasında sevgi ve saygının yok olmaya yüz tuttuğu günümüz dünyamızda, tüm insanların bu kıssadan farklı farklı hisseler çıkartabileceği kanaatindeyiz.

2.1.4.5. Hz. Davud ve Hz. Süleyman

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Dâvûd'un çeşitli özellikleri belirtilmekte fakat soy kütüğü ile hayat hikayesi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Bu konuda Kur'an

---

[712] H. Karaman vd.. *Kur'an Yolu Tefsiri*, C: 3, s. 256-257.

[713] Yûsuf 12/99-101, "...فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاۤءَ اللّٰهُ اٰمِنِيْنَ".

dışında ki kaynaklarda yer alan bilgiler İsrailiyat türünden olup Ahd-i Atik'teki bilgiler ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.[714]

İbranice *"en çok sevilen kişi, âşık olunan yar, göz bebeği"* anlamına gelen *''Dâvûd''* ismi, Kitab-ı Mukaddes'te *''Dâvid''* şeklinde geçmekte ve sadece Hz. Dâvûd'a ad olarak kullanılmaktadır.[715] Ahd-i Atik'e göre Dâvûd, Beytüllahim'de ikamet eden ve Sıbtının ileri gelenlerinden Yesse'nin oğludur.[716]

Ahd-i Atik'te Hz. Dâvûd; babasının koyunlarını otlatan,[717] rastladığı aslanların sırtına binip kulaklarından tutan ve sapanıyla attığı her şeyi vuran,[718] "kısa boylu, sarı benizli ve mavi gözlü",[719] "gür ve güzel sesli, iyi huylu, temiz kalpli, çok anlayışlı ve çok güçlü"[720] biri olarak tasvir edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Dâvûd'dan ilk defa, Câlût'u (Golyat) öldürmesi münasebetiyle bahsedilmekte ve Câlût'u öldürmesinden sonra Dâvûd'a hem hükümdarlık hem de hikmet (nübüvvet) verildiği bildirilmektedir.[721] Yine Kur'an'da Hz. Dâvûd'un özellikleri olarak; Allah'ın İsrâiloğulları'nı savaşın şiddetinden korumak için Hz. Dâvûd'a zırh yapmayı öğrettiği, demiri yumuşatmak suretiyle ustaca işlenmiş geniş zırhlar yapmasını bildirdiği sıralanmaktadır.[722]

Hz. Dâvûd için; kendisine Zebur'un verildiği,[723] Allah'ın dağları ve kuşları Hz. Dâvûd'un buyruğuna verdiği,[724] onların da akşam sabah onun tesbihine katıldığı,[725] Hz. Dâvûd'un günah işlemekten titizlikle kaçındığı, Allah'a tam bir teslimiyet ve

---

[714] Ö. F. Harman, *"Dâvûd"*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C: 9, s. 21-24.
[715] Harman, *a.g.e.*, s. 21-24.
[716] Rut, 4/22; I. Samuel, 16/13.
[717] I. Samuel, 17/34-36.
[718] Taberî, *Tarih-i Taberî*, C: I, s. 472; Sa'lebî, *Arâ'isü'l-Mecâlis*, s. 206.
[719] Sa'lebî, *a.g.e*, s. 206.
[720] Taberî, *Tarih-i Taberî*, C: I, s. 246.
[721] Bakara 2/251, "فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاۤءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ".
[722] Enbiyâ 21/80, "وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْۢ بَأْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ"; Sebe' 34/10-11, "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ۭ يٰجِبَالُ اَوِّبِي مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ ۙ اَنِ اعْمَلْ سَابِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ۭ اِنِّىْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ".
[723] Nisâ 4/163, "اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوْحٍ وَّالنَّبِيّٖنَ مِنْۢ بَعْدِهٖ ۚ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيْسٰى وَاَيُّوْبَ وَيُوْنُسَ وَهٰرُوْنَ وَسُلَيْمٰنَ ۚ وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ۚ"; İsrâ 17/55, "وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰي بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا".
[724] Neml 27/16, "وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ ۘ وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ۭ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ"
[725] Enbiyâ 21/79, "اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۭ وَكُنَّا فٰعِلِيْنَ..."; Sad 38/18,19, "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ۭ يٰجِبَالُ اَوِّبِي مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ", Sebe 34/10, "يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ۝", "وَالطَّيْرَ مَحْشُوْرَةً ۭ كُلٌّ لَّهٗ اَوَّابٌ ۝", "وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ ۝".

samimiyetle yöneldiği,[726] Allah'ı çok zikrettiği,[727] ibadete ve salih amele düşkün olduğu, adaletle hükmetme ve yerli yerince söz etme kabiliyetinin verildiği,[728] Kur'an'ın Hz. Dâvûd hakkında bildirdiği diğer vasıflarıdır.

Hz. Dâvûd, yeryüzünde halife kılınmış, onun saltanatı güçlendirilmiş ve adaletle hükmetmesi kendisine emredilmiştir.[729] Kudüs şehrini kuran, Ahit Sandığını Kudüs'e getirten ve Süleyman Mabedi'nin (Mescid-i Aksa) gelecekte inşa edilecek yerinde bir de altar (*"sunak, üzerinde kurban kesilen yüksek masa"*) yaptıran[730] Hz. Dâvûd'un, kırk yıl süren hükümdarlığı yetmiş bir yaşında vefat etmesiyle son bulmuş[731] ve Hz. Dâvûd kurduğu şehre (Kudüs) defnedilmiştir.[732]

Ahd-i Atik'te bildirilen, Hz. Dâvûd'un eş ve çocukları hakkında ki bilgiler hem mantık hem de netlik dışı olduğundan, konumuzla alakalı olarak Kur'an'da bildirilen Hz. Süleyman'ı zikretmenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Kudüs'te dünyaya gelen Hz. Süleymân; Hz. Dâvûd'un ve karısı Bat-Şeba'nın dördüncü çocuklarıdır.[733] Hz. Dâvûd bu oğluna, savaş görmesin, selâmette olsun diye İbrânîce'de "*Rabbin selâmeti*" manasına gelen *''Süleymân''* ismini vermiştir.[734] Başka bir rivâyette de O'na bu ismi verenin annesi olduğu söylenmektedir. Peygamber Natan ise O'na Yahve'nin sevgilisi anlamında "*Yedidyah''* ismini koymuştur.[735]

Kendisi için bir saray yaptırdıktan sonra Tanrı için de bir mâbed yaptırmak isteyen Hz. Dâvûd'a, ondan sonra yerine geçerek saltanat sürecek oğlunun bir mâbed inşa edeceği[736] ve bu oğlunun ise Süleyman olduğu bildirilmiştir.[737] Bu sebeple Hz.

---

[726] Sâd 38/17, "اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهُ اَوَّابٌ".

[727] Sâd 38/18, "اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ".

[728] Sâd 38/20, "وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ"

[729] Sâd 38/20,26, "وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۜ اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ".

[730] Ahmet Güç, *Dinlerde Mabed ve İbâdet*, Esra Fakülte Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 114.

[731] II. Samuel, 2/11; 5/4, 5; I. Tarihler, 29/27

[732] I. Krallar, 2/10

[733] II. Samuel, 5/14; I. Tarihler, 3/5, 14/4.

[734] Fîrûzâbâdî, ''*el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*'' C: 4 s.86.

[735] 2. Samuel 12/24; "Çocuğu seven Rab Peygamber Natan aracılığıyla haber gönderdi ve hatırı için çocuğun adını Yedidyah koydu."

[736] II. Samuel, 7/12-13.

[737] I. Tarihler, 17/11, 22/9; 28/5-6

Dâvûd, hayatta iken yerine geçecek olan varisini ilan etmiş ve Hz. Süleyman babasının sağlığında kral sıfatıyla tahta geçmiştir.[738]

Ahd-i Atik'te Hz. Süleyman'ın kıssası çok geniş bir biçimde yer almaktadır. O'nun gerçekleştirdiği birçok büyük işin başında, Mescid- Aksan'nın bulunduğu yerde mabedi (Bet ha-Mikdaş) inşa ettirmiş olması gelmektedir. Bu mabedin yapılma emrinden inşaat malzemesine varıncaya kadar Rabbin müdahil olması,[739] Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmek için götürdüğü yer kabul edilen Moriya tepesinde yaptırılması[740] gibi nedenler mabedin kutsallığını artırmaktadır.

Tevrat'a göre; Hz. Süleyman, mabedin yapımında çokça emek sarf etmiş, krallığının dördüncü yılında başladığı mabedi, yedi yıl altı ay sonra tamamlamış,[741] ahid sandığını mabeddeki yerine koymuş ve açılış duasını bizzat kendi yapıp halkı takdis etmiştir.[742]

Hz. Süleyman'ın firavunun kızıyla evlenmesi ve bunun sonuçları ile Mühr-i Süleyman[743] diye bilinen yüzüğü hakkında Yahudi literatüründe genişçe bilgi bulunmakta, bu bilgilerden bir kısmı İslam Tarihi kaynaklarında farklı anlatımlarla geçmektedir.[744]

Kur'an- Kerim'de Hz. Süleyman'ın on yedi yerde[745] ismi geçmekte, üstün vasıflarıyla hükümdar-peygamber olarak kendisinden bahsedilmektedir.[746] Allah, Hz.

---

[738] I. Krallar, 1/1-53; I. Tarihler, 29/24
[739] I. Krallar, 5/1-5; I. Tarihler, 22; 28/2-19; 29/6-9
[740] II. Tarihler, 3/1
[741] I. Krallar, 6/1,38.
[742] I. Krallar, 7-8; II. Tarihler, 2/1-5,14.
[743] Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup müslümanlar arasında *"Hâtem-i Süleyman",* yahudi ve hıristiyanlarca *"Dâvûd yıldızı"* diye anılır. İskender Pala, *"Hâtem-i Süleyman",* DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2020, C: 31, s. 523.
[744] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C: II, s. 259; İbn Mâce, *"Fiten",* 31.
[745] Mu'cemu'l-Mufehres, s.113.
[746] Ö. F. Harman, *''Süleyman''* DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C: 38, s.60-62.

Dâvûd gibi Süleyman'ıda peygamberlik,[747] hükümdarlık, hikmet[748] ve ilimle[749] donatmış, nübüvveti ve saltanatı onların şahsında toplamıştır.[750]

Kur'an, Hz. Süleyman'ı hayırlı bir babaya armağan edilmiş hayırlı bir oğul olarak sunmakta,[751] Hz. Dâvûd'un oğlu ve vârisi olduğunu,[752] emrine rüzgârın,[753] bir kısım şeytan ve cinlerin[754] verildiğini, insanlardan üstün kılındığını,[755] şükreden,[756] sâlih, hakîm, anlayışlı, güzel bir kul olduğunu,[757] daima Allah'a yöneldiğini, Allah katında büyük değeri ve güzel yeri bulunduğunu belirtmektedir.[758]

Kur'an'da, karınca vadisinden ''وَادِ النَّمْلِ'' geçerken bir dişi karıncanın sözleriyle,[759] Sebe diyarının melikesi ve hüdhüd ''لَا اَرَى الْهُدْهُدَ'' kuşu ile olan diyaloğu[760] da Hz. Süleyman'ın hükümdarlığı ve hayvanatın dilini bilmesi[761] bağlamında mucizevi bir tarzda aktarılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Süleyman'ın atlara, özellikle yarış atlarına olan sevgisi[762] ve tahtının üzerine bırakılan bir cesetle imtihan edilmesi[763] de bildirilmektedir.

---

[747] Nisâ 4/163, "اِنَّا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ كَمَا اَوْحَيْنَا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَوْحَيْنَا اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُورًا وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنٰهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًا"; En'âm 6/84, "وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ".

[748] Bakara 2/251, "... وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهٗ مِمَّا يَشَٓاءُ ...; Enbiya 21/79, "فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا".

[749] Neml 27/15, "... وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا".

[750] Sâd 38/35-39, "قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْۢبَغِي لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدِيٓ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ..."

[751] Sâd 38/30, "وَوَهَبْنَا لِدَاوٗدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهٗ اَوَّابٌ"

[752] Neml 27/16, "وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ".

[753] Enbiyâ 21/81, "وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِاَمْرِهٖٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ"; Sebe 34/12, "وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ".

[754] Enbiyâ 21/82, "وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهٗ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ"; Neml 27/17,39, "وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهٗ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ, قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِينٌ".

[755] Neml 27/16, "وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ".

[756] Sebe 34/13, "يَعْمَلُونَ لَهٗ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُٓوا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ".

[757] Neml 27/19, "فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ".

[758] Sâd 38/30,40, "وَوَهَبْنَا لِدَاوٗدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهٗ اَوَّابٌ, وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ".

[759] Neml 27/18,19, "حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهٗ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ, فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ".

[760] Neml 27/20-44, "وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَٓائِبِينَ...".

[761] Neml 27/16, "وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ".

[762] Sâd 38/31-33, "اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ, فَقَالَ اِنِّٓي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّيۚ حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ, رُدُّوهَا عَلَيَّۖ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ".

[763] Sâd 38/34, "وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ".

Bu bilgilerin dışında Kur'an'da konumuzla alakalı olarak iki husus dikkatimizi çekmektedir. İlki Hz. Dâvûd'un hayırlı bir kul oluşu sebebiyle Süleyman'ın ona armağan edilmiş olması[764] ikincisi ise, iki ilim ve hüküm verilmiş baba-oğul peygamber arasında geçen tarla sahipleri ve hüküm kıssasıdır[765]

Kur'an-ı Kerim'in Sad süresinde, ''*Dâvûd'a Süleyman'ı bağışladık. O ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.*''[766] buyrularak, hayırlı bir babaya hayırlı bir oğul verildiği bildirmektedir. Burada, istisnalar olsa da (Hz. Nuh ve oğlu gibi) bir insan kendinden sonra hayırlı bir nesil bırakmak istiyorsa ilk önce kendisinin hayırlı biri olması için gayret sarf etmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Günümüz problemlerinin ilk sıralarında olan bir mesele, hayrı kendimizde bulmak yerine bizden sonraki neslimizde aramak olduğu kanaatindeyiz.

Enbiya süresinde[767] geçen diğer mesele ise; Rivayete göre, bir koyun sürüsü geceleyin komşunun tarlasına girerek oradaki ekini tahrip eder; ekin sahibi zararın telâfisi için mahkemeye başvurur. Hz. Dâvûd, ekin ve koyun sahiplerine koyunların değerini ve zararın ne kadar olduğunu sorduktan sonra, tahrip edilen ekinin kıymetinin, koyunların kıymetine denk olduğu kanaatine vararak koyunların tazminat olarak ekin sahibine verilmesine hükmeder.

Hz. Süleyman ise bu cezayı ağır bularak, hükmün değiştirilmesini teklif eder. Ona göre tarladaki zarar koyunlardan elde edilecek gelirle ödenebilir; bu sebeple hükmün şöyle olması gerekir: Tarla koyun sahiplerine verilmeli, onlar, ziyandan önceki haline gelinceye kadar tarlanın bakımını üstlenmelidir. Koyunlar da tarla sahibine verilmeli, o da tarlası ziyandan önceki haline gelinceye kadar bu koyunların sütünden, yününden ve kuzularından yararlanmalıdır. Nihayet tarla sahibinin zararı karşılanınca tarla ve koyunlar sahiplerine iade edilmelidir. Bu davaya bakan Dâvûd ile

---

[764] Sâd 38/30 ''وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ''.

[765] Enbiyâ 21/78,79, ''وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ ۖ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ۚ فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ''.

[766] Sâd 38/30, ''وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ''.

[767] Enbiyâ 21/78-79, ""وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ ۖ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ۚ فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ".

oğlu Süleyman farklı hükümler verirler fakat Hz. Dâvûd, oğlunun bu çözümünü beğenir ve kendi görüşünden vazgeçer.[768]

Allah'ın hüküm ve ilim verdiği Hz. Dâvûd'da Hz. Süleyman'da birer peygamberdir. Ancak her biri ayrı ayrı mümeyyiz vasıflara sahiptir. Allah'ın, Hz. Süleyman'a isabetli hüküm verme konusunda bir imtiyaz bahşettiği görülmektedir. Her insanın farklı vasıf ve yeteneğinin olmasının normal olduğu gibi bu vasıf ve yeteneğin ortaya çıkarılması ve kabul görmesi de önemlidir.

Burada bir peygamberin oğlunun hükmünü daha isabetli bulup kendi hükmünden vazgeçmesi, otoriter baba modellerine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Çocuklarımızın görüşlerine saygı duymak ve doğru olan görüşlerini benimseyip uygulamak Kur'an'da ilim ve hikmet verilmiş bir peygamber sünneti olarak karşımızda durmaktadır.

Hz. Dâvûd'un bu tavrı, Aile içi iletişim ve ebeveyn-çocuk arasında daha sağlam ve güvenilir bir bağın kurulmasına katkı sağlayacaktır.

2.1.4.6. Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahya

Zekeriyyâ kelimesinin aslının İbranice *''Zekarya''* olduğu ve *"Yahve hatırlar"* anlamına geldiği bildirilmektedir.[769] İslâmî kaynaklarda ise kelimenin İbrânîce olduğu ve *''Zekeriyyü''*, *''Zekeriyyâ''* şeklinde telaffuz edildiği belirtilmektedir.[770] Hz. Zekeriyyâ, İsrailoğullarına gönderilmiş son peygamberlerden biri ve Hz. Yahya'nın babasıdır. Hz. Zekeriyyâ'nın babasının ismi, Brahya[771] (İncil'de Brakya)[772] olarak zikredilmektedir. İncil'de anlatılan fakat Kur'an'da hiç zikredilmeyen, Hristiyanların yanında ona ait bir kanun kitabı bulunan ve Mesih'ten üç asır önce, Daryus zamanında yaşamış başka bir Zekeriyya'dan da bahsedilmektedir.[773]

---

[768] H. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara, 2002, C: 3, s. 694.

[769] Mahmut Aydın, ''*Zekeriyyâ''*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, c. 44, s. 210-211.

[770] İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-luġa*, Dâru Sâdır, Beyrut 1925, C: II, s.324

[771] İbnu'l-Esir, *el-Kâmilfi't-Tarih,* thk: Ebu'l-Fida el-Kadi, Dâ-ru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, C: I, s. 528.

[772] Matta 23/35.

[773] Abdulvehhab en-Neccar, *Kısasu'l-Enbiya*, Mektebetu Dari't-Turas, Kahire, ts., s. 438.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Zekeriyyâ; Hz. İsa ve Hristiyanlık tarihi ile ilgili olarak bahsedilen şahısların başında gelmekte, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber ve aynı zamanda Mabed'in (Kudüste ki Beytu'l-Makdis) hadimi (yöneticisi) olarak zikredilmektedir.[774]

Kur'an-ı Kerim'de; Hz. Zekeriyyâ'nın adı altı yerde geçmekte[775] ve iki konuyla alakalı olarak kendisinden bilgi verilmektedir. İlki, İmran ailesinden Hz. Meryem'in Mabed'e adandığı zaman kimin himayesinde olacağı konusunda Hz. Zekeriyyâ'nın seçilmesi, Hz. Meryem'in eğitiminden sorumlu kılınması ve mihrab denilen odasına her girdiğinde Hz. Meryem'in rızıklandırılmasına şahit olması anlatılmaktadır[776] İkinci olarak ise, Hz. Zekeriyyâ'nın yaşlılık döneminde bir çocuk sahibi olma duası ve ona Hz. Yahya'nın bağışlanması konusundan bahsedilmektedir.[777]

Al-i İmran süresinde geçen ayetlere baktığımızda Hz. Zekeriyyâ'nın, Hz.Meryem'in yanında dua ettiği ve temiz bir soy istediği, mihrapta namazda iken duasına icabet edildiği ve eşinin kısır kendinin ise yaşlılık döneminde olduğunu belirtilmesi üzerine Allah'ın dilemesi ile bunun kolay bir iş olduğu kendisine bildirilmektedir.[778] Aynı zamanda Hz. Zekeriyyâ, bu duasının kabul olmasına bir alamet istemekte, Allah ise onun işaret etmesi hariç üç gün kimseyle konuşmamasını ve sabah-akşam kendisini çokça zikredip tesbih etmesini emretmektedir.[779]

Meryem süresinde geçen parafta; Hz. Zekeriyyâ'nın Rabbine dua edipte mutsuz olmadığı, kendinden sonrası için endişe ettiği, kendisinden razı olunan bir mirasçı talep ettiği ve isminin bizzat Allah tarafından koyulan Hz. Yahya'nın müjdelendiği bildirilmektedir.[780] Ayetlerin devamında ise Al-i İmran süresinde geçen

---

[774] Ahmed Şelebi, *Mukaranetu'l-Edyan el-Mesihiyye*, (b.y.), Kahire 1984, s. 438.

[775] Âl-i İmrân 3/37,38; En'âm 6/85, "وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ"; Meryem 19/2,7, "...ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهٗ زَكَرِيَّآ"; Enbiyâ 21/89, "وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ".

[776] Âl-i İmrân 3/37, "... كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا...".

[777] Âl-i İmrân 3/38-41, "هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَاءِ, قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْ اٰيَةً..."; Meryem 19/3-11, "...فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا"; Enbiya 21/89, "وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ".

[778] Âl-i İmrân 3/38-40, "...هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَاءِ".

[779] Âl-i İmrân 3/41, "قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْ اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ".

[780] Meryem 19/3-8, "...اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ نِدَآءً خَفِيًّا".

sebep sonuç ilkeleri dışında bir olayın nasıl olabileceği ve Allah'ın dilemesi ve yaratma kudretinin önünde bir engelin olamayacağı tedricen bildirilmektedir.[781]

Hz. Zekeriyyâ ile ilgili ayetlerde konumuzla alaklı olarak en çok dikkatimizi çeken ayet ise O'nun Enbiya süresinde geçen ''رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِيْنَ'' duasıdır.[782] İnsanoğlunun yeryüzündeki en büyük korkularından biri olan yalnızlık duygusundan bir peygamber olarak Hz. Zekeriyyâ'da etkilenmiş olmalı ki bu yalnızlığını giderecek bir çocuk istemek amacıyla Allah'a duada bulunmuştur. Sonrasında ise Hz. Zekeriyyâ'nın nasıl bir duygu ile dua ettiğini bildiren ayet ile tüm insanlar için duanın adabıyla alakalı olarak ta bilgi verilmektedir.[783]

Hz. Zekeriyyâ'nın duasının karşılığı olarak eşi Elizabet'ten (İşa)[784] dünyaya gelen Hz. Yahya hakkında ise Kur'an-ı Kerim'de şöyle bahsedilmektedir; Hz. Zekeriyyâ'nın, Allahtan kendisinden sonra mabede hizmet edecek bir yardımcı istemesi üzerine annesinin kısır babasının çok yaşlı olmasına rağmen Hz. Zekeriyyâ'ya müjdelendiği,[785] adının ilahi vahiyle konulduğu ve öncesinde bu ismin kullanılmadığı[786] zikredilmektedir. Hz. Yahya için Yine Kur'an-ı Kerim'de; daha çocuk iken kendisine hikmet verildiği,[787] Allah katından kendisine sevgi duyarlılığı ve temizlik verilen çok takva sahibi biri olduğu,[788] ana-babasına itaatkâr bir oğul olduğu bildirilmekte,[789] doğduğu, öleceği ve diriltileceği gün kendisine selam edilmektedir.[790]

Hz. Zekeriyyâ'nın oğlu Hz. Yahya ile Hz. İsa aşağı yukarı yaşıt kabul edilen teyze çocuklarıdır. Hz. Yahya da babası gibi şehit edilen[791] peygamberlerden biridir. Kendisi, Hz. İsa'nın nezd-i ilahiye alınmasından önce dünyadan ayrılmıştır.

---

781 Meryem 19/9-11, "...قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا".

782 Enbiya 21/89, "وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِيْنَ".

783 Enbiya 21/90, فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَوَهَبْنَا لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

784 Luka 1/39-41.

785 Al-i İmran 3/39, فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ".

786 Meryem 19/7, "يَا زَكَرِيَّآ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهٗ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهٗ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا".

787 Meryem 19/12, "يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا".

788 Meryem 19/13, "وَحَنَانًا مِنْ لَّدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا".

789 Meryem 19/14, "وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا".

790 Meryem 19/15, "وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا".

791 Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed, *Arâ'isü'l-Mecâlis,* Dâ-ru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 238-239.

Kur'an'da baba-oğul olarak bildirilen iki peygamberden bahseden ayetler dikkate alındığında; niyetin ve duanın ne kadar önemli olduğunu, umarak, korkarak ve derin bir saygı ile yapılan[792] dualardan olumsuz yanıt alınmadığını[793] ve böyle bir duanın dünya ve ahirete bakan yönleriyle Hz. Yahya örneği olarak[794] insanlığa sunulduğu görülmektedir.

Dua insanın acziyetini bilerek üst makamdan arzu ettiği şeyi istemesidir. Bunu yapabilmek için neyi ve nasıl isteyeceğinin bilincinde olmak ise niyettir. Her insan evlenip çocuk sahibi olmak ister. Nasıl bir çocuk sahibi olmak istediklerini belirleyen şey düşünce ve niyetleridir. Tıbben doğumun mümkün olmadığı bir durumda bile hayırlı bir nesil isteyenlerin önünde Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahya ile beraber Hz. İbrahim ve Hz. İsmail-İshak birere örnek olarak Kur'an-ı Kerim'de sunulmaktadır.

2.1.4.7. Hz. Lokman ve Oğlu

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lokman ve oğlu ile ilgili bilgiler[795] aynı adı taşıyan sürede Hz. Lokman'ın isminin on iki defa ismen zikredilmesinden ve oğluna verdiği öğütlerden ibarettir.[796] Buna karşılık Cahiliye şiirinde ve İslam tarihi kaynaklarında aynı adı taşıyan ve bu yüzden birbirlerine karıştırılan kişilerin mevcudiyeti oldukça fazladır.[797] Lokman'ın; Mekke döneminde nazil olan bir süreye isim olarak verilmiş olması, İslamiyet'ten önce uzun ömrü, bilgeliği, darbımeselleri ile bilinen ve Cahiliye şiirinde kendisine yer bulan bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.[798]

Lokman Hâkim hakkında; doğduğu yer, ne iş yaptığı, kaç yıl yaşadığı, nerede defnedildiği ve en önemlisi peygamber mi veli mi[799] ekseninde ihtilafların olduğu

---

[792] Enbiya 21/90, "فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًاۜ وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ".

[793] Meryem 19/4, "قَالَ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا".

[794] Meryem 19/7, 12-15, "يَا زَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍۨ اسْمُهُ يَحْيٰىۙ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۟ يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍۜ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّاۙ...".

[795] Ömer Faruk Harman, *''Lokman''* DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2009, C: 27, s.206-208.

[796] Lokman 31/12-19, "...وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِۜ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ".

[797] Harman, *a.g.e.*, s. 206-208.

[798] Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, C: I, s. 219.

[799] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* C: V, s. 10.

bilinse de kendisinin bir peygamber olmadığı ancak kendisine hikmet verilmiş veli bir kul olduğu İslam alimlerinin çoğunluğuna göre kabul görmektedir.[800] Lokman Hakim'in çok yönlü ve meşhur kişiliği üzerine, kendisine ait olmayan birçok söz ve meziyet ona nispet edilmiş hatta bitkilere karşı olan bilgisi nedeniyle ''*Hâkim''* sıfatı ''*Hekim''* sıfatına evirilmiş ve Kur'an'ın mantığına aykırı olsada[801] ölümsüzlük iksirini bulduğu dahi iddia edilmiştir.[802]

Hz. Lokman'ın nesebi hakkında; Hz. Eyyub'un kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu Âzer'in evladından Bâura'nın oğlu olduğu,[803] Mısır'ın Sudan kabilesine mensup olduğu[804] veya Habeşistanlı olduğu,[805] bin yıl kadar yaşadığı,[806] Hz. Davud'a ilim öğrettiği,[807] Hz. Davud'a peygamberlik verilmeden önce dini fetva veren bir hâkim olduğu,[808] ve marangoz bir köle veya çoban olduğu,[809] gelen rivayetler arasındadır.

Kur'an-ı Kerim'de; Hz. Lokman'ın nerede-ne zaman doğduğu, nerede yaşadığı-öldüğü, ne işle meşgul olduğu konuları üzerinde durulmamış, adının ve nasihatlerinin ayetlerle ölümsüzleştiği bir örnek olarak taktim edilmiştir. Lokman suresinde konumuzla alakalı ayetler; bir babanın oğluna, iman, tevhid ve ahlak ekseninde verdiği öğütleri içermektedir.

Hz. Lokman'ın isminin zikredildiği ilk yer surenin on ikinci ayetidir. *''Andolsun ki vaktiyle Lokman'a şu hikmeti vermiştik: Allah'a şükret, O'na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır.''*[810] Ayette görüldüğü üzere Hz. Lokman'a

---

[800] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, C: XXI, s. 67.

[801] Enbiyâ 21/34, "وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَاْئِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ"; Ankebut 29/57, "كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ".

[802] Harman, *''Lokman''* C: 27, s.206-208.

[803] Şeyhülislam Ebu Suud Efendi, *Ebussuûd Tefsiri,* Trc. Ali Akın (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007, s. 4732.

[804] İbn Kesîr, *Muhtasar-ûl Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Azîm*, nşr. Ahmed b. Muhammed Şâkir, Dâru-l Vefa, Kahire 1462/2005, C: III, s. 7.

[805] Süyûtî, Celâleddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir, *ed-Dürrü'l-mensûr,* thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kâhire 2003, C: 11, s. 624.

[806] Kurtubî, *el-Câmiʿli-Ahkâmi'l-Kurʾân*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin, Müessesetü-r Risale, Beyrut 1427/2006, C: 16, s. 468.

[807] Nesefî, Medârikü't-tenzîl ve Hakaiku't-te'vîl, C: 2, s. 713.

[808] Ebu Suud, *a.g.e,* 4732.

[809] Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul, t.y., C: 13, s. 69.

[810] Lokman 31/12, "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ".

şükreden bir kul olması için hikmet verildiği ifade edilerek başlanmakta ve bununda bilinçli yapılan bir şey olduğu belirtilmektedir. Çünkü hikmet birçok hayrı bilinçli olarak kendisinde barındıran bir kavramdır.[811]

Hikmet kelimesi Kur'an'da; yüzden fazla yerde Allah'ın isimlerinden biri olan '*el-Hakîm'* lafzıyla,[812] bir ayette ise Kur'an'ın kendisine isim olarak kullanıldığı görülmektedir.[813] Peygamberlere vahyin yanında bir de hikmetin verilmesi ve Allah'ın yoluna güzel öğütle çağırmalarının emredilmesi ise hikmet kelimesinin önemini ortaya koymaktadır.[814]

Lokman suresinin on ikinci ayeti ile takip eden ayetin başında ki hitapta (… يَا بُنَيَّ), bir eğitimcinin özelliklerinden bahsedilmekte, hikmet sahibi, şükreden bir kişiliği ve diğer özellikleri ile Hz. Lokmanın oğluyla iletişim kurduğu, ilgilendiği, nasihat ettiği ve hitabıyla sevgiyi muhatabına yansıttığı görülmektedir.

Hz. Lokman'ın; kendisine verilen hikmetin hakkını tam verenlerden olduğu, sahibi bulunduğu bilgiyi, kabiliyet ve tecrübeleri halkın hizmetine sunarak faydalı ve hayırlı bir kul-baba olduğu için Kur'an'da zikredildiğini düşünmekteyiz.

Hz. Lokman, oğluna nasihat ederken ilk önce tevhid prensibi ile başlamaktadır. ''… يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ''[815] Tevhid prensibi, İslam dininin ana gayesi olduğu gibi bu metot ta peygamberlerin ortak olarak tebliğ ettiği ve uyguladığı yöntemdir.[816]

Hz. Lokman ikinci olarak oğluna, ana-babasına itaat etmesini ve iyi davranmasını, bir çocuğun nasıl zorlu bir süreçten geçerek büyüdüğünü ve insanı yoktan var eden Allah'a şükretmesinin yanı sıra varlığının müsebbibi olan ana-babaya

---

[811] Bakara 2/269, يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاۤءُ وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗوَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ

[812] Rıfat Oral, *"Kur'an'da Lokman (as) Ve Çocuk Eğitimi",* Nehir Dergisi 1/3, İstanbul 1999, s. 63.

[813] Yasin 36/2, "وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِۙ".

[814] Nahl 15/125, "اُدْعُ اِلٰى سَبِيْلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ…".

[815] Lokman 31/13, "وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ۗاِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ".

[816] Bkz. Âl-i İmrân 3/62, "…وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ"; Nisâ 4/87,171, "… وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ ۗاِنْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ ۗاِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ"; En'âm 6/19,101,102,106, A'râf 7/59,65,73,85; Enbiyâ 21/25, "…وَاحِدٌ سُبْحَانَهٗ اَنْ يَّكُونَ لَهٗ وَلَدٌ لَّهٗ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ"; Nahl 16/36, "…اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ"; İsrâ 17/111, "…اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُونِ"; İhlas 112/1-4, "قُلْ هُوَ… وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ۗ اللّٰهُ اَحَدٌ".

da teşekkür etmesini tavsiye ettikten sonra hangi durumlarda ana-baba sözünün dinlenmeyeceği bilgisini de ilahi bir hitap şeklinde vermektedir.[817]

Hz. Lokman devam eden ayette; ahiret inancı gibi önemli bir prensibi farklı bir üslupla oğluna hatırlatmakta ve dünya hayatında yapılan her işin küçük veya büyüklüğüne bakılmaksızın önem arz ettiğini ve ahirette karşısına çıkarılacağını söylemektedir.[818] İnsanoğlunun birçok şeyi önemsemediği günümüz dünyasında bu ayet ile hayatın her anının ve her amelinin aslında çok önemli olduğu ve bir karşılığının bulunduğu icaz bir şekilde ifade edilmektedir.

Hz. Lokman, nasihatlerine devam ederek oğlundan, Allah'ın semavi dinlerin hepsinde temel ibadet olarak emrettiği[819] ve önem verdiği namazı doğru bir şekilde (Allah'ın rızasına uygun, şartlarına, adabına riayet ederek, bilinçli ve şuurlu bir biçimde) kılmasını istemektedir. Sonrasında ise bir başka önemli prensip olan insanlara iyiliği emretmesini, kötülükten insanları alıkoymasını ve başına gelenlere karşı azim göstererek sabırlı olmasını eklemektedir.[820]

Hz. Lokman, bu ahlaki hasletleri oğluna tavsiye ettikten sonra ahlakın ve imanın bir kulun üzerinde durup durmadığının göstergesi olan alçak gönüllü olmasını tavsiye etmektedir. Alçak gönüllülüğün zıddı olan kendini beğenmişlik, kendini övüp durmak, kibirli bir şekilde yürümek, konuşurken kibir ile insanlardan yüz çevirmek ve yüksek tonlu kötü bir ses ile konuşmak gibi gayri ahlaki olan davranışlardan uzak durmasını tavsiye etmektedir.[821] Hz Lokman burada oğluna, yürümesinden konuşmasına varıncaya kadar her türlü kibirli davranıştan uzak durmasını bir teşbih ile ifade etmekte ve oğlunun anlayacağı bir seviyede ''...اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرْ'' somutlaştırmaktadır.[822]

---

[817] Lokman 31/14-15, "وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَۜ اِلَيَّ الْمَصِيرُ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًاۖ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ".

[818] Lokman 31/16, "يَا بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَاْتِ بِهَا اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ".

[819] Hûd 11/87, "...قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فِي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُاۜ..."; Enfâl 8/35, "وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةًۜ..."; İbrâhîm 14/37,40, "...رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ..."; Meryem 19/31, "وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُۖ وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّاۖ".

[820] Lokman 31/17, "يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَۜ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِۜ".

[821] Lokman 31/17,18, "...وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًاۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۚ".

[822] Lokman 31/19, "وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَۜ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ".

Hz. Lokman oğluna, sevgi belirten bir hitapla ‘‘يَا بُنَيَّ’’ başladığı sözlerini Allah’ın sevgisinin nasıl elde edileceği bilgisiyle ‘‘اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ’’ tamamlamaktadır. Bir baba olarak Hz. Lokman; iman-ahlak prensiplerini çocuğunun anlayacağı bir seviyede ve sebep-sonuç bağlamı içerisinde icaz bir şekilde ifade etmekte ve değer atfedilen bu ifadeleri Kur’an-ı Kerim ise kıyamete kadar insanlığa bir örnek ve öğüt olarak sunmaya devam etmektedir.

Hz. Lokman ve oğlu arasında geçen ifadeler, bir babanın oğluna doğru yolu doğru şekilde izah edişinin en güzel örneğidir. Günümüz eğitim modelleri arasında çok popüler olan ebeveynlerin çocuklarıyla ilgilenmesi-iletişim kurması, onu dünya için küçük yaşta hazırlaması gibi metotları Kur’an-ı Kerim, bin dört yüz kırk yıl öncesinden çocuğun sadece dünya değil ahiret bilinciyle birlikte hayata hazırlanmasını, sağlıklı-seviyeli iletişimin nasıl olması gerektiğini Hz. Lokman kıssasında bir baba-oğul profiliyle bildirmektedir.

2.2. KONUYLA İLGİLİ VERİLEN EVRENSEL MESAJLAR

2.2.1. İman ve Amel Mesajı

İman kelimesinin ‘‘e-m-n (emân)’’ kökünden türediği ‘‘huzur, korku karşısında güven içinde bulunmak ve güven duygusuyla tasdik etmek, inanmak’’ anlamlarına geldiği bilinmektedir.[823] İman, dini bir terim olarak; Allah’tan vahiy yoluyla aldığı ve din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanmış hususlarda peygamberleri kalbiyle tasdik ederek onlara ve tebliğ ettiklerine tereddütsüz inanmak[824] şeklinde tanımlanmaktadır. Bu inanca sahip olan kişiye *‘‘mü’min’’*, inancının gereğini tam bir teslimiyet ve ihlasla yerine getiren kişiye *‘‘müslim’’*,[825] kişinin bir gayeye matuf olarak inancının gereği yaptığı işlere de *‘‘amel’’* denmektedir.[826]

---

[823] Mustafa Sinanoğlu, *“İman”,* DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C: 22, s. 216-219; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C: 22, s. 212-214.

[824] Ali Arslan Aydın, *“İman”,* Şâmil İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1991, C: 3, s. 145.

[825] Sinanoğlu *a.g.e.* s. 216.

[826] Süleyman Uludağ, *‘‘Amel’’* DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C: 3, s. 16.

Kur'an-ı Kerimde, imanla alakalı olarak sekiz yüzden fazla ayetin[827] olduğu ve bu kavram üzerinde farklı kullanımlarla çokça durulduğu[828] görülmekte ve birçok ayette iman ile amel yan yana zikredilmektedir.[829]

İman ve amel bağlamında Kur'an'ın öngördüğü Müslüman modeli, dinin emirlerini gönülden benimsemiş, içselleştirmiş ve yaptığı tüm amellerde sadece Allah'ın rızasını gözeten bir birey olarak tanımlanabilir.[830]

Kur'an'da; ismi zikredilen bütün peygamberler, gönderildikleri toplumları ısrarla davet ettikleri ve çok geniş kapsamlı olarak ele alınan bu iki kavram, (iman-amel) konumuzla alakalı baba-oğul arasındaki ilişkilerde de görülmektedir. Hz. Adem'in annesiz-babasız bir şekilde ve çamurdan[831] yaratılışıyla ilgili ayetlere bakıldığında ilk önce melekler ve iblis (şeytan) ile ilgili bilgilere,[832] sonrasında ise isimleri zikredilmeden Hz. Adem'in iki oğluyla ilgili bilgilere[833] ulaşmaktayız. Bu ayetler bağlamında yaşananlar dikkate alındığında, Allah'tan gelen emre direk muhatap olan melekler ile iblisin ve peygamber bir babanın yanında yetiştikleri için

---

827 Mu'cemu'l-Mufehres, s. 19-20.

828 M. Sinanoğlu, *''İman''*, a.yer.

829 Bakara 2/25, "...وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ..."; Bakara 2/62, "مَنْ... وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولٰئِكَ اَصْحَابُ..."; Bakara 2/82, "اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ..."; Bakara 2/277, "إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ..."; Bakara 2/277, "الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ"; Âl-i İmran 3/57, "وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ..."; Nisa 4/57,122 "وَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ..."; Nisa 4/173, "فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ..."; Mâide 5/9, "سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا"; A'raf 7/42, "وَالَّذِينَ..."; "وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ"; Yunus 10/4,9, "وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ"; "ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ..."; Hûd 11/23, "اَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ..."; "إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ"; İbrahim 14/23, "الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ"; Ra'd 13/29, "وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُوا اِلٰى رَبِّهِمْ"; Kehf 18/30,88,107, "وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ"; "إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًا وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنٰى"; Meryem 19/60,96, "اِلَّا مَنْ تَابَ"; "وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا"; Tâ-hâ 20/82, "إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا"; "وَاَمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا"; Hac 22/14,23,50,56, "إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا"; "إِنَّ اللهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ..."; "وَاِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى"; "فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ, فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ"; vd. "وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ..." Nûr 24/55, "النَّعِيمِ..."

830 Bakara 2/265, "اَفَمَنْ"; Âl-i İmran 3/162, "وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ..."; Tevbe 9/72, "اَتَّبَعَ رِضْوَانَ اللهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ"; "وَعَدَ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ".

831 Hicr 15/26,28, "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ, وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ".

832 Bakara 2/30,34, "وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ"; A'râf 7/11, "وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً..."; Kehf 18/50, "وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ..." "قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا اِلَّا اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ "كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ".

833 Mâide 5/27, "وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ...".

Hz. Adem'in oğullarının iman konusunda değil amel konusunda problem yaşadıkları görülmektedir.

Hz. Nuh kıssasını bizlere aktaran ayetler dikkate alındığında, kendi ailesini ve kavmini Allah'a iman etmeye çağıran bir elçinin,[834] uzun mücadelesinin sonucunda iman edenlerin çok az olduğu[835] bildirilmektedir. Hz. Nuh'un kendi ailesinden iman edenler olduğu gibi[836] iman etmeyerek tufanda yok olup gidenler arasında oğlunun ve eşinin de bulunduğu[837] görülmektedir. Hz. Nuh'un ve ona inananların hakkında kıssadan öğrendiğimiz en önemli mesele ise iman-amel boyutuyla bizlere sunulan, kurak bir bölgede yapılmış bir gemi ve o gemiye tereddüt etmeden inanan insanların binmeleridir.[838]

Hz. Nuh, oğlunun imansızlık içerisinde yok olup gideceği için üzülmüş, son ana kadar umudunu kaybetmemiş ve oğlunu son kez imana davet etmiştir.[839] Allah'ın dinini insanlara ulaştıran peygamberler, iman etmeleri hususunda insanlardan son ana kadar ümitlerini asla kesmemişler ve Allah'a iman etmeye insanları davet etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de; iman konusunda Hz. İbrahim'in, akıl ile Allah'ın varlığına ulaşması,[840] putlara tapan babasını[841] ve kavmini imana davet etmesi ile bu konuda ki mücadelesi[842] önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an; Hz. İbrahim'in, babası Azer'in inkarcılardan oluşu sebebiyle üzüldüğünü[843] ve babasının inananlardan olması

---

834 A'râf 7/59-69, "...لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ"; Hûd 11/25-26, "...وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنِّيْ لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ".

835 Hûd 11/40, "...وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ"

836 Hûd 11/40, "حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ ۗ وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ".

837 Hûd 11/42, "وَهِيَ تَجْرِيْ بِهِمْ فِيْ مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوْحُ ِۨ ابْنَهٗ وَكَانَ فِيْ مَعْزِلٍ يّٰبُنَيَّ ارْكَبْ ِّۢ مَّعَنَا وَلَا تَكُنْ مَّعَ الْكٰفِرِيْنَ"; Tahrim 66/10, "...ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ وَّامْرَاَتَ لُوْطٍ ۗ".

838 Mü'minûn 23/27, "فَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ فَاسْلُكْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ"; Hûd 11/40, "حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ ۗ وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ".

839 Hûd 11/42, "وَهِيَ تَجْرِيْ بِهِمْ فِيْ مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوْحُ ِۨ ابْنَهٗ وَكَانَ فِيْ مَعْزِلٍ يّٰبُنَيَّ ارْكَبْ ِّۢ مَّعَنَا وَلَا تَكُنْ مَّعَ الْكٰفِرِيْنَ".

840 En'âm 6/75-77, "...وَكَذٰلِكَ نُرِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُوْقِنِيْنَ".

841 En'âm 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً ۚ اِنِّيْٓ اَرٰىكَ وَقَوْمَكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ".

842 En'âm 6/80, "وَحَآجَّهٗ قَوْمُهٗ ۗ قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّيْ فِى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ۗ وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ رَبِّيْ شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّيْ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ".

843 Meryem 19/42-45, "...اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ يٰٓاَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِيْ عَنْكَ شَيْـًٔا".

için ona dua ettiğini[844] fakat iman etmeme hususunda inat eden babası ve kavmini terk ederek o diyardan ayrıldığını[845] bildirmektedir.

Hz. İbrahim'in hakiki bir imana sahip olduğu Kur'an tarafından onaylanmaktadır.[846] O'da imanı gereği imtihana tabi tutulmuş[847] ve her imtihandan başarıyla çıkmıştır. Hz. İbrahim, ilk olarak babası ile kavmini Allah'a iman etmeye davet etmiş ve bunun sonucunda ateşe atılırken[848] yalnızca Allah'a tevekkül etmiştir.[849] Hz. İbrahim'in bu teslimiyeti karşılığında Allah, ateşin yakıcılık özelliğinden sıyrılıp serinletici bir hal alması emriyle onu korumuştur.[850]

Hz. İbrahim, inkarcılara karşı vermiş olduğu kararlı mücadelenin[851] sonrasında inkarda inat edenlerin beldesinden hicret etmiş[852] ve bu amelinden dolayı oğul olarak Hz. İshak'ın, torun olarak Hz. Ya'kub'un müjdelendiği kendisine vahiy ile bildirilmiştir.[853]

Hz. İbrahim ikinci konu olarak; yıllarca çocuk özlemiyle yaşamış ve yaşlılık döneminde Allah, ona iki hayırlı erkek çocuk vermiştir.[854] Hz. İbrahim rüyasını tasdik ederek, çocuklarından Hz. İsmail'i yanında koşup oynayacak çağa geldiğinde onu kurban etmek istemiş fakat Allah buna müsaade etmeyerek yerine bir kurban göndermiştir.[855]

---

[844] Meryem 19/47, "قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ ۖ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّيٓ إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا"; Mümtehine, 60/4, "… إِلَّا قَوْلَ إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ…".

[845] Meryem 19/48, "وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ وَأَدْعُوا رَبِّيٓ عَسٰٓى أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا".

[846] Bakara 2/130,131, "وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرٰهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْأٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ"; Âl-i İmrân 3/67,95, "قُلْ صَدَقَ اللهُ ۗ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ"; En'âm 6/79,161, "قُلْ إِنَّنِي هَدٰىنِي رَبِّي إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۚ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ".

[847] Bakara 2/214, "…أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ"; Sâffât 37/106, "إِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِينُ".

[848] Sâffât 37/96, "وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ".

[849] Âl-i İmrân 3/173, "الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ".

[850] Enbiyâ 21/69, "قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰٓى إِبْرٰهِيمَ".

[851] Enbiyâ 21/52-68, "…إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ"; Şuarâ 26/70-77; 29/16,18,24; Sâffât 37/85-99, "…إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ".

[852] Meryem 19/48," وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ وَأَدْعُوا رَبِّيٓ عَسٰٓى أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا".

[853] Meryem 19/49, "فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ ۙ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا"; Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ ۖ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ".

[854] Meryem 19/49, "فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ ۙ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا"; Enbiyâ 21/72, "وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ ۖ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ"; Saâfât 37/101, "فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ".

[855] Sâffât 37/102-107, "فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرٰى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى ۚ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ…مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِينَ".

Hz. İbrahim, bu teslimiyet sınavından da başarıyla çıkınca Allah, O'nu oğluyla Kabe'yi yeniden inşa etme vazifesiyle onurlandırmıştır. Kabe'nin inşası bitince Hz. İbrahim duaya yönelmiş, ibadetlerini nasıl yapacaklarını öğretmesi için Allah'a münacaat etmiş ve oğluyla kendi günahları için tövbe ederek Allah'tan bağışlanma dilemiştir.[856] Burada Hz. İbrahim'in bir baba olarak sadece imani konularda değil ameli konularda da çocuklarını yetiştirdiği görülmektedir. [857]

Hz. İbrahim ve konumuzla ile ilgili ayetler; O'nun ne kadar içli, yumuşak ve duygulu biri olduğunu[858] bildirmekte, bu duygusallığına rağmen imani ve ameli konularda tereddüt etmediğini göstermektedir. Hz. İbrahim, imanının gereği olarak hiçbir sevgiyi Allah sevgisinin üzerinde tutmamış en sevdiğini (oğlunu) Allah yolunda feda etmekten geri kalmamıştır.[859]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim, bir yerde babasıyla başka bir yerde oğluyla tabi tutulduğu imtihanlarında Allah'a olan güvenini ve sevgisini her türlü korkunun[860] ve sevginin[861] üzerinde tutmasıyla, ateşe atılacağı[862] ve eşiyle birlikte daha küçücük oğlunu otsuz ve susuz bir vadiye yerleştirdiği zamanda teslimiyetiyle[863] insanlığa sunulan güzel bir örnek olarak[864] zikredilmiştir.

Kur'an'da Hz. İshak ve oğlu Hz. Ya'kub, üzerine bereket kılınan ve Salihlerden olan peygamberler olarak zikredilmektedir.[865] Kur'an-ı Kerim'de, Onların soylarından gelecek olanların arasında iman ve amel birlikteliğini sağlayarak kulluğunu en güzel şekilde yapmaya çalışanların (Muhsin) olacağı gibi kendi nefsine zulmeden günahkarlarında olacağı bildirilmektedir.[866]

---

[856] Bakara 2/128, "رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ".

[857] Bakara 2/127, "وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ".

[858] Tevbe, 9/114, "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ".

[859] Sâffât 37/103, "فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ".

[860] Enbiyâ 21/69, "قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ".

[861] Sâffât 37/103,105, "فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ".

[862] Enbiyâ 21/69, "قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ".

[863] İbrahim 14/37, "رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ".

[864] Mümtehine 60/4, "…قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ".

[865] Ankebut 29/27, "وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ".

[866] Sâffât 37/113, "وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ".

Konumuzla alakalı olarak zikrettiğimiz diğer bir baba-oğul örneği ise Hz. Ya'kub ve oğlu Hz. Yusuf örneğidir. Hz Ya'kub, imanı konusunda Allah'ın Kur'an'la onayladığı[867] bir peygamberdir. Hz. Ya'kub, diğer oğulları tarafından kuyuya atılıp fakat kurt yedi yalanıyla[868] ayrılık yaşadığı oğlu Hz. Yusuf için Allah'tan asla umudunu kesmemiş[869] ve bu zor durumu sabır ekseninde[870] yalnızca Allah ile paylaşmıştır.[871]

Hz. Ya'kub; oğullarıyla tabi tutulduğu imtihanında bazen bazı bilgileri paylaşmamanın daha doğru olduğunu,[872] asla umudunu kaybetmemeyi,[873] olumsuz davranışlar sergilemiş, hata yapmış olsalar da çocuklarına ettiği dua ve yaptığı nasihatleriyle çocuklarından vazgeçmemeyi,[874] çocuk eğitiminde sabrın ne kadar önemli olduğunu[875] ve çocuğunun kokusunu aldığı gömleğin bir baba için bazen büyük bir hüzün[876] bazen de bir şifa vesilesi olduğunu[877] göstermektedir.

Hz. Yusuf'un ana-babasına gösterdiği sevgi ve saygı[878] ise yine bu kıssadan insanlar için çıkarılabilecek hem güzel bir örnek hem de güzel bir amel olmaktadır.

Kendilerine hükümdarlık verilen Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın bir dava hakkında vermiş oldukları kararlarda, oğul pozisyonunda olan Hz. Süleyman'ın hükmü daha uygun ve isabetli bulunmuştur.[879] Bir baba ve peygamber olarak Hz.

---

[867] Bakara 2/140, "اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى..."; En'am 6/84, "وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَاۤءِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَاۤ اَنْ ... "; Yusuf 12/38, "وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ ..."; Enbiya 21/72, "وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ".

[868] Yusuf 12/10,17, "قَالَ قَاۤئِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِي غَيٰبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ"; "يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ ۚ وَمَاۤ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ".

[869] Yusuf 12/87, "يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَاْيْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ ۚ اِنَّهُ لَا يَاْيْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ"

[870] Yusuf 12/83, "قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۖ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ"

[871] Yusuf 12/18, 86, "وَجَاۤؤُ عَلٰى قَمِيصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ"; "قَالَ اِنَّمَاۤ اَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ".

[872] Yusuf 12/5, "قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ".

[873] Yusuf 12/87, "يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَاْيْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ ۚ اِنَّهُ لَا يَاْيْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ".

[874] Yusuf 12/67, 97,98, "وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ۚ قَالُوا يَا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَاۤ..."; "اِنَّا كُنَّا خَاطِـِٔينَ ۚ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۚ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ".

[875] Yusuf 12/18, 83, "وَجَاۤؤُ عَلٰى قَمِيصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ"; "قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۖ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ".

[876] Yusuf 12/18, "وَجَاۤؤُ عَلٰى قَمِيصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ".

[877] Yusuf 12/93, "اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِي يَاْتِ بَصِيرًا ۖ وَاْتُونِي بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ".

[878] Yusuf 12/99,100, "فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰۤى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاۤءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ ۚ ... وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهٗ سُجَّدًا ۖ".

[879] Enbiyâ 21/78,79, "وَدَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ۙ ... فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ ۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ".

Davud, oğlunun verdiği hükme saygı duymuş ve kimden geldiğine bakmaksızın adalet ile verilmiş hükme rıza gösterilmesi gerektiğini insanlara göstermiştir.

Hz. Lokman ve oğlu ile ilgili ayetlerde; Hz. Lokman'ın oğlundan ilk önce şirkten arınmış temiz bir imana sahib olmasını[880] istediği zikredilmektedir. Hz. Lokman sonrasında ise oğluna şu amelleri yapmasını; yaptığı hiçbir şeyi küçümsememeyi,[881] namazı hakkıyla eda etmeyi, iyiliği emredip kötülükten insanları sakındırmayı ve musibetlere karşı sabırlı olmayı,[882] insanlara karşı kibirli olmamayı,[883] yürüyüşünde ve sesini kullanmasında orta yolu tutmayı ve bu şekilde Allah'ın sevgisine ulaşacağını nasihat etmiştir. [884]

2.2.2. Birey ve Toplum Mesajı

Kur'an-ı Kerim, insanların bireysel ve toplumsal hayatlarını düzenleyen ve inanan insanların dünyevi ve ebedi hayatlarını nasıl kazanacaklarını gösteren ilahi bir rehberdir.[885] İnsanların mutluluğu ve kurtuluşunu hedefleyen[886] bir saadet kaynağı[887] olarak kendini takdim eden Kur'an'ın merkezindeki varlık ve muhatap insandır.[888] Bu nedenle Kur'an'ın ilk hedefi Allah'ı tanıyan, ahiret bilincine sahip ve ahlaki duyarlılığı yüksek bireyler oluşturmaktır.[889] Kur'an, bu ilkeden hareketle ilk önce kainatı veya toplumu değil insanı kendisine tanıtarak işe başlamaktadır. Kur'an-ı Kerim: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" tan yarattı."*[890] hitabıyla her bir ferdin düşünce dünyasına ilk mesaj olarak Rabbini ve kendini tanımasını telkin etmektedir.

Kur'an'ın ilk ayetinin ve emrinin "Oku" olması ve devamında insana dikkat çekilmesi Kur'an'daki asli unsurun ve temel gayenin insan ve bilgi olduğunu

---

[880] Lokman 31/13, "وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ۗاِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ".

[881] Lokman 31/16, "يٰبُنَيَّ اِنَّهَآ اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِيْ صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوٰتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَاْتِ بِهَا اللّٰهُ ۗاِنَّ اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ".

[882] Lokman 31/17, "يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ۗاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ".

[883] Lokman 31/18, "وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۗاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ".

[884] Lokman 31/19, "وَاقْصِدْ فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۗاِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ".

[885] Şerafettin Gölcük, *Kur'an ve İnsan,* Kitap Dünyası, Konya 2009, s. 9.

[886] Bakara 2/97, "قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيْلَ فَاِنَّهٗ نَزَّلَهٗ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ".

[887] Sâd 38/29, "كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ".

[888] H. Emin Sert, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları,* Bilge Yayınevi, İstanbul 2004, s. 14.

[889] Mualla Selçuk, *Kur'an ve Birey (Radikal Söylem Üstüne,* Turhan Yayınevi, Ankara 2010, s. 11.

[890] Alak 96/1-2, "اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ ۚخَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ".

göstermektedir. Kur'an'da ki insan; okuyan,[891] düşünen,[892] akleden[893] ve kendisini tanıyan[894] bir birey olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanıma uygun olarak Kur'an, yaşadığı kabileler ve toplumlar arasında sıradan ve değersiz bir konuma düşmüş insanları, kendini[895] ve Rabbini[896] bilen, kendi bireysel şahsiyetinin farkında[897] olan kişilere dönüştürmüştür.

Kur'an'ın bakış açısına göre; kendini, Yaratıcısını ve yaratılış gayesini bilen, Kur'an'ın ahlakî ilkeleriyle ve koyduğu kanunlarıyla (sorgulayan, adaletli, isar duygusuna sahip, ahiret bilinci taşıyan, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan, toplumsal uyum ve birliği sağlayan vb.) donanmış bireylerin oluşturduğu toplum da iyi bir toplum olacaktır.[898]

Kur'an-ı Kerim'de bireyin tarifi; kendi öz değerlerine sahip bir karakterdir. Yoksa varlık aleminde hayat süren birey, ne bir grubun veya düşüncenin baskısına boyun eğmiş bir üye[899] ne de sınır tanımayan bir bencillik anlayışına sahip başı boş bir varlıktır.[900]

Bireylerin oluşturduğu toplumlar ise kendini oluşturan çoğunluğun karakterlerini taşımaktadır. Hz. Adem'in iki oğlu arasında geçen ve iyilik-kötülük teması[901] altında bildirilen olayın sonucunda iyilerin ve kötülerin toplumsal ayrışma yaşadıkları görülmektedir. Bu olayda kötülüğün sebebi bilgisizlik ve bencillik olarak bildirilmekte[902] ve Kur'an'ın ilk emrinin *''Oku''*[903] ne kadar önemli olduğu tekrar anlaşılmaktadır.

---

[891] Alak 96/1, "اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَۚ".
[892] Furkân 25/62, "وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيْلَ وَ النَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا".
[893] Bakara 2/44, "اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَۚ اَفَلَا تَعْقِلُونَ".
[894] En'âm 6/98, "يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ"; Hac 22/5, "...قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ"; İnsan, 76/2, "...مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْۚ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا...".
[895] Haşr 59/19, "وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۚ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ".
[896] Secde 32/8, "ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍۚ".
[897] İsrâ 17/15, "مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ...".
[898] Yümni Sezen, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 80.
[899] Sezen, *a.g.e.*, s. 80.
[900] Kıyâmet 75/36, "اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۚ".
[901] Mâide 5/27, "...اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِۜ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَۜ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ".
[902] Mâide 5/30,31, "فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ... قَالَ يَا وَيْلَتٰى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْاٰةَ اَخِيۚ...".
[903] Alak 96/1, "اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَۚ".

2.2.3. Tevhit Mesajı

Sözlükte *"tek ve bir olmak"* anlamındaki *vahd (vahdet, vühûd)* kökünden türeyen *tevhîd "bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek"* demektir.''[904] Tevhid'in karşıtı ise şirktir. Bir şeye *''ortak olmak,'' ''ortak koşmak''* anlamında *''işrak''* kökünden isim olarak gelen şirk kelimesi aynı zamanada küfür demektir. Allah'ın birliği konusunda şirk koşan kişiye de *''müşrik''* denilmektedir.[905]

Kur'an-ı Kerim'de özellikle üzerinde durulan tevhid ve şirk kavramları, tüm ilahi dinlerin ana temasını ve gönderilen bütün peygamberlerin risalet gayesini oluşturmaktadır.[906] Bezm-i elestte yaratılışları sırasında Allah ile insanlar arasında yapılan sözleşmede âdemoğullarının şirke düşmemeleri,[907] Allahtan başka hiçbir varlığı kutsamamaları[908] ve yalnızca Allah'a kulluk etmeleri[909] şart koşulmuş ve bu şartı yerine getirmeyenlerin ahirette büyük bir azabın içerisinde olacakları bildirilmiştir.[910]

Hz. Nuh kavminin arasında dokuz yüz elli yıl kalarak[911] onları Allah'ın varlığına ve birliğine davet etmektedir.[912] Buna rağmen, tufanda Hz Nuh'un bir oğlu[913] ve bir eşi[914] hariç gemiye binen aile bireyleri ile diğer insanların az bir kısmı iman ehli olarak zikredilmektetir.[915] Hz. Nuh'un iman etmekte ve gemiye binmekte inat eden

---

[904] Mevlüt Özler, *''Tevhid''*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C: 41, s. 22-24.

[905] Mustafa Sinanoğlu, *''Şirk''*, DİA, TDV Yayınları, İstanlul 2010, C: 39, s. 193-198.

[906] Âl-i İmrân 3/64, " قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ…"; A'râf 7/59,65,73,85, "بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحِي اِلَيْهِ"; Enbiya 21/25, "مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ…"; "قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اَنَاْ فَاعْبُدُونِ".

[907] A'râf 7/172, "اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۖ قَالُوا بَلٰىۛ شَهِدْنَاۛ…".

[908] Nahl 16/73, "وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَۖ"; Lokman 31/11, "هٰذَا خَلْقُ اللهِ فَاَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهٖۜ…"; Yasin 36/74, "وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ اٰلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَۜ".

[909] Fâtiha 1/5, "اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ"; Yusuf 12/40, "…لِلّٰهِ اِلَّا اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّٓا اِيَّاهُۜ…"; Nahl 16/73, "وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ…"; Meryem 19/44, "يَٰٓاَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَۜ…"; Furkân 25/55, "وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْۜ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيرًا".

[910] Hûd 11/109, "فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِۜ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُۜ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍۜ"; İsrâ 17/57, "اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهٗ وَيَخَافُونَ عَذَابَهٗۜ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا".

[911] Ankebût 29/14, "وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًاۜ فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ".

[912] A'râf 7/59, "…لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗۜ"; Hûd 11/26, "اَنْ لَا تَعْبُدُوٓا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنِّي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيمٍ"; Mü'minûn 23/23, "…فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ…"; Nahl 16/ 3, "…تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ"; Nûh 71/27, "اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا".

[913] Hûd 11/43, "قَالَ سَاٰوِي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَٓاءِۜ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ".

[914] Tahrîm 66/10, "…ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍۜ".

[915] Hûd 11/40-43, "حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ…وَمَنْ اٰمَنَۜ وَمَٓا اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيلٌ".

oğlu ve kavmi helak edilmektedir.[916] Kur'an; Hz. Nuh'un gönderildiği toplumun çoğunluğunun ve önde gelenlerinin[917] şirk inancı içerisinde, kibirli,[918] azgın[919] ve alaycı[920] bir karaktere sahip olduklarını haber vermektedir. Böyle bir toplumun içerisinde az sayıda iman eden ve azaptan kurtulan[921] insanın varlığı, toplumun geri kalan çoğunluğunun helak olmayı hak edecek kadar kötülükte ve aşırılıkta ileri gittiklerini göstermektedir.[922]

Kur'an'da; Peygamberlerin atası olarak zikredilen Hz. İbrahim, hayatında hiçbir zaman Allah'a ortak koşmayan ve tevhid mücadelesiyle tüm inanan insanların bilincinde önder olmuş bir şahsiyettir.[923] Hz. İbrahim'in yaşadığı toplum, şirk inancı ve putperestlik kültürünün egemenliği ile hemhal olmuş bozuk ve sapkın bir yapıya sahiptir.[924] Hz. İbrahim böyle bir toplumun içerisinde tek kişilik bir ümmet olarak[925] başladığı tebliğ vazifesini bir muvahhit olarak yürütmüştür.[926] Hz. İbrahim; putperest kavminin inkarlarından dönmemeleri üzerine inançlı bir toplumun oluşması için hicret etmiş[927] ve kendinden sonraki tüm insanlara bir önder ve örnek olarak gösterilmiştir.[928]

Konumuzla alakalı olarak zikredilen bir diğer peygamber ise Hz. Ya'kub'dur. Her peygamber gibi kendisi de insanları Allah'a davet etmiş ve son nefesinde dahi

---

916 Furkân 25/37, "وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً ۭ وَاَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ عَذَابًا اَلِيْمًا".

917 Nûh 71/21, "قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِيْ وَاتَّبَعُوْا مَنْ لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهٗ وَوَلَدُهٗٓ اِلَّا خَسَارًا".

918 Hûd 11/27, "وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ مِنْۢ بَعْدِ الْمَوْتِ"; Nûh 71/7, "اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوْا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوْٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا"; Hûd 11/27, "لَيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ...".

919 Necm 53/52, "اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا ۭ قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُوْنَ".

920 Hûd 11/38, "وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ ۤ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَاٌ مِّنْ قَوْمِهٖ سَخِرُوْا مِنْهُ ۭ قَالَ اِنْ تَسْخَرُوْا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُوْنَ".

921 Hûd 11/36,40, "وَاُوْحِيَ اِلٰى نُوحٍ اَنَّهٗ لَنْ يُّؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ ,...وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ...".

922 Hûd 11/37, "وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ"; Enbiya 21/77, "وَنَصَرْنٰهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ"; Mü'minun 23/23-24,25, "وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ..."; Şuarâ 26/111, "قَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ"; "فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ,اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌۢ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوْا بِهٖ حَتّٰى حِيْنٍ".

923 Bakara 2/135, "وَقَالُوْا كُوْنُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى تَهْتَدُوْا ۭ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِيْفًا ۭ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ"; Âl-i İmrân 3/67,95, "مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ۭ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ,قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۠ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۭ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ".

924 En'âm 6/74, "وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً ۚ اِنِّىْٓ اَرٰىكَ وَقَوْمَكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ".

925 Nahl 16/120, "اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِّلّٰهِ حَنِيْفًا ۭ وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ".

926 En'âm 6/79, "اِنِّىْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيْفًا وَّمَآ اَنَا ۡ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ".

927 Meryem 19/49, "فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۙ وَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا".

928 Âl-i İmran 3/97; Nahl 16/123; Meryem 19/58; Enbiyâ 21/73; Hac 22/78, "... مِلَّةَ اَبِيْكُمْ اِبْرٰهِيْمَ..."; Ankebût 29/27, "وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ وَاٰتَيْنٰهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ"; Sâd 38/45-48, "وَاذْكُرْ عِبٰدَنَآ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ اُولِي الْاَيْدِيْ وَالْاَبْصَارِ ,اِنَّآ اَخْلَصْنٰهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ۚ , وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ,وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ۭ وَكُلٌّ مِّنَ الْاَخْيَارِ"; Mümtehine 60/4, "قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ".

oğullarından tevhid inancı üzerinde kalmaları konusunda söz almıştır.[929] Hz. Yusuf'un bireysel olarak başlayan Mısır yolcuğu, geçirdiği tüm zorluklara rağmen[930] Mısır toplumunun önünde peygamber bir yönetici[931] olarak hayatına devem etmesi hem bireysel hem de toplumsal olarak insanların olumlu bir şekilde etkilenmesine vesile olmuştur.

Hz. Lokman'ın kendi ismiyle zikredilen sürede, oğluna verdiği ilk öğüt Allah'ın birliği (tevhid) inancına şirk bulaştırmaması ve şirkin nasıl büyük bir kötülük olduğu üzerine olmuştur.[932] Hz. Lokman devam eden ayetlerde oğluna, hiçbir ameli küçük görmemesini söyledikten sonra bireysel olarak namaz ibadetini, toplumsal olarak iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak ilkesini nasihat etmiştir.[933] Kur'an'da, Hz Lokman'ın oğluna verdiği diğer nasihatler ise yine toplumsal ayrışmaya ve nefrete sebebiyet veren kibirli davranmak ve rahatsız edici şekilde hareket etmekten sakındırmak üzerine olduğu zikredilmiştir.[934]

Kur'an-ı Kerim'de kıssaları zikredilen tüm peygamberlerin; her şart ve durumda, tebliğ ve mücadele ettikleri ilk mesele; Tevhid inancını topluma benimsetmek ve her türlü şirk içeren inanç ve adetlerin izlerini toplumdan silmek olmuştur.

---

[929] Bakara 2/133, "اَمۡ كُنۡتُمۡ شُهَدَآءَ اِذۡ حَضَرَ يَعۡقُوبَ الۡمَوۡتُ ۙ اِذۡ قَالَ لِبَنِيۡهِ مَا تَعۡبُدُوۡنَ مِنۡ بَعۡدِىۡ ؕ قَالُوۡا نَعۡبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبۡرٰهٖمَ وَاِسۡمٰعِيۡلَ وَاِسۡحٰقَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ وَنَحۡنُ لَهٗ مُسۡلِمُوۡنَ".

[930] Yusuf 12/15,20,25,32,35, "فَلَمَّا ذَهَبُوۡا بِهٖ وَاَجۡمَعُوۡۤا اَنۡ يَّجۡعَلُوۡهُ فِىۡ غَيٰبَتِ الۡجُبِّ ۚ وَاَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمۡ بِاَمۡرِهِمۡ هٰذَا وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُوۡنَ".

[931] Yusuf 12/55-56,101, "قَالَ اجۡعَلۡنِىۡ عَلٰى خَزَآئِنِ الۡاَرۡضِ ۚ اِنِّىۡ حَفِيۡظٌ عَلِيۡمٌ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوۡسُفَ فِى الۡاَرۡضِ ۚ يَتَبَوَّاُ مِنۡهَا حَيۡثُ يَشَآءُ ؕ نُصِيۡبُ بِرَحۡمَتِنَا مَنۡ نَّشَآءُ وَلَا نُضِيۡعُ اَجۡرَ الۡمُحۡسِنِيۡنَ رَبِّ قَدۡ اٰتَيۡتَنِىۡ مِنَ الۡمُلۡكِ وَعَلَّمۡتَنِىۡ مِنۡ تَاۡوِيۡلِ الۡاَحَادِيۡثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ اَنۡتَ وَلِىّٖ فِى الدُّنۡيَا وَالۡاٰخِرَةِ ۚ تَوَفَّنِىۡ مُسۡلِمًا وَّاَلۡحِقۡنِىۡ بِالصّٰلِحِيۡنَ".

[932] Lokman 31/13, "وَاِذۡ قَالَ لُقۡمٰنُ لِابۡنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَىَّ لَا تُشۡرِكۡ بِاللّٰهِ ؕ اِنَّ الشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيۡمٌ".

[933] Lokman 31/16, 17, "يٰبُنَىَّ اِنَّهَاۤ اِنۡ تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٍ مِّنۡ خَرۡدَلٍ فَتَكُنۡ فِىۡ صَخۡرَةٍ اَوۡ فِى السَّمٰوٰتِ اَوۡ فِى الۡاَرۡضِ يَاۡتِ بِهَا اللّٰهُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيۡفٌ خَبِيۡرٌ ۚ يٰبُنَىَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاۡمُرۡ بِالۡمَعۡرُوۡفِ وَانۡهَ عَنِ الۡمُنۡكَرِ وَاصۡبِرۡ عَلٰى مَاۤ اَصَابَكَ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ مِنۡ عَزۡمِ الۡاُمُوۡرِ".

[934] Lokman 31/18, 19, "وَلَا تُصَعِّرۡ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمۡشِ فِى الۡاَرۡضِ مَرَحًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخۡتَالٍ فَخُوۡرٍ ۚ وَاقۡصِدۡ فِىۡ مَشۡيِكَ وَاغۡضُضۡ مِنۡ صَوۡتِكَ ؕ اِنَّ اَنۡكَرَ الۡاَصۡوَاتِ لَصَوۡتُ الۡحَمِيۡرِ".

SONUÇ

Kâinatı ve içindeki her şeyi insan için yaratan Allah, insanın niçin yaratıldığı mesajını insanlara peygamberler aracılığıyla bildirmiştir. Bu *tebliğ* vazifesinin yürütülmesi için görevlendirilen peygamberler, yaşadıkları toplumların içerisinden seçilmiş ve yaşantılarıyla hem toplumlarına hem de sonradan gelen insanlığa örnek olmuşlardır. Kur'an-ı Kerim ve kendileride aile içerisinde bir birey olan Peygamberler; insanlığın devamı ve toplumların huzuru için ailenin öneminin, ailenin huzuru ve devamı için de bireyin öneminin üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Kur'an'ı Kerim'de; bireyden topluma giden bir yol ve bu yolda rehber olarak ta peygamberler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, her toplumda ve her ailede görülebilecek olumlu ya da olumsuz insan örneklerinin bir kısmı peygamber kıssalarıyla sunulmaktadır. Bu sebepten dolayı inanan insanlar için, peygamberlerin tebliğ ettiği ilahi mesajların yanı sıra kavimleri, ebeveynleri, eşleri ve çocukları ile kurdukları ilişki ve iletişim metotları da ayrı bir önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de; dünya ve ahiret boyutuyla her ailede bulunması muhtemel insan profilleri ve insanî problemlere çözüm yolları icaz bir şekilde ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de iman merkezli bir şekilde sunulan aile örnekleri: bir ailede inanç bakımından problemli bir çocuk varsa; o çocuktan son ana kadar vazgeçilmemesi ve son ana kadar o çocuğun sevgiyle merhametle imana davet edilmesi gerekliliği Hz. Nuh örnekliğiyle, bir ailede inanç bakımından problemli bir ebeveyn varsa; saygı, sevgi ve nezaket kuralları içerisinde imana davet edilmesi gerekliliği Hz. İbrahim örnekliğiyle verilmektedir.,

Yine Kur'an-ı Kerim'de; bir ailede çocuklar arasında kıskançlık varsa, sabır ve duayla problemlerin çözülebileceği Hz. Ya'kub örnekliğiyle, bir ailede çocuk özlemi varsa, iman, amel ve teslimiyet ile Allah'tan istenilmesi ve bu istemenin (dua) adabının nasıl olması gerektiği Hz. İbrahim ve Hz. Zekeriyya örnekliğiyle verilmektedir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de; bir ailede babanın vazifeleri arasında çocuklarına imanî konuları öğretmek olduğu gibi hayır ve amel konusunda da çocuklarını hem bilgilendirmesi hem de birlikte yaparak (Kabe'nin inşası) eğitmesi gerekliliği Hz. İbrahim ve Hz. İsmail örnekliğiyle verilmektedir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de; bir ailede baba-oğul arasında kullanılan güzel hitapların (يَا أَبَتِ) nesiller boyu devam edebildiği, Hz. İbrahim ve torunlarından olan Hz. Yusuf örnekliğiyle verilmektedir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de; bir ailede baba-oğul ya da ebeveyn-çocuk arasında ilim ve hikmette, kabiliyet ve yetenekte farklılıkların olabileceği, bazen çocukların düşünce ve kararlarının daha isabetli olabileceği, bu durmlarda çocukların kararlarına saygı duyulmasının gerekliliği Hz. Davut ve Hz. Süleyman örnekliğiyle verilmektedir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de; bir ailede baba-oğul arasında ya da ebeveynler ile çocukları arasında nasıl iletişim kurulup ve nasihat edileceği, nasihat edilecek konuların sadece dünyevi değil uhrevi hayatıda dizayn edecek şekilde aktarılması gerekliliği Hz. Lokman örnekliğiyle nakledilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, tüm insanlığa seslendiği ayetleri ve isimleri zikredilen peygamber kıssaları aracılığıyla, hangi zaman, mekân ve şartlar hâkim olursa olsun içinde barındırdığı ilahi terbiye, imanî ve ahlaki boyutlarıyla kıyamete kadar insanlığa yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

Abay, Ahmet. *Kur'ân'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.

Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat,* Seba Yayınları, Ankara 1997.

Alî Feyyûmi, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-Münir,* Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987.

Altıntaş, Yusuf. *Musevîlik'te Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller,* Din ve Hayat Dergisi, Sayı 12, İstanbul 2011.

Âlûsî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddin Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1978.

Apaydın, Halil. *Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi,* On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 12. İstanbul 2001.

Aras, Ahmet. *"Ortadoğu İnanç Tarihinde İnsan Haklarına Bakış",* İnsan Hakları Ve Din (Sempozyum) Bildiriler, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 2010.

Arı, Mehmet Salih. *Cahiliye Toplumundan Medeni Toluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu,* İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi, Konya 2004.

Arslan, Ali. *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul, t.s.

Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler*, İz Yayınları, İstanbul 2011.

Aslantürk Zeki- Amman Tayfur. *Sosyoloji,* Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.

İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsi. *el- Muharrarü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.

Aydın, Ali Arslan. *İman,* Şâmil İslam Ansiklopedisi, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1991.

Aydın, Mahmut. *''Zekeriyyâ'',* 44/210-211. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2013.

Aydın, Mehmet. *Ansikolpedik Dinler Sözlüğü,* NKM Yayınları, Konya 2005.

Aydın, Mustafa. *Güncel Kültürde Temel Kavramlar,* Açılım Kitap, İstanbul 2011.

Aydın, Nevzat. *Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri,* Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1. Bayburt 2015.

Aydın, Süleyman. *Kur'ân'da "Baba" Kelimesi Ve Âzer'in İbrahim (a.s.)'ın Babası Olması Meselesi*, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5/10 Yalova 2016.

Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.

Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'ı Kerim'e Göre Ailede Çocuk Eğitimi,* Ensar Yayınları, İstanbul 2005.

Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 2001.

Beyhakî, Ahmed b Hüseyin. *el-Câmi' li-Şuabi'l-îmân,* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali,* Çelik Yayınevi, İstanbul 2014.

Bilton T, Bonnett K, Jones P, Lawson T, Skinner D, Stanworth M, Webster A. *Introductory Sociolog*. Çeviri: İnal K. Sosyoloji, 2. Baskı., Siyasal Kitabevi, Ankara 2008.

Bolay, Süleyman Hayri. *"Âdem",* 1/358-363, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1988.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhibbuddin el-Hatîb, Mektebetü's-Selefiyye, Kâhire 1400.

Buhâri, *el-Edebü'l-Müfred,* çev. M. Y. Kandemir, Tahlil Yayınları, İstanbul 2021.

Canan İbrahim, *Kütüb-i Sitte, Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1988.

Canan, İbrahim. *Hz. İbrahim'den Mesajlar,* Işık Yayınları, İstanbul 2004.

Canatan, Kadir. *İnsan Fenomeni, İnsan Doğası Hakkında Dinî ve Felsefî Soruşturmalar*, Açılım Kitap, İstanbul 2014.

Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sıhâh (Tacü'l- Lüğati ve Sıhahü'l-Arabiyye)*, Daru'l- Hadis, Kâhire 2009.

İbnü'l-Cevzi, Abdurrahman. *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2009.

Çelik, Celalettin. *Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din,* Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı 8, 2010.

ed-Dâmığânî, Huseyn Muhammed. *Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* thk. Abdulazîz Seyyid el-Ehl, Daru'l-İlm, Beyrut 1983.

Doğan, Lütfi. *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler*, 10. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 2016.

Doğan, Metin. *Kur'an, Peygamber ve Toplum*, Yediveren Kitapevi, Konya 2003

Dora, Russell. *Endüstri Toplumunun Geleceği*, Çev. Melih Ölçer, Bilgi Yayınevi, Ankara 1979.

Duman, M. Zeki. *Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı 4. 2012.

Duman, M. Zeki. *Kur'an-ı Kerim'de Âdâb-ı Müaşeret ve Görgü Kuralları,* Fecr Yayınevi, Ankara 2018.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-Luğa*, Dâru Sâdır, Beyrut 1925.

Düzenli, Yaşar. *Kur'an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İfav Yayınları, İstanbul 2000.

Erdem, Mustafa. *Hazreti Âdem (İlk İnsan),* TDV Yayınları, Ankara 1993.

Erkal, Mustafa. *Sosyoloji (Toplubilim)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1983.

Ertuç, Hüseyin. *İslam'da Yetimlerin Hukuki Statüsü,* AÜİFD, Erzurum 2009.

Eryarsoy, Beşir. *Ailenin Korunmasında Dinî Değerlerin Etkisi,* Aile Sempozyumu Tebliğler, Ankara, 2015.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Tarih,* thk: Ebu'l-Fida el-Kadi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

Eşmeli, İsmet. "*Semavî Dinlerde Aile*", (editör), Salih Aybey-Murat Akın-Tahyr Ashyrov, Aile ve Modernite, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak, 2017.

Fayda, Mustafa. *''As b. Vail''* 3/449, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1991.

Fayda, Mustafa. *''Velid b. Muğire''* 43/33-34, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2013.

Ferâhîdî, Halil bin Ahmed. *Kitabü'l-Ayn,* Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003.

Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Muhît,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1986.

Friedman, M.A. *Jewish Marriage in Palestine: A Cairo Geniza Study*, NY, Jewish Theological Seminary of America, Tel Aviv-NY, 1980.

Fukuyama, Firancis. *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması,* çev. A. Buğdaycı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005.

Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed. *İhya-i Ulumi'd-Din*, Tuğra Yayınevi, İstanbul 1990.

Gölcük, Şerafettin. *Kur'an ve İnsan,* Kitap Dünyası, Konya 2009.

Güç, Ahmet. *Dinlerde Mabed ve İbâdet*, Esra Fakülte Kitabevi, İstanbul 1999.

Gündüz, Şinasi. *''Şit'',* 39/214-215, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.

Güner, Osman. *Resûllullah'ın Ehl-i Kitap'la Münâsebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*, İSAM, İstanbul 2017.

El-Hamevi, Ebu Abdullah Yakut. *Mu'cemu'l-Büldan*, Dar-ı Beyrut, Beyrut, 1991.

Hanoğlu, İsmail. *İnsan Tabiatı Bağlamında Kimlik ve Kişilik Kavramlarının İrdelenmesi*, Kelam Araştırmaları Dergisi, Ankara 2014.

Harman, Ömer Faruk. *Semavi Dinlerde Aile*. Aile Sempozyumu Tebliğler, Ankara 2015.

Harman, Ömer Faruk. *"Ya'kub"*, 43/274-276, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2013.

Harman, Ömer Faruk. *"Dâvûd"*, 9/21-24, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1994.

Harman, Ömer Faruk. *"Lokman"*, 27/206-208, Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2009.

Harman, Ömer Faruk. *"Süleyman"*, 38/60-62, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.

Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed el-Endelûsî. *en-Nehru'l-Mâd Mine'l-Bahrü'l-Muhît*, thk. Ömer Esad, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.

el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmeu'z-Zevâid*, Ocak Yayınları, İstanbul 2007.

el-Hindi, Ali el-Müttaki. *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Aḳvâl ve'l-Efʿâl*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1895.

İbn Hişâm, Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî. *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm*, Kahraman Yayınları, İstanbul 2018.

İbn Hişâm. *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. İzzet Hasan Çağatay-Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.

Hökelekli, Hayati. "*Şahsiyet",* 38/297-298, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.

Hüseyin el-Cisr, Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Hanefi. *er-Risâletü'l-Hamidiyye,* çev. Manastırlı İsmail Hakkı, Sırât-ı Müstakîm Matbaası, İstanbul 1329.

el-İsfehânî, er-Râgıb. *Müfredâtü Elfazi'l-Kur'ân*, 4. Baskı, Daru'l-Beşir, Cidde 2009.

İbn İshâk, Muhammed b. İshak. *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazî,* thk. Süheyl Zekkâr, Daru'l Fikir Yayınevi, Dımaşk 1978.

İbn İshak. *Siret-ü İbn İshâk, el-Müsemmatü bi-Kitabi'l Mübtedei ve'l Meb'asi ve'l-Megâzî,* thk. Muhammed Hamidullah, Ma'hadü'd-Diraseti ve'l-Ebhasili't-Ta'rib, Muhammed Matbaası, Fas 1976.

Kahraman, Ömer Faruk. *"İsa",* 22/473-475. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000.

Kahraman, Ömer Faruk. *"Habil-Kabil",* 14/376-378. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996.

Kanik, İsa. *Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler,* Tefsir Araştırmaları Dergisi, Sakarya 2020.

Kapar, Mehmet Ali. *"Ebu Cehil",* 10/117-118. İstanbul, Türk Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi, 1994.

Karacoşkun, M. Doğan. *İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri,* Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 3, Sivas 2007.

el-Karadâvi, Yusuf. *İbrahim Suresi Tefsiri*, çev. Muharrem Turan, Nida Yayıncılık, İstanbul 2015.

Karaman, Hayreddin. vd., *Kur'an Yolu Tefsiri,* DİB Yayınları, Ankara 2002.

Karasakal, Şaban. *Kur'an ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine,* AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 12. Bolu 2012.

Katipoğlu, Bedri. *Din Psikolojisi Açısından Kişilik Ve Karakter Analizi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 23, Ordu 2012,

Kavuştu, Şura. *Hz. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdu'l-Meâd*, Pınar Yayınları, İstanbul 2020.

İbn Kayyim el-Cevziyye. *Fıkhu's-Siyre*, çev. Hanifi Akın, Polen Yayınları, İstanbul 2010.

Keleş, Ruşen. *Kentleşme Politikası,* İmge Yayıncılık, Ankara, 2000.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Davud. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetül-Minar, Ürdün, 1990.

İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâe't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1998.

İbn Kesîr. *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2013.

İbn Kesîr. *Muhtasar-ûl Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-ʿazîm*, nşr. Ahmed b. Muhammed Şâkir, Dâru'l-Vefa, Kahire 2005.

İbn Kesir, *Ḳısasü'l-Enbiyâ,* thk. Abdülkādir Ahmed Atâ, Dâ-ru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1982.

Kınalızade, Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Âlaî*. Sadeleştiren: M. Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2017.

Kırca, Celal. *Kur'an'a Göre Ailenin Psikolojik Temelleri*, Diyanet İlmi Dergi, Sayı 2, Ankara 2007.

Kırca, Celal. *Kur'an'a Göre Çocukların Talim ve Terbiyesinde Takip Edilecek Esaslar*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Kayseri 1996.

Kongar, Emre. *"Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri*", Aile Yazıları II, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Bilim Serisi 5/2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Köksal, M. Asım. *İslam Tarihi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.

Köksal, M. Asım. *Peygamberler Tarihi*, 8. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.

Köylü, Mustafa. *Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü,* Ensar Yayınları, İstanbul 2009.

Kurt, İhsan. *Değer Değişimi Karşısında Aile*, Din ve Hayat Dergisi, Sayı 1. İstanbul 2009.

el-Kurtubî, Muḥammed b. Ahmed. *el-Câmiʿli-Ahkâmi'l-Kurʾân*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin, Müessesetü-r Risale, Beyrut 2006.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Maârif,* thk. Servet Ukkaşe, çev. Hasan Ege, Şelale Neşriyat, İstanbul, t.s.

Kutup, Seyyid. *Fi Zilâl'il-Kur'ân,* çev. İ.H. Şengüler-B. Karlıga vd., Hikmet Neşriyat, İstanbul 1973.

Le Play, Frederic. *Seçilmiş Metinler*, Heretik Yayıncılık, Ankara 2017.

Luther, Martin. *Martin Luther'in Uzun İlmihali*, çev. Nur Nirven, Gerçeğe Doğru Yayınlar, 1. Baskı, İstanbul 2011.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed İbn Mükerrem. *Lisân'ül-Arabi'l-Muhît,* Darü'l-İhyait-Türâsi'l-Arabi, Beyrut 1997.

Menachem, M. Brayer. *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective,* Ktav Publishing House Inc., New Jersey 1986.

Mevdudi, Ebu'l-Ala. *Tefhimu'l-Kur'an,* çev. Muhammed Han Kayani-Yusuf Karaca-İsmail Bosnalı, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Musaoğlu, Ahmet. *Peygamberler (İnsanlık) Tarihi,* Gelenek Yayınları, İstanbul 2006.

Mükatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul 2007.

Narol, Süleyman. *''İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Kullanımları Bağlamında Meâllere Eleştirisel Bir Yaklaşım'',* Bilimname, İstanbul 2018.

en-Neccâr, Abdulvehhâb. *Kasasu'l-Enbiyâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

en-Nevevi, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's-Sâlihîn,* çev. M. Yaşar Kandemir-İ. Lütfi Çakan-Raşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.

Olgun, Hakan. *Kalvinizm'de On Emir*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2020.

Oral, Rıfat. *"Kur'an'da Lokman (as) Ve Çocuk Eğitimi",* Nehir Dergisi 1/3, İstanbul 1999.

Öcal, Mustafa. *Ailede Çocukların Dini ve Ahlaki Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler,* Din Eğitimi Araştırma Dergisi, Sayı 3. İzmir 1996.

Özbek, Abdullah. *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Özel, İsmet. *Henry Sen Neden Buradasın l*, Şule yayınlan, İstanbul 2004,

Özler, Mevlüt. *"Tevhid",* 41/22-24, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi 2012.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an, Kıtab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Habil-Kabil Kıssası,* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 4. Adana 2004.

Pala, Aynur. *Öğrenme ve Öğretim İlkeleri*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2011.

Pala, İskender. *"Hâtem-i Süleyman",* 31/523. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi 2020.

Port, Zeynep. *Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi,* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019.

er-Râzî, Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya. *Muhtaru's-Sıhah*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.

er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn b. Ali et-Teymî el-Bekrî. *İsmetü'l-Enbiyâ,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

er-Razi, *Tefsîrü'l-Kebîr*, çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç–Sadık Doğru, Akçağ Yayınevi, Ankara 1991.

Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir,* Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut 1981.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebir Tabakât,* Siyer Yayınları, çev. Heyet, İstanbul 2020.

Safa, Mustafa. *İslami Bir Sosyolojinin Kaynak ve Kabiliyeti,* Universal Journal of Theology, Ağrı 2018.

es- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed. *Arâ'isü'l-Mecâlis,* Dâ-ru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

Sarıçam, İbrahim. *"Neccar",* 32/480-482. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2006.

Selçuk, Mualla. *Kur'an ve Birey (Radikal Söylem Üstüne,* Turhan Yayınevi, Ankara 2010.

Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 16. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2010.

Sert, H. Emin. *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları,* Bilge Yayınevi, İstanbul 2004.

Sinanoğlu, Mustafa. *"Hüsran",* 19/35-36. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1999.

Sinanoğlu, Mustafa. *"İman",* 22/216-219. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000.

Sinanoğlu, Mustafa. *"Şirk",* 39/193-198. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010.

Ebu Suud Efendi Şeyhülislam, *Ebussuûd Tefsiri*, çev. Ali Akın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risale, Beyrût 2008.

es-Süyûtî, *el-Müzhir fî Ulûmi'l-luga ve Envâihâ*, el-Mektebetü'l-Asrıyye, Beyrut 1987.

es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kâhire 2003.

Şahin, İskender. *Kur'ân'da Ehl Kavramına Bakış,* Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi, İzmir 2021.

Şelebi, Ahmet Mütevelli Yusuf. *Edva Âle'l-Mesihiyye,* 2. Baskı. ed-Darü'l-Kuveytiyye, Kuveyt 1973.

Şeriati, Ali. *Dinler Tarihi*, Fecr Yayınevi, Ankara 2000.

Şeşen, Ramazan. *Harran Tarihi*, TDV. Yayınları, Ankara 1993.

Şişman, Nazife. *Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın,* Uluslararası Aile Sempozyumu, İstanbul 2005.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiʿu'l-Beyân ʿan Teʾvîli Âyi'l-Kurʾân,* thk. Abdulmuhsîn et-Turkî, Dâru'l Hicr, Kahire 2001.

et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, 5. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2012.

Tabersî, Ebu'l-Ala Fezl b. Hasan b. Fezl. *Mecmau'l-Beyân li-Ulûmi'l- Kur'an,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*, 85.Baskı, Nesil Yayınları İstanbul 2005.

Tarhan, Nevzat. *Son Sığınak Aile*, 1.Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.

Tekin, Mustafa. *İslâmî İlimlerde Metodoloji–V İslâm ve Sosyoloji*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

Temizkan, Abdullah. *Kur'ân'da Sabır, (Hz. Nuh Örneği),* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE., Erzurum 2012.

Tevrat, *Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2011.

Teyfurov, Mansur. *Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı*, Iğdır İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, Iğdır 2014.

Turan, İbrahim. *Günümüz Aile Problemleri Çerçevesinde Kur'an'da Ebeveyn- Çocuk İlişkisi*, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 35, Samsun 2013.

Turgut, Faruk. *Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümüve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar*, Medeniyet ve Toplum Dergisi, Sayı 1, Konya 2017.

Uludağ, Süleyman. *''Amel''* 3/16. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1991.

Vatandaş, Celaleddin. *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014.

Vaux, Ronald De. *Yahudilikte Aile*, Çev. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, İstanbul 2003.

Yakıt, İsmail. *"Kur'an'da Hz. Âdem",* SDÜİF Dergisi, Sayı: VI, Isparta 1996.

Yasdıman, Hakkı Şah. *Yahudi Dininde Ailenin Yeri*, DEÜİFD, Sayı XIII-XIV, İzmir 2001.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979.

Yılmaz, H. Kâmil. *Şahsiyet/Kişilik İnşası ve Değerler*, Diyanet Dergisi, Sayı 245, Ankara 2011.

Yiğit, Ayşegül. *Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi,* On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 22, Samsun 2006.

ez-Zağal, Hasan Muhammed Huseyn. *Şahsiyyetu Nûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necâh-ı Vataniyye Üniversitesi, Filistin 2008.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el Hârizmî. *el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl,* Darü'l-Ma'rife, Beyrut t.s.

ez-Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed. *Târîhu'l-İslâm,* thk. Ömer Abdusselâm, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987.

Zijderveld, Anton C. *Klişelerin Diktatörlüğü,* çev. Kadir Canatan, Açılım Kitap, İstanbul 2010.

Zimmerman, Carle C. *Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi*, çev. Oğuz Arık, İstanbul, 1964.

Ziyâeddin Ahmed, *Râmûzü'l- Ehadis*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997.

ez-Zührî, İbn Şihâb, *el-Meğâzi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

Wirth, Louis. *Bir yaşam biçimi olarak kentlileşme,* Çev. B. Duru-A. Alkan, İmge Yayıncılık, Ankara, 2002